

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
2015-YL-005**

**TÜRKİYE'DE DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET
İLİŞKİSİ: 1992-2013 DÖNEMİ EŞBÜTÜNLEŞME
ANALİZİ**

**HAZIRLAYAN
Arif ARAL**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI**

AYDIN-2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Arif ARAL tarafından hazırlanan “Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi” başlıklı tez, 02.03.2015 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı,	Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :	Doç. Dr. İsmet ATEŞ	ADÜ-İİBF
Üye	:Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI	ADÜ-İİBF
Üye	:Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÜNLÜ	ADÜ-İİBF

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim KurulununSayılı kararıyla/...../.....tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ

Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2015

Arif ARAL

ÖZET

TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: 1992-2013 DÖNEMİ EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Arif ARAL

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Aslı YENİPAZARLI

2015, 113 sayfa

Neredeyse tüm dünya ülke ekonomilerinin birbirlerine bağımlı hale geldiği günümüzde dış ticarete ilişkin akademik çalışmalar hızla devam etmektedir. Dolayısıyla dış ticaret teorileri ve politikaları da değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Dış ticaretin öneminin hızla artmasıyla birlikte değerlendirilmesinde kullanılan kavramlar ve yöntemler de farklı hale gelmiştir. Bu sebeple ihracat ve ithalatın birimce ifade edilmesi ya da gelir cinsinden bilinmesi yetersiz kalmaktadır. Çalışmada Türkiye ekonomisinin dış ticaretinin incelenmesi amaçlanırken bu yetersizlik göz önüne alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada ihracatın ithalatı karşılama oranı kavramı kullanılmıştır. Bu kavram, dış ticaret dengesi, ithalat ve ihracat kavramlarının hepsiyle ilgili bilgiyi barındırması nedeniyle önemlidir.

Dış ticaretin kavramsal açıklamaları, dış ticaret verilerinin incelenmesi ve ampirik analizi bu çalışmanın bölümlerini oluşturmaktadır. Araştırmada 1992-2013 dönemi verileriyle, döviz kuru ve ihracatın ithalatı karşılama oranı değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu ilişki Johansen eşbütünleşme yöntemi ile test edilmiştir. Değişkenlerin durağanlıkları Augmented Dickey Fuller ve Phillips Perron yöntemleriyle analiz edilmiştir. Ekonometrik süreçlere uygun olarak yapılan eşbütünleşme testi sonucunda belirtilen değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu öngörülmüştür.

Anahtar sözcükler: Dış Ticaret, Döviz Kuru, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı, Eşbütünleşme.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCHANGE RATE AND FOREIGN TRADE IN TURKEY: COINTEGRATION ANALYSIS OF THE TERM 1992-2013

Arif ARAL

M.sc. Thesis, at Economics

Supervisor: Dr. Ash YENIPAZARLI

Nowadays economics of almost all countries of the World become dependent on each other, academic Works relating to foreign trade continue rapidly. On account of theories and policies of foreign trade go on to change and improve. Together with increasing the importance of foreign trade rapidly, concepts and methods using to evaluation of this become different. So to express as a unit or to be known in terms of income of import and export is inadequate. In the research , while examining foreign trade of Turkish economy is aimed, this insufficientness was taken into consideration. In this respect, the rate of export meeting to import was used in this work and it is very important because of including informations about all of the concepts that are import, export and balance of foreign trade.

Conceptual explanations of foreign trade, examination of data of foreign trade and empirical analysis are the parts of the work. In the research the relation between exchange rate and variables of rate of export meeting to import was analysed using the data of the term form 1992 to 2013. The relation was tested with Johansen co-integration method. Stability of the variables are analysed by the ADF and PP methods. The consequence of co-integration testi which was made as appropriate to econometric progresses, it was conjectured that there is a co-integration relation between the given variables.

Keywords: Foreign Trade, Exchange Rate, Rate of Exports Meeting Imports, Cointegration.

ÖNSÖZ

Dış ticaret, iktisat literatüründe önemli derecede yer tutan başlıca alanlardan birisidir. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarından itibaren dünya üzerinde artan küreselleşme ile birlikte ülke ekonomilerinin de birbirlerine entegre olma süreci hız kazanmıştır. Bu bağlamda ülke para birimlerinin birbirlerine karşı değerinin ne olması gerektiği, nasıl belirleneceği ve nasıl bir dengede tutulacağı konusu sıkça gündeme gelmiştir. Dolayısıyla döviz kuru kavramı ön plana çıkmıştır. Döviz kuru politikaları, döviz kuru sistemleri ve bunların dış ticaret faaliyetleri üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda artış yaşanmıştır.

Bu tezin yazımı süresince literatür zenginliğinin avantajları kadar dezavantajlarıyla da karşılaşmıştır. Başvurulan akademik yayın sayısı arttıkça çalışmaya dayanak noktası bulmak kolaylaşırken, çalışmayı özgün kılabilmek zorlaşmıştır. Bu zorluğu aşmak adına, döviz kurunun dış ticaret ile ilişkilendirilmesinde sıklıkla tercih edilen; ithalat, ihracat, dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi gibi parametreler yerine ihracatın ithalatı karşılama oranı üzerine odaklanılmıştır. Böylece bu çalışmada, bir ülkenin dış ticaretinin değerlendirilebilmesi için çok önemli bir parametre olan ihracatın ithalatı karşılama oranının literatürde yer almasına katkıda bulunmak istenmiştir.

Yaşamım boyunca olduğu gibi tezimin yazımı süresince de maddi ve manevi desteklerini bir an olsun eksik etmeyen sevgili Annem Fatma ARAL'a, sevgili Babam Mehmet ARAL'a, sevgili Ablam Hazer ARAL ALĞAN'a ve sevgili kardeşim Sezer ARAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım."

Arif ARAL

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xix
ÇİZELGELER DİZİNİ	xxi
EKLER DİZİNİ.....	xxiii
GİRİŞ	1
1. DÖVİZ KURU TANIMI, ÇEŞİTLERİ VE DÖVİZ KURUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK TEORİLER.....	3
1.1. Döviz Kuru Kavramı.....	3
1.2. Döviz Kurunun Belirlenmesi	4
1.2.1. Döviz Arzı.....	4
1.2.2. Döviz Talebi.....	5
1.2.3. Denge Döviz Kuru	5
1.3. Döviz Kuru Tanımlamaları	6
1.3.1. Nominal Döviz Kuru.....	6
1.3.2. Çapraz Döviz Kuru.....	6
1.3.3. Efektif Döviz Kuru.....	7
1.3.4. Reel Döviz Kuru.....	7
1.4. Döviz Kurunun Belirlenmesindeki Teorik Yaklaşımlar	9
1.4.1. Satılma Gücü Paritesi (SGP) Yaklaşımı	10
1.4.1.1. Mutlak satılma gücü paritesi	11
1.4.1.2. Nispi Satılma gücü paritesi.....	12

1.4.2. Parasalcı Yaklaşım	14
1.4.3. Dış Ticarete İlişkin Yaklaşım.....	15
1.4.4. Portföy Dengesi Yaklaşımı.....	16
1.5. Döviz Kuru Sistemleri.....	17
1.5.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi	17
1.5.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi	18
1.5.3. Karma Döviz Kuru Sistemi	19
1.5.3.1. Yönetimli Dalgalanma.....	20
1.5.3.2. Sürünen Parite	21
1.5.3.3. Parasal Birlik	21
1.5.3.4. Para Kurulu.....	22
1.5.3.5. Dolarizasyon.....	22
2. DIŞ TİCARET TEORİSİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI.....	24
2.1. Dış Ticaret Teorileri	25
2.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	26
2.1.1.1. Mutlak üstünlükler teorisi.....	27
2.1.1.2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi	28
2.1.1.3. Faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisi.....	30
2.1.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri	31
2.1.2.1. Nitelikli işgücü teorisi.....	31
2.1.2.2. Teknoloji açığı teorisi.....	31
2.1.2.3. Ürün dönemleri teorisi.....	32
2.2. Dış Ticaret Politikası.....	33
2.2.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları	34
2.2.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları	36
2.2.2.1. Döviz Kontrolü.....	36

2.2.2.2. Gümrük vergileri (Tarifeler).....	36
2.2.2.3. Tarife dışı araçlar	37
3. TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ GELİŞİMİNE VE DIŞ TİCARETE GENEL BAKIŞ	39
3.1. Türkiye’de Kur Politikalarının Gelişimine Genel Bakış.....	39
3.1.1. 1980 – 1994 Dönemi.....	39
3.1.2. 1994 Sonrası Dönem.....	43
3.2. Türkiye’nin Dış Ticaretine Genel Bakış	46
3.2.1. Türkiye’de İhracat.....	46
3.2.2. Türkiye’de İthalat.....	48
3.2.3. Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi	51
3.2.4. Türkiye’de Dış Ticaret Hacmi.....	54
3.2.5. Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	56
3.2.6. Türkiye’de Dış Ticaret ve Döviz Kuru İlişkisi.....	57
4. TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: AMPİRİK ANALİZ.....	62
4.1. Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin Analizi	62
4.1.1. Ampirik Literatür	63
4.1.2. Veri Seti ve Yöntem.....	67
4.1.3. Analiz	68
4.1.3.1. Birim kök testleri.....	69
4.1.3.2. Eşbütünleşme testi.....	73
4.2. Araştırma Bulguları.....	77
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	79
KAYNAKLAR	81
EKLER.....	91
ÖZGEÇMİŞ	113

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
BM	: Birleşmiş Milletler
DF	: Dickey-Fuller
DK	: Döviz Kuru
ECT	: Error Correction Term
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
İİKO	: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
PP	: Phillips-Perron
REER	: Reel Effective Exchange Rate
SC	: Schwarz Information Criterion
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TL	: Türk Lirası
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
VAR	: Vector Auto Regression
VEC	: Vector Error Correction

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. 1980-2013 Dönemi Dış Ticaret Projeksiyonu.....	53
Şekil 3.2. 1980-2013 Dönemi Dış Ticaret Hacminde İhracat ve İthalatın Payları.....	55
Şekil 3.3. 1980-2013 Dönemi Dış Ticaret Dengesi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı İlişkisi.....	57
Şekil 3.4. 1992-2013 Dönemi İhracat, İthalat ve Döviz Kuru Etkileşimi.....	59
Şekil 3.5. 1992-2013 Dönemi İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi.....	60
Şekil 4.1. VAR Modelinin Karakteristik Ters Kökleri.....	75
Şekil 4.2. Eş-Bütünleşme Grafiği.....	76

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	27
Çizelge 2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	28
Çizelge 3.1. Türkiye'nin 1980-2013 Dönemine İlişkin İhracat Verileri.....	47
Çizelge 3.2. Türkiye'nin 1980-2013 Dönemine İlişkin İthalat Verileri.....	49
Çizelge 3.3. Türkiye'nin 1980-2013 Dönemine İlişkin Dış Ticaret Dengesi Verileri.....	52
Çizelge 4.1. Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yerli Literatür.....	64
Çizelge 4.2. Döviz Kuru ve İİKO Serileri ADF Birim Kök Test Sonuçları.....	71
Çizelge 4.3. Döviz Kuru ve İİKO Serileri PP Birim Kök Test Sonuçları.....	73
Çizelge 4.4. Döviz Kuru ve İİKO Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları.....	76
Çizelge 4.5. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	77

EKLER DİZİNİ

Ek 1. İhracat, İthalat ve İİKO Serileri.....	91
Ek 2. ABD Doları Alış ve Satış Kuru, Ortalama Dolar Kuru Serileri.....	99
Ek 3. İİKO ve DK Serilerinin Duraganlık Grafikleri.....	107
Ek 4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu.....	110
Ek 5. Vector Error Correction (VEC) Modeli.....	111

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 1980 yılına kadar dış ticarete karşı temkinli ve koruma duvarları arkasında bir görünüm sergilemektedir. Bu tarihten itibaren ekonominin dışa açılmasıyla birlikte dış ticaret faaliyetleri başlamıştır. Bu süreçte öncelikle dış ticaret politikası araçlarında köklü değişikliklere gidilmiştir. Yüksek gümrük vergilerinin kademeli olarak indirilmesi, uluslararası bir takım ticari örgütlere üye olunması ve yine uluslararası ticari birliklere dahil olunması gibi gelişmeler bu süreçte başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde dış ticaret faaliyetleri ciddi şekilde artış göstermiştir. Ancak ihracat ve ithalatın kontrollü biçimde gelişmesi için bazı önlemler alınması gerekmiştir. Bu kapsamda Türk Lirası'nın değerinin belirlenmesi konusunda sıkça değişikliklere gidilmiştir. Devalüasyonları da içeren bu dönemde izlenen dış ticaret politikaları ve uygulanan dış ticaret politikası araçları önem kazanmıştır. Türk Lirası'nın değerinin gerçekçi olarak belirlenebilmesi ayrıca önem taşıyan bir diğer konu olmuştur. Buna yönelik olarak döviz kuru sistemleri de zaman içerisinde değişim göstermiştir. Önceleri uygulanan sabit kur sistemi yerini esnek kur sistemine bırakmıştır. Döviz kurunun piyasa koşullarında serbestçe belirlenebilmesi için alınan bir takım önlemler dış ticaret faaliyetleri üzerinde etkili olmuştur.

Yaşanan tüm bu gelişmeler ile birlikte Türkiye ekonomisinin büyük bölümünde dış ticaret açıkları gözlemlenmiştir. Ancak ne var ki dış ticaretin tek belirleyicisi döviz kuru olmamıştır. Üretim yapısı, kaynakların etkin kullanımı, alt yapı faaliyetleri gibi faktörler ülkenin dış ticaretteki performansında belirleyici olmuştur. Bu açıdan ülke ekonomisinin büyük bölümüne yansıyan dış ticaret açıklarının tek sebebinin döviz kuru olmadığı göz önüne alınmalıdır. Son yıllarda ithalata bağlı ihracat olgusu sebebiyle dış ticaret açıkları kronik hale gelmiştir. Bu durumu aşmanın yollarına başvurulmuşsa da henüz tamamen sonuç alınamamıştır. Köklü yapısal değişiklikler gerektiren çözüm yolları yerine kısa dönemli geçici iyileştirme sağlayan yöntemler uygulanması sorunun çözümünde yetersiz kalmıştır.

Bu çalışmada, dış ticarete ilişkin teorik altyapının aktarılması ve bu çerçevede kapsamında Türkiye ekonomisinin dış ticaret performansının döviz kuru ile ilişkisinin ampirik bir analiz ile incelenmesi amaçlanmıştır. Analizde belirtilen dönem içerisinde ihracatın ithalatı karşılama oranı ile döviz kuru arasındaki ilişki

öngörölmeye çalışılmıştır. İktisat teorisine bağılı kalınarak bu iki kavram arasında güçlü bir ilişkinin olduğu varsayımı doğrulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü döviz kuru kavramının tanımlanmasını, döviz kurunun belirlenmesine yönelik teorik yaklaşımları ve başlıca döviz kuru sistemlerini kapsamaktadır.

İkinci bölümde öncelikle dış ticarete ilişkin temel kavramlara değinilmiştir. Daha sonra geleneksel ve modern dış ticaret teorileri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Bu bölümde son olarak dış ticaret politikalarının amaçlarına ve başlıca araçlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü, ilk iki bölümdeki kavramsal bilgilere ek olarak ampirik analize hazırlık niteliğindedir. Dış ticarete dönüm noktası kabul edilen 1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisinin ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi, dış ticaret dengesi, ihracatın ithalatı karşılama oranı gibi temel göstergeleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu inceleme özellikle aynı dönem içinde döviz kurunun gösterdiği değişimlerle bağlantılı olarak yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise belirtilen değişkenler ekonometrik süreçlere uygun biçimde analiz edilmiştir. Saptanmak istenilen ilişki eşbütünleşme analizi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Eşbütünleşme analizinin gerektirdiği üzere öncelikle birim kök testlerine yer verilmiş ve daha sonra sırasıyla diğer adımlar izlenmiştir.

Son olarak araştırma bulguları aktarılmış ve analiz sonuçları literatüre bağılı kalınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu kısımda bir takım önerilere de yer verilmiştir.

1. DÖVİZ KURU TANIMI, ÇEŞİTLERİ VE DÖVİZ KURUNUN BELİRLENMESİNE YÖNELİK TEORİLER

1.1. Döviz Kuru Kavramı

Her ülke iç ticarete kendi ulusal para birimini kullanmaktadır. Ancak dış ticaret söz konusu olduğunda ülkelerin ulusal para birimlerinin birbirleri cinsinden değeri önem taşımaktadır. Dolayısıyla dış ticarete uluslararası ödeme yapabilmek için bir ülkenin ulusal para biriminin, diğer bir ülkenin ulusal para birimine çevrilmesi gerekmektedir.

İktisat literatüründe karşılaşılan en genel tanımıyla döviz, yabancı ülke paralarına verilen isimdir. Döviz, diğer iktisadi mallar gibi arzı, talebi ve belirli fiyatı olan bir varlıktır. Dövizin ulusal para cinsinden fiyatına “*döviz kuru*” denir (Seyidoğlu, 1999: 135). Daha genel bir ifade ile döviz kurunu bir ulusal para ile yabancı para arasındaki değişim oranı biçiminde de tanımlayabiliriz (Seyidoğlu, 2007: 354). Döviz kuru, yabancı ülke para biriminin ülkenin parası ile ifade edilmesine denir. Belirttiğimiz üzere, döviz kuru (dövizin fiyatı) döviz piyasasında oluşur. Döviz kurunu sistematik biçimde ilk inceleyenler F. Machlup ve J. Robinson olmuştur (İyibozkurt, 1995: 236).

Ulusal bir para biriminin yabancı para birimine karşı değer kaybetmesi (depreciation) döviz kurunun yükseldiği anlamına gelir. Bu durum, bir birim yabancı para biriminin daha fazla ulusal para ile alınacağını gösterir. Ulusal paranın yabancı para karşısında değer kazanması (appreciation) ise döviz kurunun düşmesi anlamına gelir. Böylece bir birim yabancı para artık daha az ulusal para karşılığında satın alınabilecektir.

Döviz kuru kavramı iki şekilde ifade edilmektedir. Dolaysız Kotasyon (direct quotation) yöntemi; bir birim yabancı paranın ulusal para karşılığı olarak ifade edilmesidir. Bu yöntemde döviz kuru, $1\$ = 2.30 \text{ TL}$ şeklinde gösterilir.

Döviz kurunun ikinci bir ifade biçimine ise Dolaylı Kotasyon (indirect quotation) denir. Bu yöntem dolaylı kotasyonun tam tersine, bir birim ulusal paranın yabancı para karşılığı şeklinde ifade edilmesi esasına dayanır. Bu yöntemde ise döviz kuru yukarıdaki örneğe göre, $1\text{TL} = 0.4347 \$$ olarak gösterilir.

Ulusal para açıklayan 137 civarında ülkenin (ABD, Almanya, Japonya dahil) 114'ü birinci, 23'ü ise (Avustralya, Yeni Zelanda, İsviçre ve İngiltere dahil) ikinci tanımı kullanmaktadır (Ertürk, 2001: 329).

Dolayısıyla bu çalışmada da döviz kuru kavramı denildiğinde birinci (Dolaysız kotasyon) yöntem esas alınacaktır.

1.2. Döviz Kurunun Belirlenmesi

Dövizin de tıpkı mal ve hizmetler gibi bir fiyatı olduğunu ve dövizin fiyatına ise “döviz kuru” denildiği belirtilmişti. Buradan hareketle döviz kurunun da mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlendiği gibi arz ve talebinin kesiştiği düzeyde oluştuğu söylenebilir.

1.2.1. Döviz Arzı

Döviz arzı bir ülkenin elde ettiği döviz gelirlerini ifade eder (Seyidoğlu, 1999: 136). Döviz arzı döviz kuru ile doğru orantılı bir etkileşim içerisindedir. Buna göre döviz kuru düştükçe döviz arzı azalırken döviz kuru yükseldikçe döviz arzı artacaktır. Bir başka deyişle, döviz arzı eğrisi pozitif eğimlidir.

Döviz arzı birinci derecede, ülkenin ihracat mallarına olan talebe bağlıdır. Bir ülkenin ihracat mallarına olan talep arttıkça, söz konusu ülkenin döviz arzı yükselecektir (Dinler, 2007: 240).

Döviz kurunun düşmesi durumunda yabancı para değer kaybedeceğinden yerli mal ve hizmetlerin döviz cinsinden fiyatları artacaktır. Bunun sonucunda ihracat azalacak ve ülkeye giren döviz miktarı azalacağından döviz arzı düşecektir. Benzer biçimde döviz kurunun yükselmesiyle ulusal para değer kaybedecek ve söz konusu ülke malları döviz cinsinden ucuzlayacaktır. Böylece ülkenin ihracatı artış gösterecek ve ülkeye giren döviz miktarı arttığından dolayı döviz arzı artacaktır. Buradan anlaşılması gereken, döviz arzının temel belirleyicisinin ihracat olduğudur.

Her ne kadar döviz arzının en temel belirleyicisi ihracat olsa da; arz edilecek döviz miktarı, mal ve hizmet ihracatı dışında tasarrufların bir kısmını veya tümünü döviz şeklinde tutanların döviz fiyatının artmasından yararlanmak amacıyla dövizlerinin bir kısmını veya tümünü ulusal paraya çevirmek için döviz

piyasasına arz etmesi, IMF (International Monetary Fund)'nin sağladığı krediler ve yabancı ülkelere portföy yatırımları şeklinde gelen sermaye (özellikle sıcak para) gibi diğer bazı faktörlere de bağlıdır (Ertek, 2007: 414).

1.2.2. Döviz Talebi

Bir ülkenin döviz talebi, yabancı ülkelere yapacağı ödemelere bağlı olarak, yabancı ülke parasına olan taleptir (Dinler, 2007: 240). Bir ekonominin dövize olan ihtiyacı mal ve hizmet ithal etme talebi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Döviz fiyatı ise, döviz talebi ile ters bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2005: 49).

Döviz talebinin, döviz arzının tersine kur ile ters yönlü ilişkili olduğunu söylenebilir. Bu nedenle döviz talebi eğrisi negatif eğimlidir. Döviz kuru yükseldiğinde yabancı para değer kazanıp, ulusal para değer kaybedeceğinden yurtdışı mal ve hizmetler görece pahalılaşır. Pahalı hale gelen yurtdışı mallara olan talep azalacağından, dövize duyulan gereksinim de azalacak, dolayısıyla döviz talebi düşecektir. Döviz kuru düştüğünde ise ulusal para değer kazanacağı için ithalat ucuzlar, artan ithalata paralel olarak döviz talebi de artar.

İthalat, tek başına döviz talebini oluşturan etmen olmasa da döviz talebinin en önemli belirleyicisidir. Talep edilecek döviz miktarı, mal ve hizmet ithalatı dışında, dış borç ödemeleri ve tasarruf sahiplerinin tasarruflarını enflasyondan korumak amacıyla döviz talebi gibi bazı faktörlere de bağlıdır (Ertek, 2007: 413).

1.2.3. Denge Döviz Kuru

Herhangi bir devlet müdahalesinin olmadığı ortamda, piyasalarda arz-talep farklarını tasfiye eden kur, “denge kuru” olarak tanımlanır (Paya, 1998: 129). Arz ve talep farklarının tasfiye olmasından kastedilen, arz ve talebin eşitlenmesidir. Serbest piyasa koşulları altında arz ve talebin eşitlendiği noktanın belirlediği döviz kuru düzeyine “denge döviz kuru” denir.

Döviz piyasası döviz alış ve satışının yapıldığı ve döviz kurunun oluştuğu piyasadır. Döviz piyasasının belli bir mekânı yoktur. Diğer bir deyişle, döviz alan ve satan kişi ve kurumların birbirleriyle kolayca temas kurabilmelerini sağlayan herhangi bir organizasyon döviz piyasasını meydana getirir (Düğer ve Dulupçu, 2007: 347).

Döviz kuru, doların ve diğer ülke para birimlerinin serbestçe alınıp satıldığı döviz piyasasında belirlenir. Döviz piyasası bölgesel değil, global bir piyasadır. Dünya'daki bütün bankalar müşterileri için aktif olarak dolar ve diğer yabancı ülke para birimlerini alıp satarlar (Hall ve Taylor, 1992: 348).

1.3. Döviz Kuru Tanımlamaları

Literatürde karşılaştığımız döviz kuru tanımları başlıca; Nominal Döviz Kuru, Çapraz kur, Efektif Kur ve Reel Döviz Kuru olmak üzere dört ana başlık altında incelenir.

1.3.1. Nominal Döviz Kuru

Dövizin ulusal para birimi karşılığını gösteren ve üzerinde herhangi bir düzeltme yapılmış bulunmayan fiyatına “*Nominal Kur*” denir (Seydioğlu, 1999: 496). Bir başka ifade ile; piyasada ifade edilen veya kullanılan kurlar nominal döviz kurları (E)' dir (Seyidoğlu, 2007: 359).

Nominal kurun üzerinde değişiklik yapılmasından kasıt ise ulusal para birimlerindeki değer artış veya azalışlarının hesaba katılmış olmasıdır. Nominal döviz kuru ifade edilirken fiyat artışlarının (enflasyonun) etkisi göz önüne alınmaz.

Oysa uluslararası piyasalarda gerçekçi sonuçlar göstermesi açısından nominal kurların enflasyon etkisinde arındırılmış olması önem kazanmaktadır. İşte nominal ve reel döviz kuru ayrımı bu noktada önemli olmaktadır. Nominal döviz kurlarının realiteyi yansıtması için söz konusu kurlardan fiyat artışlarının etkisinin arındırılması zorunluluğu vardır. Bu ise fiyat endeksinin deflatör olarak kullanılması ile mümkün olabilmektedir (Aytaç, 2004: 10).

1.3.2. Çapraz Döviz Kuru

Dünya döviz piyasasında bulunan her ülke kendi ulusal parasının değerini genellikle ABD (Amerika Birleşik Devletleri) Doları cinsinden ifade eder. Bu sayede ulusal paralarını ABD Doları'na göre değerlemiş olan iki ülke arasında para birimleri birbirine rahatça çevrilebilir.

Örneğin; İstanbul piyasasında döviz kurunun 1\$= 2.30TL olduğu sırada Londra piyasasında ise kurun, 1\$= 0.60£ olduğunu varsayalım. Bu sayede yapılacak matematiksel bir eşitleme işlemi sonucunda 1£= 3.83TL olduğu sonucuna varılabilir. Bu hesaplama yöntemine çapraz kur hesaplaması, elde edilen kurlara ise çapraz kur (cross rates) adı verilir.

Yurtiçi piyasalarda yerli para içermeyen gösterimler “çapraz kur” olarak tanımlanırken, uluslararası piyasalarda ABD Doları içermeyen kurlar “çapraz kur” olarak tanımlanıyor (Uzunoğlu, 2003: 63).

1.3.3. Efektif Döviz Kuru

Döviz kurlarının piyasanın işleyişine bırakıldığı sistemlerde bir ulusal para, zaman içinde bazı yabancı paralara karşı değer kazanırken (appreciation), diğerlerine karşı değer yitirmiş (depreciation) olabilir. Bu durumda ulusal paranın dış değerini hesaplamak için “*efektif döviz kuru*”nun (effective exchange rate) hesaplanmasına gerek vardır. Efektif kur, ulusal paranın, ülkenin başlıca ticaret ortaklarının paralarıyla olan kurlarının ağırlıklı ortalamasına eşittir. Ağırlık olarak da söz konusu ülkelerle olan ticaret oranları kullanılır. Ancak bu şekilde hesaplanan kurlar o ülke ekonomisi açısından bir anlam taşıyacaktır (Seyidoğlu, 2007: 359).

Ancak belirtmek gerekir ki, bu yöntemle hesaplanan efektif kurlar nominal döviz kurunu gösterecektir. Bununla birlikte döviz kurunun bir ulusal paranın satın alma gücünü tam olarak yansıtmaması için reel kura çevrilmesi gerekmektedir.

1.3.4. Reel Döviz Kuru

Reel döviz kuru en basit tanımı ile ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarını göz önüne alacak şekilde hesaplanan döviz kurudur. Önemi bir ülkenin dış ticaretinde rekabet gücüne ilişkin olarak kullanılan bir gösterge olmasından kaynaklanmaktadır. Merkez bankası açısından taşıdığı önem, bilançosu üzerindeki etkileri ve dolayısıyla sağlıklı bir para politikası izlenebilmesi yönündedir (Kıpıcı ve Kesriyeli, 1997: 1).

Diğer bir tanımlamaya göre; nominal kurların dış enflasyon oranı ile yurtiçi enflasyon oranına göre düzeltilmesinden elde edilen kura *reel döviz kuru* (real exchange rates) denir (Seyidoğlu, 2007: 359).

Reel döviz kuru (R), yurtdışı fiyat düzeyi (P*) ile yurtiçi fiyat düzeyi (P) arasındaki oranın nominal döviz kuru (e) ile çarpımı biçiminde ifade edilebilir (Ünsal, 2004: 212):

$$R = \frac{eP^*}{P} \quad (1.4)$$

Yukarıdaki formüle göre nominal döviz kurunun 1\$=1.50TL ve örneğin yurt dışındaki bir malın fiyat düzeyinin ise yabancı para birimi cinsinden değerinin 3\$ olduğunu varsayarsak; eP* terimi o malın yurt dışındaki fiyat düzeyinin ulusal para cinsinden değerini (1.5 × 3= 4.5 TL) göstermektedir.

Reel döviz kurunun (R) yükselmesi matematiksel olarak; yurtdışı fiyat düzeyi (P*) ve yurtiçi fiyat düzeyi (P) sabitken nominal döviz kurunun (e) yükselmesi, yurtdışı fiyat düzeyi (P*) ve nominal döviz kuru (e) sabitken yurtiçi fiyat düzeyinin (P) düşmesi, nominal döviz kuru (e) ve yurtiçi fiyat düzeyi (P) sabitken yurtdışı fiyat düzeyinin (P*) yükselmesi şeklinde üç ihtimalde gerçekleşir.

Reel döviz kurunun yükselmesi, yurtiçinde üretilen malların yurtdışında üretilen mallara kıyasla ucuzlamasına yol açar (Ünsal, 2004: 213). Bu durum dış ticaret açısından değerlendirildiğinde yurtdışına kıyasla ucuzlayan yurtiçi malın ihracatının (X) artmasına ve yurtiçine kıyasla yurtdışında pahalılaştıran malın ithalatının (M) ise azalmasına neden olur. Dolayısıyla reel döviz kurunun yükselmesinin (R↑), net ihracat (X – M) kaleminde bir artış sağladığı söylenebilir. Bu durum cari işlemler hesabı üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır.

Tersine, reel döviz kurunun düşmesi ise yurtiçinde üretilen malların fiyatlarının yurt dışındaki mallara göre yükselmesine, dolayısıyla ithalatın görece daha ucuzlamasına neden olur. Bir başka deyişle, reel döviz kurunun düşmesinin sonucunda ucuzlayan ithalat artar ve ihracat azalır. Böylelikle reel döviz kurunun düşmesi ihracat kaleminde negatif yönlü bir etki yaratmış olur.

Reel döviz kurunda bir artış ya da reel bir değer artışı, yurtdışı malların yurtiçi mallara göre nispeten daha pahalılaştığı anlamına gelir. Bu durum, insanların (yurtiçinde ve yurtdışında) kendi bazı harcamalarında yurtiçinde üretilen mallara geçiş olasılığı olduğunu ima eder (ceteris paribus). Bu genellikle ürünlerimizin rekabet gücünde bir artış olarak tanımlanır. Tersine, reel döviz kurunda bir düşüş ya da reel bir değer kaybı, mallarımızın yurtdışına göre nispeten

daha pahalı hale gelmesi ya da rekabet gücünü kaybetmemiz anlamına gelir (Dornbusch ve Fischer, 1994: 160).

Döviz kuru arttığında, yabancı paranın değerlendirildiğini söyleriz. Alternatif olarak, döviz kurundaki bir düşüş dövizin fiyatının düşmesi anlamına gelir (Froyen, 1999: 428).

Nominal efektif döviz kuru üzerinden reel döviz kuru hesaplamasında kullanılan başlıca deflatörler; TÜFE (Tüketici Fiyatları Endeksi), ÜFE (Üretici Fiyatları Endeksi), GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) deflatörü, ihracat fiyatları ya da ithalat fiyatları endeksleridir. Ancak burada belirtmek gerekir ki; Türkiye’de TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), kura müdahale için TÜFE endeksine dayalı hesaplanan reel efektif döviz kurunu dikkate almaktadır.

TÜFE esas alınarak yapılan reel döviz kuru hesaplamasında Türkiye’nin dış ticaretinde önemli olduğu için kapsama alınan otuz altı ülke vardır. Bunlar; “(1) Gelişmiş ülkeler: Almanya, İtalya, ABD, Fransa, İngiltere, İspanya, Belçika, Hollanda, Japonya, Kore, İsviçre, Avusturya, İsveç, Tayvan, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, İsrail, Finlandiya, Danimarka, İrlanda, Slovakya, Portekiz. (2) Gelişmekte olan ülkeler: Çin, Rusya, Romanya, Polonya, Hindistan, Macaristan, Bulgaristan, Tayland, Kazakistan, İran, Suudi Arabistan, Endonezya, Malezya, Mısır.”dır (Eğilmez, 2012).

1.4. Döviz Kurunun Belirlenmesindeki Teorik Yaklaşımlar

Döviz kurlarının belirlenmesi konusu ekonomi literatüründe tartışılmaya devam edilen bir konudur. 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile Bretton Woods sisteminin çöküşünün ardından dünya genelinde döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılmaya başlanmasıyla birlikte döviz kurlarının belirlenmesine yönelik yaklaşımlar da çeşitlenmiştir. Kuşkusuz bu gelişmede uluslararası mal ve sermaye akımlarının önündeki engellerin kaldırılması ile birlikte birçok gelişmekte olan ülkenin serbest değişken kur sistemine geçmesi de etkili olmuştur.

Döviz kurlarının oluşumunu açıklayan geleneksel teoriler dış ticaret akımları yaklaşımı ile satın alma gücü paritesi teorisidir. Parasal yaklaşım ile portfolyo dengesi yaklaşımı (veya mali varlık yaklaşımı) ise yeni veya modern teorileri oluşturur (Seyidoğlu, 2007: 418).

Geleneksel ve modern teorilerin döviz kurunun oluşumunu belirlemeye yönelik yaklaşımları ise akım ve stok değişken kavramlarına dayanır. Akım değişken (flow variable), ekonomik veriler belli bir zaman süresi içinde (aylık, mevsimlik ya da yıllık gibi) değerlendirir. Stok değişken (stock variable) kavramı ise ekonomik büyüklüklerin belli bir andaki mevcut durumlarını gösterir. Geleneksel teoriler denilen dış ticaret akımları ve satın alma gücü paritesi yaklaşımı akım değişkenlere bağlı iken, parasal yaklaşım ve portfolyo dengesi yaklaşımı ise modern yaklaşımlar stok değişkene bağlı teorilerdir.

Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik yaklaşımlardan en kabul görmüş olanları; Dış ticarete ilişkin yaklaşım, satın alma gücü paritesi yaklaşımı, parasal yaklaşım ve portföy dengesi yaklaşımı olmak üzere dört başlık altında irdelenecektir.

1.4.1. Satınalma Gücü Paritesi (SGP) Yaklaşımı

Döviz kurunun belirlenmesinde satın alma gücü paritesi yaklaşımı en çok kabul gören teorilerden biridir. Bu hipotez Gustav Cassel (1922) tarafından ortaya atılmıştır. Satın alma gücü paritesi teorisi “dünyada benzer malların benzer fiyatlardan satılması” ilkesini temel almaktadır. Bir başka deyişle döviz kuru dünyadaki fiyat farklılaşmalarını ortadan kaldıracak şekilde uyumlaşmalıdır (Dinçer, 2005: 12).

SGP yaklaşımına göre, döviz kuru fiyatı ile fiyatlar genel seviyesi değişimi arasında uyum bulunmaktadır. SGP, tek fiyat kanununu esas alarak işler (Ordu, 2013: 8). Satın alma gücü paritesi yaklaşımını açıklamadan önce tek fiyat kanunu ile ilgili bir takım açıklamalar yapılacaktır.

Tek fiyat kanunu geçerli iken reel döviz kuru bire eşittir ($R = eP^* / P = 1$) ve bir birim ulusal paranın yurtdışındaki satın alma gücü ile yurtiçindeki satın alma gücü aynıdır. Tek fiyat kanunun geçerli olduğu nominal döviz kuruna (iç ve dış fiyatları ulusal para birimi cinsinden eşitleyen nominal döviz kuruna) satın alma gücü paritesi (purchasing power parity, PPP) denir (Ünsal, 2004: 215).

Tek fiyat kanunu (law of one price) temelde dünyada ulusal para birimi cinsinden iç ve dış fiyatların eşit olmasına ($P = P^*$) dayanır. Reel döviz kuru tanımına ($R = eP^* / P$) göre; reel döviz kurunun birden büyük ($R > 1$) olması, yurtdışı fiyat düzeyinin ulusal para birimi cinsinden değerinin (eP^*) yurtiçi fiyat

düzeyinden (P) büyük olması koşuluna bağlıdır. Bu koşulda ($eP^* > P$) ise bir birim ulusal para ile yurtiçine kıyasla yurtdışında daha az mal ve hizmet alınabilecektir. Dolayısıyla yerli tüketiciler yurtiçinden mal ve hizmet almayı tercih edecekler ve böylece yurtiçi mallara olan talebin artması sonucunda yurtiçi fiyat düzeyi (P) yükselecektir.

Benzer biçimde reel döviz kurunun birden küçük ($R < 1$) olması, yurtdışı fiyat düzeyinin ulusal para birimi cinsinden değerinin, yurtiçi fiyat düzeyinden küçük olması ($eP^* < P$) sonucunda gerçekleşir. Böylece bir birim ulusal para ile yurtiçine kıyasla yurtdışında daha fazla mal ve hizmet alınabilecek ve yerli tüketiciler yurtdışından mal ve hizmet almayı tercih edeceklerdir. Sonuçta yurtdışı mallara olan talep artışı yurtdışı fiyat düzeyini (P^*) arttıracaktır. $eP^* > P$ iken yurtiçinde üretilen malların fiyatlarının (P), $eP^* < P$ iken ise yurtdışında üretilen malların fiyatlarının (P^*) artması alternatifleri birlikte değerlendirilirse, ulaşım masraflarının ve ticaret engellerinin olmadığı bir dünyada, ulusal para birimi cinsinden iç ve dış zaman içinde eşitleneceği ($P = P^*$) söylenebilir (Ünsal, 2004: 215). İşte buna tek fiyat kanunu (law of one price) denir. Satın alma gücü paritesi hipotezi mutlak ve nispi satın alma gücü paritesi olarak iki bölümde incelenecektir.

1.4.1.1. Mutlak satın alma gücü paritesi

Mutlak satın alma gücü paritesi (absolute purchasing power parity) yaklaşımına göre, bir ülkedeki fiyatlar, cari döviz kurlarından diğer ülke paralarına dönüştürüldüğünde tüm bu ülkelerde de aynı olmalıdır. Başka bir açıda bunun anlamı herhangi bir ulusal para biriminin satın alma gücünün, dünyanın her yerinde aynı olması demektir (Seyidoğlu, 2007: 420).

Mutlak satın alma gücü paritesi, ülkedeki tüm mallar için geçerli olacak şekilde genişletilmek istendiğinde fiyat endeksleri kullanılacaktır. Burada P_i iç fiyat endeksinin belirlediği yurtiçi fiyat seviyesini, P_d dış fiyat endeksinin belirlediği yurtdışı fiyat seviyesini ve N ise dolaysız kotasyon şeklinde ifade edilen nominal döviz kurunu ifade etmekteyken mutlak satın alma gücü paritesi aşağıdaki iki denklemlerle ifade edilir:

$$N = P_i/P_d \quad (1.1)$$

$$P_i = N \times P_d \quad (1.2)$$

Bir ülkenin ulusal parası ile yabancı para biriminin değişim oranı anlamına gelen nominal döviz kuru, birinci denklemden de anlaşılacağı üzere iki ülkenin fiyat endekslerinin oranına bağlıdır. Birinci eşitlik incelendiğinde iç fiyat endeksi (P_i) ile nominal döviz kuru (N) arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülecektir. Bir başka ifadeyle; iç fiyat endeksi dış fiyat endeksinden ne kadar yüksekse (düşükse), nominal döviz kuru da o kadar yüksek (düşük) olacaktır.

Mutlak satın alma gücü paritesi ile yapılan hesaplamanın döviz kurunu belirlemede yetersiz kaldığı başlıca üç durum söz konusudur:

Hesaplama kullanılan iki ülkenin fiyat endeksleri kapsamına giren mallar birbirleriyle örtüşmeyebilir. Ayrıca bu endeks içinde hesaplanan malların ağırlıkları ve kaliteleri de her ülkede aynı olmayabilir. Bu yöntemle belirlenen döviz kuru sadece mal ve hizmet ticaretini denkleştirmekte ve sermaye akımlarını ihmal etmektedir. Fiyat endekslerine uluslararası ticareti yapılan ve yapılmayan mallar dahil edildiği için, uluslararası ticaretin ülkeler arasında mal ve hizmet fiyatlarını eşitleyici etkisi görülmeyecektir. Dolayısıyla mal ve hizmet ticareti ile döviz kurları dengelenemeyecektir.

1.4.1.2. Nispi satın alma gücü paritesi

Nispi satın alma gücü paritesi (relative purchasing power parity) yaklaşımında, mutlak satın alma gücü paritesi yaklaşımında olduğu gibi fiyat endeksinin ve kurların mutlak büyüklükleri değil göreceli değişimleri dikkate alınır.

Bu yaklaşıma göre döviz kurundaki değişimin yüzdesi, yurtiçi enflasyon oranından yurtdışı enflasyon oranının çıkartılmasına eşittir (Seyidoğlu, 1997: 133). Bu eşitlik aşağıdaki formülle gösterilir:

$$\Delta E = \Delta P_i - \Delta P_d \quad (1.3)$$

Yukarıdaki formülden de anlaşılacağı üzere döviz kurundaki yüzde değişim iki ülke arasındaki enflasyon değişimlerine bağlı olmaktadır. Kur değişimleri enflasyon farklarını karşıladığı için reel kur sabittir (Ciğerlioğlu, 2007: 11).

E_t : t dönemdeki döviz kuru,

E_{t-1} : t döneminden bir önceki dönem döviz kurunu,

P_i : t dönemindeki yurtiçi enflasyon oranını,

P_d : t dönemindeki yurtdışı enflasyon oranını,

temsil etmek üzere aşağıdaki formül geçerli olmaktadır:

$$(E_t - E_{t-1})/E_{t-1} = P_i - P_d$$

Burada eşitliğin sol tarafı dönem sonunda dönem başına göre kurlardaki değişme oranını, eşitliğin sağ tarafı ise yurtiçi ve yurtdışı enflasyon farkını göstermektedir. Bu eşitlikten rahatça görüleceği gibi kurlardaki değişme iki ülke arasındaki enflasyon oranlarına bağlıdır. Ayrıca yine bu denkleme bakıldığında, yurtiçi enflasyon yurtdışı enflasyona göre ne kadar yüksekse, döviz kurunun da o kadar artacağı rahatlıkla söylenebilir.

Doğal olarak bu formüle dayanarak geleceğe dönük kur tahminleri de yapılabilir. Örneğin bugünkü kurlar belli olduğuna göre, beklenen iç ve dış enflasyon oranlarına göre kurlarda beklenen değişme hesaplanabilir. Nitekim göreceli SGP'nin bir kur tahmin aracı olarak kullanılması daha çok bu anlamdadır (Seyidoğlu, 2007: 423).

Mutlak ve nispi satın alma gücü paritesi arasındaki temel fark, mutlak SGP hipotezinin nominal kurları dikkate almasına karşılık, nispi SGP yaklaşımının ülkelerin gerçek rekabet güçlerini gösteren reel kurları dikkate almasıdır (Demircioğlu, 2009: 15).

Satın alma gücü paritesinin geçerliliğine yönelik yapılan çalışmalar uzun ve kısa dönem arasında farklılıklar olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu çalışmaların sonuçları iki temel noktada yoğunlaşmıştır. Birincisi döviz kurlarının SGP'den kısa dönemde önemli ölçüde saptığı ve bu sapmaların yüksek volatilité sergilediği, buna karşılık ikincisi ise döviz kurlarının uzun dönemde satın alma gücü paritesine yöneldiği yani uzun dönemde SGP'nin geçerliliğini koruduğudur.

SGP'nin geçerliliği konusunda yapılan çalışmaların sonuçlarında genellikle kısa dönemde SGP'nin geçerliliğinin daha düşük olmasının önemli bir nedeni ise kur değişmeleri ile fiyat değişmeleri arasındaki zaman süresi

farklılıklarıdır. Başka bir deyişle, dışsal olarak ortaya çıkan bir olaya kurlar aniden tepkide bulunurken, fiyatların gerekli uyumu göstermesi uzunca bir zaman alır (Seyidoğlu, 2007: 424).

Nispi SGP'nin uzun dönemde geçerli olduğu hipotezine göre; kurda oluşan sapmalar cari işlemler dengesizliğine neden olacak ve dalgalı kur sisteminde uzun vadede bu dengesizlikler kendiliğinden giderilecektir.

1.4.2. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım (monetarist approach) 1970'lerde Robert Mundell, Harry Johnson ve Jacob Frenkel gibi Chicago Üniversitesi profesörleri tarafından geliştirilmiştir (Seyidoğlu, 2007: 425).

Parasalcı modeller nominal döviz kurunun belirlenmesinde görelî fiyatlar dışında gelir, para arzı ve faiz oranını da dikkate alır (Alper, 2010: 57). Daha önce belirtildiği gibi parasalcı teori stok değişken yaklaşımını esas alan bir teoridir.

Parasal modeller paranın ulusal ve yabancı piyasalardaki arz ve talebindeki değişmelerin döviz kurları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini açıklamaya çalışmaktadır (Ağcaer, 2003: 17).

Döviz kurlarının oluşumuna yönelik parasalcı yaklaşımın temelini "bir malın fiyatı o mala olan arz ve talep tarafından belirlenir" ilkesi oluşturur. İktisat literatüründeki bu arz–talep yaklaşımına göre düşünöldüğünde bir ulusal paranın fiyatı olan döviz kurunu da o ulusal paraya olan arz ve talep belirleyecektir.

Parasal yaklaşımda döviz kuru değişmeleri, para arz ve talebinde değişmelerle açıklanır. Bu değişmeler parasal sektördeki dengesizliklerden doğar (Eren, 1992: 183).

Para talebi veri iken merkez bankasının parasal genişleme yoluyla piyasaya para sürmesi sonucunda para arzında oluşan artış hem yabancı mal ve hizmet ithalatını hem sermaye ihracatını arttıracaktır. Söz konusu bu durumda dövize olan talebin artmasıyla cari döviz kuru yükselecektir. Bir başka deyişle yabancı para değer kazanırken, ulusal para değer kaybedecektir. Benzer biçimde para talebi veri iken para arzının azaltılması ise döviz kurunun düşmesine, ulusal paranın yabancı para karşısında değer kazanmasına yol açacaktır.

Para arzı kadar para talebindeki değişmeler de döviz kurunu etkiler. Örneğin yurtiçi reel gelir artışları, faizlerdeki bir düşme ve fiyatlar genel düzeyindeki artışlar nominal para talebini yükseltir ve para arzının sabit tutulması varsayımı altında, döviz talebinde ve döviz kurunda düşüşlere yol açar (Seyidoğlu, 2007: 427).

Parasalıcı yaklaşım, döviz kurlarının belirlenmesinde döviz kurları ile ilgili olarak beklentilerin literatüre girmesine katkıda bulunmaktadır (Öztürk ve Bayraktar'dan aktaran Ferdi, 2013: 14). Beklentilere göre bireyler elde ne kadar para tutacaklarına kara verirken cari dönem değişkenlerin yanında geleceğe yönelik tahminlerini de dikkate alırlar. Bireylerin bu şekilde hareket etmeleri paranın gelecekteki değerini etkilemesi açısından döviz kurlarını da belirlemektedir.

Parasal modelin önemli bir özelliği de iç ve dış mali varlıkların birbirleri ile tam ikame edilebilir olduğu varsayımıdır. Bir başka deyişle halk eline geçen para arzı fazlasını mali varlıklara yatırırken bunların yerli veya yabancı oluşu arasında ayırım yapmaz, yurtdışındaki faiz oranının içerden daha yüksek olması halkın yatırımlarını bu varlıklara yöneltmesi için yeterli olacaktır (Seyidoğlu, 2007: 428).

1.4.3. Dış Ticarete İlişkin Yaklaşım

Döviz kurlarının belirlenmesine yönelik bu geleneksel yaklaşıma göre, bir ülkenin ulusal parasının değerinin belirlenmesindeki etken o ülkenin ithalatı ve ihracatıdır. Burada dış ticaret dengesinin durumu önemlidir. Dış ticaret bilançosu açık veren yani ithalatı ihracatından büyük olan ülkenin döviz talebi artacağından kur yükselecek ve sonuç olarak ülkenin ulusal para değer kaybedecektir. Dış ticaret bilançosu fazla veren yani ihracatı ithalatından büyük olan ülkede ise yerli paraya olan talep artacak ve kur düşme eğiliminde olacak, sonuçta ulusal para değer kazanacaktır.

Bu teori açısından, ülkenin ihracatını ve ithalatını etkileyen tüm faktörler aynı zamanda paranın dış değerini de etkiler. Bunlar arasında örneğin, yerli ve yabancı malların göreceli fiyatları, iç ve dış ekonomilerdeki reel gelir artışları, tüketici tercihlerinin yerli veya yabancı mallara doğru kayması, teknolojik

gelişme, faktör stokundaki artışlar, vs. gibi faktörler sayılabilir (Seyidoğlu, 2007: 418).

1.4.4. Portföy Dengesi Yaklaşımı

İthalat ve ihracat işlemleri her ne kadar döviz kurlarının belirlenmesinde önemli rol oynasa da, son dönemlerde sermaye hareketlerinin de serbestleşmesiyle portföy hareketleri de döviz kurunu etkileyen önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu sebeple döviz kurundaki değişimleri açıklayabilmek için kullanılmaya başlanan ‘portföy yaklaşımı’na göre döviz bir varlık gibi düşünülerek, arzı ve talebi incelenmelidir (Yalta, 2011: 192).

Ekonomik birimler gelirlerinin tasarruf ettikleri kısımlarını gelir elde etmek amacıyla çeşitli yatırımlara yöneltirler. Bunlar genellikle kur değişimlerinden yararlanmak amacıyla ulusal parayı efektif dövize çevirme, hisse senedi satın alma veya tahvil satın alma biçiminde gerçekleşir. Elleri tuttukları fon fazlaları ile bu şekilde gelir elde etmeyi amaçlayan yatırımcılar, bu fonlarını birden fazla seçenekte değerlendirmeyi tercih edebilecekleri gibi tamamını tek bir enstrümana da yatırabilirler. Bu tercih yatırımcıya bağlı olmakla beraber mutlaka yapılması gereken en önemli işlem ise yatırım aracından elde etmeyi beklediği gelir ile karşılığında yüklenmek zorunda olduğu riski karşılaştırmaktır. Gelir-risk analizi adı verilen bu analize göre riski en yüksek olan enstrümanın muhtemel getirisinin de en yüksek olacağı görüşü genel kabul görmüştür. Bir başka deyişle, risk ile elde edilmesi beklenen gelir doğru orantılıdır denebilir.

Gelir-risk dengesi konusunda bazı yatırımcılar güvenceli hareket etmeyi tercih edip, beklenen geliri düşük de olsa en az risk taşıyan menkule yatırım yaparlar (riskten kaçınanlar: risk aversers). Bazıları ise (risk almaktan hoşlananlar: risk takers) yüksek riski göze alarak en yüksek getiriye elde etmeyi amaçlarlar (Seyidoğlu, 2007: 470).

Menkul değerler yatırımlarında genel olarak karşılaşılan riskler; ticari risk, siyasi risk ve özellikle yabancı menkul değerlere ait olan kur riskidir. Portföy sahipleri için en önemli noktalardan birisi de portföyün çeşitlendirilmiş olmasıdır. Tek bir riske bağlı olarak sahip olunun tüm fonun zarara uğraması hatta kaybedilmesi ihtimaline karşın portföyün çeşitli menkullerden oluşturulması

risklerinde dağıtılmasını sağlayacaktır. Portföyün dengelenmesi denilen bu durumda portföy sahibi kayıp ve kazançlarını dengeleme imkanına sahip olacaktır.

Döviz kurunun parasal ve finansal varlık arz ve talebince belirlendiği kabul edilen Portföy Dengesi Modeli'nde iç ve dış faiz oranlarının söz konusu arz ve talebi etkileyerek döviz kurunda bir değişime neden olacağı kabul edilmektedir (Bronson ve Handerson'dan aktaran Aytaç, 2004: 58).

Kabul edilen bu varsayıma göre dış faiz oranlarının iç faiz oranlarına görece artması durumunda yabancı tahvillere olan talepte de artış olacaktır. Söz konusu bu artış sonucunda dövize olan talep artacak, döviz kuru yükselecek ve ulusal paranın değeri düşecektir. Aynı şekilde iç faiz oranlarının dış faiz oranları karşısında artmasının bir sonucu olarak da yerli tahvillere olan talep artacak, döviz kuru düşecek ve ulusal para değer kazanacaktır. İç ve dış faiz oranlarının döviz kurları üzerindeki etkisini özetlemek gerekirse, döviz kurunun iç faiz oranıyla negatif, dış faiz oranı ile pozitif yönde ilişkili olduğu söylenebilir.

1.5. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kurlarının hangi şekilde oluşacağını belirlenmesine yönelik sistemlere döviz kuru sistemleri denir. Döviz kuru sistemlerinin temelini, kurun oluşumuna müdahale edilip edilmeyeceği veya hangi şekilde müdahale edileceği konusu oluşturur. Döviz kurlarının belirlenmesindeki bütün sistemlerin temel amacı ödemeler bilançosunu dengede tutan döviz kurlarını belirlemektir.

Literatürde döviz kuru sistemleri sabit ve esnek kur sistemi olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır (Baldwin ve Richardson, 1986: 301). Birbirlerinin tam tersi olan bu iki ana döviz kuru sisteminin dışında oluşan alt grup sistemler "Karma Döviz Kuru Sistemleri" başlığı altında incelenmektedir.

1.5.1. Sabit Döviz Kuru Sistemi

Serbest bir döviz piyasasının bulunmadığı, döviz kurunun parasal otorite tarafından ilan edildiği sisteme "*Sabit Döviz Kuru Sistemi*" denir. Bu kur sistemi Dünya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan Bretton Woods sisteminin çöküşüne dek süren dönemde, yani 1945 – 1971 yılları arasında uygulanmıştır.

Sabit döviz kurunun esası, merkez bankasının para arzını denge döviz kuruyla ilan edilen döviz kurunun eşitliğini sağlayacak şekilde ayarlaması taahhüdüne dayanır (Parasız, 2009: 474).

Bu sistemde merkez bankası, döviz kurunun ilan ettiği düzeyden saptığı halde döviz alım satımı yaparak piyasaya müdahale eder. Merkez bankasının bu şekilde döviz piyasasına alıcı ve satıcı olarak müdahale etmesinin nedeni döviz kurlarının istikrarını sağlamaktır.

Sabit kur rejiminde merkez bankası ödemeler dengesindeki açık veya fazlaları gidermekle yükümlüdür. Ödemeler dengesindeki bir açık durumunda piyasada döviz arzı yetersiz olduğundan merkez bankası piyasaya döviz satarak müdahale eder. Tam tersine ödemeler dengesini fazla verdiği için ise piyasadaki fazla döviz alır. Bunu yapabilmesi için ise elinde yeteri kadar döviz rezervi bulundurması gerekir. Aksi durumda döviz rezervinin tükenmesi veya aşırı artması gibi durumlarla karşı karşıya kalabilir.

Sabit döviz kuru sistemi altında bir ülke, döviz rezervleri bittiği zaman parasını devalüe eder, yani yabancı para cinsinden ülke parasının değerini düşürür. Buna karşılık ülkenin döviz rezervleri enflasyonu arttıracak kadar fazlalaşırsa; ülke parasının değerinin yabancı paralar cinsinden arttırır, yani parasını revalüe eder (Yıldırım, 2003: 317).

Sabit kur uygulanan bir ülkede iradi ve resmi bir kararla yapılan devalüasyon işleminin ardından ülke parasının değer kaybetmesi ve buna bağlı olarak ihraç malının ucuzlaması beklenir. Sonuç olarak ucuzlayan ihraç malları sayesinde ihracat artacak, değer kaybeden ulusal para nedeniyle ithal talebi azalacak ve dolayısıyla döviz dengesi sağlanacaktır. Döviz dengesinin sağlanmasına yönelik bu etkileşim, revalüasyonda da tam tersi olarak kendini gösterecektir.

Devalüasyonda görüldüğü gibi ulusal paranın değeri düşürülerek ihracatçının korunması, sabit kur garantisi verilmesi gibi faktörler sabit döviz kuru sisteminin avantajları olarak sayılmaktadır.

1.5.2. Esnek Döviz Kuru Sistemi

Dalgalı ya da serbest kur olarak da adlandırılan esnek döviz kuru sisteminde merkez bankası, döviz arz ve talebindeki dengesizliklere müdahale

etmez ve döviz kuru, döviz arz ve talebini eşitleyecek şekilde piyasada belirlenir (Yıldırım, 2003: 317).

Dalgalı kur sistemi piyasa mekanizmasının döviz kurlarına uygulanmış biçimi olduğundan, döviz talebi veya arzı dengeden uzaklaştığında döviz kuru yeniden dengeye gelecek şekilde dalgalanacaktır. Örneğin döviz talebinin (ithalat) döviz arzından (ihracat) fazla olduğu durumda, dış ödemeler dengesi açık verecek ve kur yükselecektir. Yükselen döviz kuru nedeniyle de ihracatta yani döviz arzında bir artış olacak, böylelikle dış ödemeler dengesi yeniden dengeye doğru yönelecektir. Dış denge bu şekilde piyasa mekanizması içerisinde kendiliğinden sağlanacağı için, bu sistemde merkez bankasının müdahalesine gerek duyulmayacaktır. Bunun bir sonucu olarak; sabit kur sisteminde güçlü bir döviz rezervine ihtiyaç duyan merkez bankasının, serbest kur sisteminde rezerv gereksinimi minimum düzeyde olacaktır.

Bu sistemde ekonominin dış dengesi, döviz kurlarındaki bir değişme ile sağlanabilmektedir. Döviz arz ve talebindeki küçük değişimler bile döviz kurlarına büyük oranda yansımaktadır (Oksay, 2001: 12).

Döviz kuru dalgalanmaları uluslararası işlemleri riskli hale getirir (Hyman, 1992: 560). Döviz kurlarındaki dalgalanma nedeniyle ulusal paranın değerinin, yabancı paralar karşısında sürekli değişmesi bu sisteme yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Kurlarda meydana gelen volatilité sonucunda oluşan belirsizlik ve risk ortamı istenmeyen bir durumdur. Döviz kurunun istikrarsızlaşması sonucunda uluslararası sermaye hareketlerindeki denge bozulur, kaynak dağılımı olumsuz yönde etkilenir ve piyasalarda belirsizlik hakim olur.

Kurlarda dalgalanmaya neden olabilecek başlıca etmenler; ülke içindeki siyasi durum, faiz oranlarındaki değişimler ve spekülâtif ataklar olarak sıralanabilir. Bu tip dalgalanmalardan korunmak ve kur risklerini azaltmak amacıyla finansal piyasalarda; forward, futures, opsiyon ve swap sözleşmeleri denilen türev araçlar geliştirilmiştir.

1.5.3. Karma Döviz Kuru Sistemleri

Karma döviz kuru sistemleri içerisinde sabit ve esnek kur sistemi özelliklerini kısmen barındıran ara sistemlerin yanı sıra sabit ve esnek kur sistemlerinin kendi içerisindeki çeşitli uygulamaları irdelenecektir.

1.5.3.1. Yönetimli dalgalanma

Literatürde bu sistem için kullanılan birçok farklı isim mevcuttur. Bunlar; denetimli dalgalanma, kontrollü dalgalanma, gözetimli dalgalanma ve kirli dalgalanma şeklindedir.

Esnek kur sisteminde oluşabilecek aşırı dalgalanmaları önlemek için, 1971 yılında Bretton Woods para sisteminin yıkılmasının ardından “yönetimli dalgalı kur sistemi” uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistemi benimseyen ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır.

Denetimli ya da kirli dalgalanmayı benimseyen sistemde Merkez Bankası döviz kurunu sabit değil istikrarlı kılmak ister. Bu sistemde kurların sabit tutulması amaçlanmaz (Unay, 1999: 205). Bu amaçla merkez bankası, her ne kadar kurları döviz piyasasındaki arz talep koşullarına bırakmış olsa da meydana gelebilecek aşırı dalgalanmalara piyasada alım satım yaparak müdahale eder. Böylece istikrarsızlık giderilmiş olur.

Yapılan doğrudan müdahaleler uluslararası rezervlerde değişime yol açar. Ancak dolaylı müdahaleler (faiz oranlarında değişim, likidite veya diğer finansal araçlar yoluyla) rezervlerde değişime neden olmaz (Yanar, 2008: 79).

Yönetimli dalgalanma kur sisteminde parasal otorite döviz kurlarına müdahale etmekle birlikte, bu müdahaleler önceden belirlenmiş kurallara göre yapılmamaktadır. Parasal otorite bu müdahaleleri kendi karar alma mekanizmasını bir takım ekonomik göstergeler doğrultusunda o an için iyi olduğunu düşündüğü bir şekilde çalıştırarak gerçekleştirmekte ve ülke ekonomisinin hareket alanını genişletmektedir. Ayrıca bu şekilde yönlendirilebilen kurlarla, serbest dalgalanan kur sisteminin yol açtığı bir takım risk ve belirsizlikler azaltılabilmektedir (Koçak, 2006: 19).

Söz konusu sistem merkez bankasına hem bir dalgalı kur hem de bir sabit kur uyguluyor gibi hareket etme imkanı verir. Böylece iki sistemin de olumlu yanlarını içinde barındırır. Kur belirsizliğini azaltır, dış şoklara karşı esneklik sağlar, rekabet gücünün korunmasına yardımcı olur. Bunun yanında sabit kur sisteminde olduğu gibi yüksek rezerv gereksinimi ve kura yapılan müdahalelerdeki belirsizlik en önemli dezavantajlarıdır (Akgül, 2010: 28).

1.5.3.2. Sürünen parite

Bu sistemde nominal döviz kuru periyodik olarak belirli göstergelere göre ayarlanır. Çok dar bir aralık içerisinde hareket eder ve sapmaları engellenir (Yanar, 2008: 77). Yapılan ayarlamaların hangi periyotlarla yapıldığı ve kurun parite etrafında hangi sınırlar içerisinde dalgalanmasına izin verildiği önemlidir.

Sürünen paritenin uygulandığı ülkelerde döviz kurunda yapılacak değişikliklerin miktarına, sıklığına ve kurun dalgalanmasına izin verilecek bann genişliğine önceden karar verilir.

Sürünen pariteler sisteminin en önemli avantajı yüksek enflasyonlu ülkelerde reel kurların aşırı değerlenmesini önlemesi, en önemli dezavantajı ise bu sistemin enflasyonist sürecin oluşmasına ve para politikasında döviz kurunun nominal çıpa etkisinin ortadan kalkmasına neden olmasıdır (Kılavuz vd., 2011: 90).

1.5.3.3. Parasal birlik

Çoğunlukla aynı coğrafi bölgede bulunan bir grup ülkenin kendi ulusal para birimlerini sabit olarak birbirlerine bağlayıp, birlik dışındaki ülkelere karşı dalgalanmaya bıraktıkları sistemdir.

Ortak para alanı da denilen bu sistemde para politikasını yönetecek bölgesel bir para otoritesi kurulur. Kurulan bu para otoritesi ise para politikası uygulamalarında bağımsız olmalı ve birlik içindeki ülkelerin herhangi birinin etkisi altında kalmamalıdır.

Parasal birlikler, birliğe bağlı olan ülkeler arasındaki döviz kurlarında birliğin sağlanması, birlik içinde sermaye hareketlerine konan tüm kısıtlamaların kaldırılması, üye ülkeler arasındaki konvertibilitenin gerçekleştirilmesi ve bu sistemin korunacağı konusunda tam bir güvencenin sağlanmış olmasını gerektirir (Yakut, 1997: 4). Günümüzde parasal birliğin sağlandığı en geçerli örnek olarak Avro Bölgesi verilir.

1.5.3.4. Para kurulu

Bir ülkenin ulusal parasının seçilen bir ülke para birimi (rezerv para) ile değişimini öngören belirli yasal düzenlemeleri gerektiren sistem olarak tanımlanır.

Para kurulunun işleyebilmesi için bazı temel özelliklerin uygulanması gerekmektedir. Bunlar; Sabit döviz kuru, konvertibilite, tam karşılık ve sadece faizden senyoraaj gelirisinin elde edilmesi ilkeleridir (Köroğlu, 2004: 9).

Teorik olarak tam sabit kur rejiminin bir versiyonu olan bu sistemde merkez bankası senyoraaj geliri gibi geleneksel bazı fonksiyonlarını yitirmekle beraber para basımı işlemini ise yalnızca yabancı para girişi karşılığında yapabilmektedir. Para kurulu sistemini sabit kur rejiminden ayıran iki temel kural vardır.

Kurallardan biri, merkez bankasının, ekonomide ne kadar yerli para varsa rezervlerinde sabit kur üzerinden o kadar döviz bulundurması zorunluluğudur. İkinci kuralı ise, merkez bankasının kanunen döviz olmadıkça yerli para basamayacak ve piyasaya süremeyecek olmasıdır. Bu da devlet bütçesi ne kadar açık verirse versin merkez bankasının bunu borç vererek karşılayamayacağı anlamına gelir (Akgül, 2010: 23).

1.5.3.5. Dolarizasyon

Para ikamesi de denilen bu sistem en basit ifade ile ülke sınırları içerisinde ulusal para yerine yabancı bir para biriminin kullanılmasıdır. Yabancı para biriminin yerli para birimine ikame edilişi bakımından uygulamada iki şekilde görülmektedir. Bunlardan birincisi kısmi para ikamesidir. Kısmi para ikamesi, yüksek enflasyon oranlarının görüldüğü bir ülkede iktisadi aktörlerin, ellerindeki paranın değerini enflasyondan korumak amacıyla yabancı para cinsinden finansal varlıklara yönelmesidir.

İkinci olarak tam para ikamesi ise; bir ülkenin kendi resmi para birimini tamamen tedavülden kaldırıp, seçtiği yabancı bir ülke (referans ülke) para birimini kullanmasıdır. Bu şekilde ülkede parasal disiplin arttırılsa ve döviz kurundaki aşırı volatilitate giderilse bile bir ülkenin en önemli bağımsızlık sembollerinden birisi olan resmi paranın kullanımına son verilmesi açısından son derece tehlikeli bir sistemdir.

Ulusal para birimi ile yabancı bir para biriminin basitçe değişimini sağlamak için sabit kur rejiminin en aşırı halidir. Seçilen döviz genellikle dolar olduğundan, bu dolarizasyon olarak bilinir (Blanchard, 2003: 456).

Para ikamesi uygulayan ülkeler açısından ise iki önemli avantajı vardır. Öncelikle yerli paranın kullanımına son verilmiş olması, bu yerli paraya ilişkin değer kayıp veya kazançları yaratabilecek döviz kuru riskinin ortadan kaldırılmış olması demektir. İkinci olarak ise referans ülke parası (rezerv para) ile ulusal para arasındaki değişimden kaynaklanan her türlü işlem masrafına son verilmiş olmasıdır.

2. DIŞ TİCARET TEORİSİ VE DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Dış ticaret, diğer bir ifadeyle uluslararası ticaret bir ũlkenin dış ũlkelerle mal bazında yaptđđ alım satım iŐlemlerinden oluşmaktadır. Dış ticaretin başlıca iki unsuru ithalat ve ihracattır.

İthalat (dıŐalım), bir ũlkede eksik olan ya da hiÇ olmayan mal ya da hizmetleri yurda sokmak iÇin gerŐekleŐtirilen uluslararası bir iŐlemdir (HanŐerliođlu, 1997: 61). Dış alımlar iÇerisinde çoğunlukla en bũyũk payı mal akımları oluŐturduđu iÇin, genellikle ithalat yalnız bunları ifade iÇin kullanılır (Seyidoğlu, 1999: 296). Bu ŐalıŐmada da dış ticaret kavramı ile bir ũlkenin yalnızca mal alım satımı kastedilmektedir.

İhracat (dıŐsatım), bir ũlkenin ulusal kŕkenli mallarının para karşılığında yabancı ũlkelere satılmasıdır (HanŐerliođlu, 1997: 63). Seyidoğlu (1999)'a gŕre ihracat her zaman dŕviz karşılığında yapılmaz. Bazen de yapılan ihracatın karşılığı, ũlkeye yabancı mal biÇiminde girer. Malın malla değişimi biÇimindeki bu tũr ticarete ŕrnek olarak takas ve kliring işlemleri gŕsterilebilir.

İhracat, bir ũlkenin en bũyũk gelir kaynađđ olmasının yanı sıra ekonomik gũcũnũn en ŕnemli gŕstergesidir. Genellikle amaŐ bir yandan ihracatı arttırdıp daha ők gelir elde etmek bir yandan da ithalatı azaltarak giderleri azaltmaktır. Bu ūekilde hedeflenen ihracatın ithalattan fazla hale getirilmesidir ki buna “*DıŐ Ticaret Fazlası*” denir. Tersi durumda bir ũlke, dıŐarıya sattđđından daha fazla mal satın alıyor ise “*DıŐ Ticaret AŐıđđ*” ile karŐılaŐacaktır.

Bir ũlkenin dış ticaret dengesi ise ihracatı ile ithalatının farkını ifade eder ve cari işlemler dengesinin alt hesabında izlenir. Dış ticaret dengesinin incelenmesinde ŕnemli bir nokta da ihracat ve ithalatın aynı para birimi cinsinden ifade edilmiş olmasıdır. Farklı ũlkelerle farklı dŕvizler ũzerinden yapılan ticaret durumunda, sŕz konusu gelir ve gider miktarları gũnlũk dŕviz kurları ũzerinden genellikle dolar cinsine Őevrilerek yazılmaktadır.

İhracat ve ithalat miktarlarının toplanmasıyla “*Dış Ticaret Hacmi*” ne ulaŐılır. Dış ticaret hacmi bir ũlkenin dış dũnya ile yaptđđ toplam ticaretin bũyũklũđũnũ ifade eder.

Dış ticaret verilerinin karşılaştırılması için ithalat ve ihracat verileri genellikle iki şekilde elde edilir. Miktar bakımından ithalat ve ihracat bir ülkenin reel anlamda alıp sattığı mal miktarını gösterir. Değer cinsinden ithalat ve ihracat ise yapılan dış ticaret karşılığında ne kadar döviz ödendiğini veya ne kadar döviz elde edildiğini gösterir. Bu şekilde miktar ve değer cinsinden yapılan karşılaştırmalar dış ticarete konu olan malların fiyatlarında oluşan gelişmelerin anlaşılması bakımından önem taşır. Örneğin; bir önceki yıla göre aynı miktarda mal ihraç ettiği halde bu ihracattan daha fazla döviz geliri elde etmiş olan bir ülkenin ihraç malları pahalılaştırmış demektir. Benzer şekilde bir önceki yıl ile aynı miktarda ithalat yapan bir ülke dışarıya daha fazla döviz ödemişse buradan ithal malları fiyatlarının arttığı anlaşılır.

Bir ülkede dış ticaretin genel seyrinin göstermesi bakımından önem taşıyan bir diğer gösterge ise “*İhracatın İthalatı Karşılama Oranı*”dır. Değer cinsinden ihracatın ithalata bölünmesiyle elde edilen bu oran, ithalat için gerekli dövizin ne kadarının ihracattan elde edilen dövizlerle ne kadarının ise başka yollarla ödenmesi gerektiğini gösterir. Bir başka deyişle, İhracatın İthalatı Karşılama Oranı dışarıya satılan mal ve hizmetlerden kazanılan dövizin, dışarıdan mal ve hizmet almaya ne ölçüde yettiğini gösteren orandır. Dış ticaret değerlendirmelerinde oldukça sık kullanılan bu oranın yüzde yüze yaklaşması beklenir. Yüzde yüzü aşması ise ülkede dış ticaret fazlası olduğuna işaret eder.

2.1. Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaretin ilk kez bilimsel olarak ele alınmaya 1776 yılında Adam Smith’in “*Ulusların Zenginliği*” eseri ile başlamıştır. Adam Smith’in de öncülerinden biri olduğu Klasik İktisadi doktrinden önce dış ticarete hâkim olan ilkeler Merkantilist doktrine aittir. Merkantilist düşünce dış ticaret faaliyetlerinin dünyada hızlanmaya başladığı 16. ve 17. yüzyılda geçerli olmuştur. Bu dönem aynı zamanda dünyada feodalitenin yerini ulusal devletlere bıraktığı siyasi dönemi temsil etmektedir.

Merkantilist felsefeye göre, dış ticaret politikasının temel amacı, hazinenin altın stokunu arttırmaktır. Bunun için de ödemeler dengesinde fazlalıklar oluşturmak gerekir. Merkantilistler altın ve değerli madenleri servetin kaynağı olarak görmüşlerdir (Seyidoğlu, 2007: 14).

Merkantilist düşünceye göre bir devletin gücü sahip olduğu altın stoklarıyla ölçülmektedir. Bu doğrultuda uyguladıkları dış ticaret politikalarının temel amacı ülkeden altın çıkışına neden olacak ithalatı mümkün olduğunca engellemek buna karşın ihracatı arttırmaktır. Merkantilistlere göre ithalatta en büyük pay ihracata konu olan malların hammaddelerinden oluşmaktadır. Burada amaç yurtdışından ithal edilen hammaddeleri işlemek suretiyle ihracatın artırılmasıdır. Anlaşılacağı üzere Merkantilizm tüm bu hedeflerini gerçekleştirmek için yoğun devlet müdahalesini savunan bir düşünce akımıdır. Devletin temel ekonomik görevi sert müdahalelerle ülkeden altın ve değerli maden çıkışını engellemek ve bu değerli madenlerin ülkeye girişini arttırmaktır.

Merkantilist doktrinin en önemli görüşlerinden bir diğeri de dünya serveti olarak görülen altın ve değerli maden stokunun sabit olduğudur. Bu görüşe göre ülkelerin servetlerinin artması ancak diğer ülkelerin servetlerinin azalmasıyla mümkün olacaktır. Bir diğer deyişle, bir kısım ülkenin zenginleşmesi diğerlerinin fakirleşmesine neden olacaktır.

1800lü yıllarda başlayan Sanayi Devrimi, üretimde buhar gücünün kullanılmaya başlanmasıyla üretim hacmini arttırmış ve artan üretim için yeni pazar arayışlarını başlatmıştır. Bu gelişme ile birlikte aynı dönemde Dünya’da etkili olmaya başlayan Klasik İktisadi felsefenin liberal politikaları, Merkantilizm’ in korumacı anlayışına ters düşmüştür. Dış ticaret ile karşılıklı kazancın mümkün olabileceği görüşünü savunan klasik felsefe ilerleyen dönemlerde hızla Merkantilizm’ in yerini almaya başlamıştır.

2.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Arz yanlı dış ticaret teorileri de denilen bu teorilerin, analizleri basite indirmek için başlıca varsayımları şu şekildedir (Esen, 2014):

- İki ülke ve iki çeşitli mal vardır,
- Uluslararası ticarete para kullanılmaz,
- Tüm piyasalarda tam rekabet şartları geçerlidir. Devlet müdahalesi yoktur.
- Üretimde kullanılan tek üretim faktörü emektir,

- Emek ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsizdir.
- Ekonomi tam istihdam durumundadır,
- Uluslararası ticarete taşıma giderleri sıfırdır.

Ayrıca teoriyi tamamlayan bir diğer önemli varsayım ise her iki ülkenin de söz konusu iki malı tüketmeye ihtiyaç duydukları varsayımdır.

Klasik dış ticaret teorilerinin başlıcaları: Mutlak Üstünlükler Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve Heckscher-Ohlin Faktör Donatımı Teorisi'dir.

2.1.1.1. Mutlak üstünlükler teorisi

Adam Smith serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklar. Buna göre, bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dış ülkeden ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2007: 17).

Ancak burada Adam Smith'in belirttiği maliyet kavramının yalnızca emek faktörünü içerdiği unutulmamalıdır. Ayrıca bahsedilen emek faktörü homojen özelliktedir. Bir başka deyişle, her bir işçinin üretim gücü açısından aynı kapasitede ve aynı verimlilikte olduğu kabul edilmektedir.

Çizelge 2.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Bir İşçinin Bir Günde Üretebildiği Mal Miktarları		
	A malı	B malı
Almanya	60 Birim	40 Birim
Türkiye	30 Birim	90 Birim

Yukarıdaki örnekte Almanya ve Türkiye'nin emek verimlilikleri gösterilmiştir. Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne göre Almanya'nın A malında Türkiye'nin ise B malında uzmanlaşması gerektiği açıkça görülmektedir. Böylece teoriye göre Almanya Türkiye'ye A malı ihraç edecek ve Türkiye'den de B malını ithal edecektir.

Adam Smith bu durumu kitabında, akıllı bir aile reisinin dışarıda daha ucuza satın alabileceği bir şeyi evde yapmaması gerektiğini savunarak, iş bölümüne verdiği önemi ortaya koymuştur (Düğer ve Dulupçu, 2007: 340).

Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne göre bir ülkenin her iki mal açısından da diğer ülkeden üstün olduğu durumda, bu ülkeler arasında dış ticaretin gerçekleşmesine gerek yoktur. Teorinin, dış ticaretin devamlılığı konusunda bu şekilde tıkanıdığı noktada David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi devreye girmektedir.

2.1.1.2. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi

David Ricardo'nun geliştirdiği bu teoriye göre, bir ülkenin her iki malı da daha düşük maliyetle üretmesi (her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olması) halinde de dış ticaretin yapılması ve piyasa mekanizması sayesinde her iki ülkenin de karşılıklı kazanç sağlaması mümkün olabilmektedir.

Teoriye göre; "Bir ülke, diğer ülkelere göre üretimini daha etkin olarak gerçekleştirdiği mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir" (Alkin, 2003: 435).

Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni açıklarken verdiği en bilinen örnek İngiltere ve Portekiz arasındaki kumaş ve şarap ticareti örneğine ilişkin varsayılan veriler aşağıda gösterilmiştir.

Çizelge 2.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Bir İş Gününde Üretebilen Mal Miktarları		
	Kumaş (metre)	Şarap (litre)
İngiltere	80	40
Portekiz	10	20

Yukarıdaki örnek mutlak üstünlükler bakımından incelendiğinde İngiltere'nin her iki malda da üstün olduğu görülmektedir. Mutlak üstünlüklerin tersine bu durumda da dış ticaretin yapılabileceğini savunan Ricardo'ya göre önemli olan mallardaki üstünlük derecesidir. Gerçekten de Tablo3'e baktığımızda İngiltere'nin kumaş üretiminde sekiz kat üstünken, şarap üretiminde iki kat üstün olduğu açıkça görülmektedir. Başka bir ifadeyle İngiltere, kumaş üretiminde

karşılaştırmalı (mukayeseli) üstünlüğe sahiptir. Bu durumda İngiltere kumaş üretiminde uzmanlaşmaya gidecek ve Portekiz'e kumaş ihraç edecektir. Daha az üstün olduğu şarabı ise Portekiz'den satın alacaktır.

Bu durumu günlük yaşamdan sıklıkla verilen bir örnekle açıklamak mümkündür. Örneğe göre; bir avukatın sekreterine göre daha hızlı yazı yazabildiği varsayılır. Ancak bu durumda avukat, hem kendi mesleği için hem de sekreterinin yerine yazı yazması için gereken zamana sahip değildir. Ayrıca bu şekilde asıl mesleği olan avukatlıktaki verimliliği düşecektir. Öyleyse avukatın yapması gereken, yazı yazma işini bir sekretere bırakıp buradan kazandığı zamanda hukukçuluğa yoğunlaşmak ve mesleğinden daha fazla gelir elde etmektir. Böylece Hem kendisi hem sekreteri gelir elde etmiş olacaktır.

Mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlüklerin özel bir durumu gibidir. Mutlak üstünlüklerin gerçekleştiği durumlarda karşılaştırmalı üstünlük de vardır, ama bunun tersi geçerli değildir; yani, karşılaştırmalı üstünlük elde edilen her durumda mutlak üstünlük bulunmayabilir (Seyidoğlu, 2013: 8).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin az gelişmiş ülkeler açısından tartışılabilir yönleri vardır. Teorinin statik anlamda ele alınması bu ülkelerin bugün olduğu gibi, gelecekte de tarım ürünü ihracatçısı olarak kalmaları anlamına gelebilir (Seyidoğlu, 1999: 320). Söz konusu gelişmekte olan ülkeler geleceğe dönük dinamik analiz ile ve geçici korumacılık uygulamalarıyla sanayileşme süreçlerini kalkındırarak tarım ürünleri ihracatçısı ülke konumundan kurtulabilirler.

Teorinin statik olmasının yanında başlıca eleştiriler ise şu şekildedir:

- Teoride maliyeti oluşturan tek etken emek faktörü olmasına karşın gerçek hayatta sermaye, doğal kaynak, girişim gibi faktörler de maliyet oluşumunda etkilidir.
- Teoride emek faktörünün homojen kabul edilmesinin aksine gerçek hayatta, yetenek, eğitim, bilgi, beceri ve deneyim gibi unsurlar emek faktörünün homojenliğini engellemektedir.

➤ Ricardo'ya göre, işgücü ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında tam hareketsiz olsa da gerçekte işgücü ülke içinde tam hareketli olmadığı gibi ülkeler arasında da tam hareketsiz değildir.

Ayrıca Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde ülkelerarası maliyet (işgücü verimliliği) farklılıklarının nedenleri açıklanmamıştır. Teorinin bu noktasına açıklık getiren teori Faktör Donatımı Teorisi'dir.

2.1.1.3. Faktör donatımı (Heckscher-Ohlin) teorisi

İsveçli İktisatçı Eli Heckscher tarafından 1919 yılında ortaya atılan teori daha sonra Heckscher'in öğrencisi olan İsveçli İktisatçı Bertil Ohlin tarafından geliştirilerek Heckscher-Ohlin Teorisi adını almıştır.

Klasik Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne göre; dış ticaretin yapılabilmesi emek verimliliğinin (maliyetlerin) ülkeler arasında farklı olmasıyla mümkündür. Ancak emek verimliliğinde oluşan bu farklılıkların nedenleri üzerinde hiç durulmamıştır.

Heckscher ve Ohlin dış ticareti, malların üretim fonksiyonlarının ülkeler arasında farklı olması ile değil, ülkelerin farklı faktör yoğunluklarına sahip olmaları ile açıklamışlardır (Düğer ve Dulupçu, 2007: 342). Teoride savunulan ana düşüncüyü şu şekilde ifade edebiliriz: Bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder, yani onları daha ucuza üretir ve o alanlarda uzmanlaşır (Seyidoğlu, 2013: 51).

Heckscher-Ohlin Teorisi'nin dayandığı iki ana varsayım şunlardır:

- Ülkeler faktör donatımları bakımından birbirlerinden farklıdır. İki ülkeli modelde bir ülke emek, diğeri ise sermaye bakımından zengin ülkedir.
- Mallar faktör yoğunlukları ya da nisbi faktör oranları bakımından da farklılık gösterirler. Diğerleriyle karşılaştırıldığında, bazı mallar emeğe oranla daha çok sermaye, ya da tersine, sermayeye göre daha çok emek gerektirirler. Birinci türdeki mallara sermaye-yoğun, ikinci türdekilere de emek-yoğun mal adı verilir (Seyidoğlu, 2007: 64).

Heckscher-Ohlin Teoremi'nin geliştirilmesiyle iki yeni önemli teori ortaya atılmıştır. Bunlar; Stolper-Samuelson Teoremi ve Rybczynski Teoremi'dir.

Stolper-Samuelson Teoremi'ne göre, serbest ticaret ihracat endüstrilerinde yoğun kullanılan faktörün lehinedir, oysa korumacılık ithalata rakip endüstride yoğun kullanılan faktörleri yararlandırır. Başka bir deyişle, korumacılık dolayısıyla ekonomi bir bütün olarak kaybetse de ithalata rakip kesimde çalışanlar bundan yararlanırlar (Seyidoğlu, 2013: 58).

Rybczynski Teoremi'ne göre ise; tam çalışma koşulları altında iki mallı ve iki faktörlü bir modelde bir faktörün kullanımı sabit bırakılırken diğeri arttırıldığında, artan faktörün yoğun olarak kullanıldığı malın üretim hacmi genişler.

2.1.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Dış ticareti açıklayan klasik teorilerin dışında geliştirilen yeni dönem dış ticaret teorilerinin başlıcalarını incelemek gerekmektedir.

2.1.2.1. Nitelikli işgücü teorisi

Keesing ve Kenen'in öncü çalışmalarıyla gelişen Nitelikli İşgücü Teorisi, nitelikli işgücü zengini ülkelerin bu işgücünü gerektiren mallarda, işgücü çoğunluğu niteliksiz olan ülkelerin ise niteliksiz emekle üretilen mallarda uzmanlaşacağını belirtir (Seyidoğlu, 2003: 81).

Teoriye göre; nitelikli (niteliksiz) işgücü bakımından zengin bir ülke nitelikli (niteliksiz) işgücü-yoğun malları ihraç edecektir. Faktör Donatımı Teorisi ile benzerliği nedeniyle bu teori Neo-Faktör Donatımı Teorisi olarak da adlandırılmaktadır.

2.1.2.2. Teknoloji açığı teorisi

1961 yılında M. V. Posner ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişme gibi dinamik faktörleri ele alarak Teknoloji Açığı Teorisi'ni ileri sürmüştür (Deviren, 2004)

Teoriye göre; teknolojik ilerlemenin yolu AR-GE harcamalarından geçer. Araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yatırım yapan gelişmiş ülkeler teknolojik gelişme sayesinde yeni ürünler geliştirir ve Dünya’da monopol oluştururlar.

Ancak zamanla teknoloji taklit yoluyla, ya da serbest bir mal durumuna gelerek öteki ülkelerin eline geçtikten sonra, o ülkeler emeğin ucuzluğu veya doğal kaynak üstünlükleri nedeniyle söz konusu malı ilk icat edenden daha ucuza üretirler (Seyidoğlu, 2007: 82). Böylece monopol gücü ortadan kalkar ve rekabet gücünü ele geçiren gelişmekte olan ülkeler bu malların ihracatçısı olmaya başlar.

2.1.2.3. Ürün dönemleri teorisi

Ürün Dönemleri Teorisi, teknoloji açığı teorisinin Vernon’un katkılarıyla geliştirilmiş bir formu olarak, ürün geliştirme ve yenileme sürecinin durakladığı aşamaya doğru belli bir ürünün üretiminin zamanla daha basit hale geleceği düşüncesine dayanır (Bayraktutan, 2003: 181).

Vernon, bir malın ürün hayat döneminin beş aşamadan meydana geldiğini belirtmiştir. Bunlar; giriş, büyüme ve genişleme, olgunluk, gerileme ve yok oluş aşamalarıdır (İyibozkurt, 2001: 99).

Hipoteze göre, bazı ülkeler halen var olan mallarda, bazıları ise yeni malların üretiminde uzmanlaşır. Ancak kritik önem taşıyan varsayım şu ki bir mal, yeni mal durumundan eski mal biçimindeki yaşam dönemlerine geçerken üretimin coğrafi yeri de değişir (Seyidoğlu, 2007: 84).

Birinci dönemde yeni ürünün üretimi tamamen icatçı ülkeye ait ve küçük çaptadır. Üretim, ihracata yönelik değil yalnızca iç talebi karşılamak amacıyla yapılır. İkinci döneme geçildiğinde ise, yeni ürünün sahibi ve üreticisi hala icatçı ülkedir. Üretim kapasitesi artar ve iç talebe ek olarak ihracata başlanır. Üçüncü aşama artık değişimin başladığı aşamadır. İcatçı ülke için malın üretim maliyeti oldukça yüksektir ve maliyetleri düşürmek için yeni ürünün lisans ve patentleri diğer ülkelerle paylaşır. Üretimin coğrafi yeri böylece bu dönemde değişmiş olur. Ayrıca icatçı ülkenin ihracatı daralır. Dördüncü aşamaya geldiğinde icatçı ülkenin ihracatı belirgin biçimde düşer ve taklitçi ülke ithalatı tamamen keserek malın ihracatına başlar. Beşinci ve son dönemde ise icatçı ülke malın üretimine ve ihracatına tamamen son verir ve ithalatçı olmaya başlar. Başka bir deyişle, yeni

malın üretimi ve ihracatı tamamen taklitçi ülkeye geçmiş olur. Bu dönem, icatçı ülke için artık yeni ürün icat etmesi gereken dönemdir.

Burada incelenen başlıca üç yeni dış ticaret teorisi dışında literatürde yer alan birçok teori vardır. Bunlar; Endüstri İçi Ticaret Teorisi, Ölçek Ekonomileri Teorisi, Tercihlerde Benzerlik Teorisi ve Monopolcü Rekabet Teorisi olarak sıralanabilir.

Ülkelerarası ticareti açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan klasik dış ticaret teorilerinin eksik yanlarının, yeni dış ticaret teorileri tarafından geliştirildiği yapılan incelemeler sonucunda görülmektedir.

2.2. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, hükümetin ülkenin doğrudan dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlerin yapılış yöntemlerini düzenlemek için almış oldukları sistematik önlemleri ifade eder (Seyidoğlu, 2007: 117).

Ülkelerin dış ticarete attıkları adımlar, ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini destekler nitelikte olmalıdır. Örneğin; yerli sanayisini kalkındırmayı hedefleyen bir ülkenin, yabancı üretici karşısında kendi üreticisini koruyan önlemler alması beklenir. Bu bakımdan dış ticaret politikalarının genel ekonomi politikalarıyla uyumlu olması gerekmektedir.

Burada genel ekonomi politikası denildiğinde, hükümetlerin ekonomik ve mali araçları kullanarak çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek üzere aldığı sistematik kararlar bütünü anlaşılmalıdır.

Dış ticaret politikasını genel olarak tanımlamak gerekirse, bir ülkedeki kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alım ve satımlarını kapsayan tüm politikalara dış ticaret politikası denir (Arda, 2002: 94).

Dış ticaret politikalarının dünyadaki tarihi incelendiğinde, hakim olan ekonomik akımların özelliklerine paralel oldukları görülür. 16. Yy'den 18. Yy'e kadarki sürede dünyada etkili olan Merkantilist felsefenin etkisiyle ülkeler genellikle korumacı ve müdahaleci politikalar uygulamışlardır. Her ne kadar I. Dünya Savaşı yıllarında serbest dış ticaret politikaları hakim olduysa da, 1929

Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde tekrar yüksek tarifeli korumacı politikalar etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya ülkeleri arasındaki dış ticaretin düzenlenmesi amacıyla birçok kuruluş kurulmuştur. Bunlar:

- BM (Birleşmiş Milletler) (1945)
- General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) (1947)
- Uluslararası Para Fonu (IMF) (1947)
- Dünya Bankası (1947)

Bu kuruluşlar Dünya ticaretini düzenlemek ve bir anlamda dış ticareti canlandırmak amacıyla kurulmuşlardır. 1970'li yılların başlarında baş gösteren petrol krizi sırasında dünyada “Yeni Korumacılık” rüzgarları esecektir. Ancak 1980'lere gelindiğinde Dünya'da liberalizasyon süreci hız kazanacaktır. Bu sürecin hızlanmasında 1994 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü etkili olmuştur.

2.2.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Klasik dış ticaret teorilerin dayandığı temel varsayım tamamen serbest dış ticaretin varlığıdır. Bir başka deyişle, ülkeler arasında dış ticareti engelleyici veya kısıtlayıcı herhangi bir müdahalenin bulunmadığı kabul edilir.

Ancak serbest dış ticaret görüşü teoride ne kadar güçlü olursa olsun, uygulamada hiçbir sınırlandırmaya tabi olmayan uluslararası mal ve hizmet ticaretine çoğunlukla rastlanmaz. Hükümetler, çeşitli amaçları gerçekleştirmek için uluslararası ticarete müdahalede bulunurlar. Bu müdahalelerin altında ekonomik olduğu kadar, sosyal ve siyasal amaçlar da yatabilir (Seyidoğlu, 2007: 116). Söz konusu bu amaçlar şunlardır:

- Ekonomik Kalkınma Stratejisi (İthal İkame Sistemi)
- Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi
- Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi (Monopolün yok edilmesi)
- Tam İstihdamın Sağlanması

- Monopolcü İç Piyasaları Rekabete Açma (Liberalleşme)
- Dış Rekabetten Koruma
- Otarşi
- Hazineye Gelir Sağlama
- Sosyal ve Siyasal Nedenler
- Ülkenin Genel Dış Politikasına Yardımcı Olunması

Temel amacı ekonomik kalkınma olan az gelişmiş ülkelerde dış ticaret politikaları genellikle yerli endüstrilerin dış piyasada rekabetinin artırılması amacıyla ithalatı kısıtlayıcı, döviz kazandırıcı bir işlem olması bakımından ise ihracatı destekleyici biçimde kullanılır.

Üretim faktörlerinin optimum düzeyde kullanılması için iç piyasada oluşan tekelleşmelerin bozulması ve böylece kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması bakımından da dış ticarete müdahale edilmektedir.

Dış ticaret politikaları ayrıca yerli malların arz ve taleplerinde oluşan dengesizliklerin giderilmesine ve böylece bu malların fiyatlarında istikrarın sağlanmasına yönelik olarak uygulanabilir. İç piyasada bazı malların arzının daralmış olması, iç fiyat artışlarına yol açarak bir enflasyon nedeni oluşturabilir. Böyle bir durumda ise hükümetler söz konusu malların ithalatını kolaylaştırarak arz tikanıklıklarını giderir ve fiyat istikrarını sağlamaya çalışırlar (Seyidoğlu, 2007: 119).

Ülkeler ithalat veya ihracat yoluyla ülkeye giren veya ülkeden çıkan mallar üzerinden almış oldukları bir takım vergiler sayesinde hazinelerine gelir sağlamaktadırlar.

Dış ekonomik faaliyetlere tamamıyla kapalı sistemler uygulayan ülkelerin sahip oldukları kaynaklar ile kendi kendilerine yetinmesine otarşi politikası adı verilir. Ancak otarşi uygulamanın imkânsızlaştığı küreselleşen dünyada ülkeler dışa açılma gereksinimi duymaktadırlar. Bu doğrultuda dış ticaret politikaları bu ülkeler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

2.2.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Ülkeler dış ticaret politikaları ve genel ekonomi politikaları doğrultusunda çeşitli araçlar kullanarak dış ticarete müdahale ederler. Bu araçlar kısaca açıklanmalıdır.

2.2.2.1. Döviz kontrolü

Uluslararası ticarete konu olan malların bedellerinin ödenmesinde kullanılan uluslararası ödeme araçlarının ülke dışına veya ülke dışından transferine zorluk yaratmaya yönelik uygulamalardır (Oktay, 2005: 137).

Sabit döviz kuru ve ithal kotasıyla birlikte uygulanan kambiyo denetiminde, döviz alım satım yetkisi merkez bankasına ve yetki veren bazı ticari bankalara bırakılır (Cığırlioğlu 2007: 26). Döviz kontrolü yöntemi genellikle yüksek miktarlarda ve kronik dış ödemeler dengesi ile karşı karşıya kalan ülkelerde tercih edilir. Bunun sebebi ise yüksek miktardaki dış ödemeler açığının daha da artmasını engellemektir.

Bu yöntemde döviz kurunu belirleyen devlet aynı zamanda döviz arz ve talebini de kontrol eder. Devletin kararlarının geçerli olduğu bu yöntem, serbest dış ticarete uygun olmadığı gibi aynı zamanda kaynak dağılımı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır.

2.2.2.2. Gümrük vergileri (tarifeler)

Tarife, dış ticarete konu olan mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listelerdir. Gümrük vergileri ise malların sınırdan geçişi sırasında alınan vergilerdir. Ancak genellikle bu iki kavram birbirleriyle aynı anlamda kullanılmaktadır.

Gümrük vergileri uygulanış biçimleri bakımından ikiye ayrılmaktadır. Ülkelerin, siyasi bağımsızlıklarına dayanarak tek taraflı olarak uyguladıkları tarifelere *otonom tarife* adı verilir. Uluslararası anlaşma hükümlerine gereğince hükümetin uygulamak zorunda olduğu gümrük tarifelerine ise *sözleşmeli tarife* denir.

Günümüz ekonomilerinde ülkeler gerçekleştirdikleri çift taraflı tarife anlaşmaları ile ithalat üzerinden alınan vergileri azaltabilmektedirler. Sadece iki ülke arasındaki ticaret anlaşması anlamına gelen *çift taraflı tarifeler* nedeniyle farklı ülkelere farklı vergi oranlarının uygulandığı karmaşık bir tarife yapısı ortaya çıkmıştır (Alkin, 2003: 442).

Gümrük vergileri ayrıca konuluş esasları itibariyle spesifik ve advalorem vergiler olarak iki şekilde incelenir. Spesifik vergilerde, malın miktarına göre vergi öngörülür. Spesifik vergilerin toplanması kolaydır ve standart mamullerde kolaylıkla uygulanır (İyibozkurt, 2001: 171). Advalorem vergiler ise malın ekonomik değeri üzerinden alınır. Advalorem vergiler genellikle ileri teknoloji ürünleri gibi kalite ve fiyat farklarının dikkate alındığı mallarda uygulanır.

2.2.2.3. Tarife dışı araçlar

Serbest dış ticaret akımlarına müdahalede kullanılan geleneksel araç tarifelerdir. Ancak zaman içerisinde söz konusu bu müdahale araçları geliştirilmiş ve çeşitlendirilmiştir. Gümrük vergileri dışındaki bu dış ticaret politikası araçlarının tümüne *tarife dışı araçlar* denmektedir.

Tarife dışı araçların çoğu ithalatın kısıtlanmasına yöneliktir. Fakat bir kısmı da ihracatın özendirilmesi hatta caydırılması amacıyla konulmuş olabilir. O halde, genel bir tanımlama ile tarife dışı araçlar kavramı gümrük tarifelerinden ayrı olarak, uluslararası mal ve hizmet akımlarının normal gelişme seyrini etkileyen her türlü politika ve uygulamaları ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2013: 115).

a) Miktar Kısıtlamaları (Kotalar): Genellikle döviz çıkışına neden olan işlemleri kısıtlamak için hükümetlerin tek taraflı kararlarla uyguladığı müdahale yöntemidir. Bu yöntemde ithalat direkt olarak ülkeye giriş yapacak malların miktarlarının sınırlandırılması söz konusudur.

Ülkeye girecek veya ülkeden çıkacak mal hacminin hükümet yetkilileri tarafından direk belirlenebilmesi durumu söz konusudur. Bu çerçevede, kotalar fiyat mekanizması ile aynı yönde hareket etmezler. Kotalar ithal edilecek malların hükümet tarafından belirli bir süre gözetilerek miktar olarak tespit edilir (Yılanlıoğlu, 2008: 5).

Tarife, ithalatı yapan ülkede fiyat mekanizmasının kaynak tahsisini gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Oysa kota mutlak anlamda bir sınır getirmekte ve yurtiçindeki fiyat yurtdışındaki fiyattan ne kadar yüksek olursa olsun daha fazla ithalat yapılamamaktadır (Alkin, 2003: 442).

Kota sisteminin uygulanmasının başlıca nedeni; ülkenin ihracatına nazaran ithalatının çok fazla olması ve ithalata ayırt edici bir kontrol sistemi uygulayarak dengenin sağlanmak istenmesidir (İyibozkurt, 2001: 193).

İthalat kotalarının, ülkeye dışarıdan mal girişinin tamamen engellendiği biçimine *ithalat yasakları* denir. Bu tür ithalat yasakları döviz kaynaklarından tasarruf sağlanmasına ve dış açıkların kapatılmasına yardımcı olması bakımından olumlu kabul edilir. İthalat yasaklarının uygulanacağı endüstrinin doğru seçilememesi durumunda ise kaynak israfı yaratıcı etkisi vardır.

b) Tarife Benzeri Araçlar: Bunlar da gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalılaştırıp yeri üretimin karlılığını arttıran, yani fiyat mekanizması yoluyla serbest ticarete müdahale niteliğinde olan önlemlerdir (Bayrakdar, 2007: 7). Tarife benzeri araçlar şu şekilde sıralanabilir:

- İthalat teminatları,
- Yurtiçi Sübvansiyonlar,
- Çoklu Kur Sistemi,
- İthalatta Fark Giderici Vergiler,
- İhracat Vergileri,
- İhracat Sübvansiyonları

3. TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ GELİŞİMİNE VE DIŞ TİCARETE GENEL BAKIŞ

Bu bölümde Türkiye Ekonomisi’nde 1980 yılında yaşanan dönüşüm sonrasında uygulanan döviz kuru politikaları ve söz konusu politikaların dış ticarete yansımaları incelenecektir.

3.1. Türkiye’de Kur Politikalarının Gelişimine Genel Bakış

Döviz kuru politikalarının en önemli unsuru kur ayarlamalarıdır. Döviz kurlarının ayarlanması ise dış ticarete uluslararası rekabetin korunması ve dış ticaret haricindeki makroekonomik büyüklükler açısından önem taşımaktadır. Kurdaki volatilitenin azaltılması ekonominin geneline istikrarlı bir görünüm kazandıracak, tersi durumda kurların aşırı volatil seyri ise ekonomiyi istikrardan uzaklaştıracaktır.

Bu başlık altında öncelikle 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan ve 5 Nisan 1994 Kararları’nın alınmasına kadarki dönem döviz kuru politikaları açısından incelenecektir. Daha sonra 1994 sonrasında ve 2000li yıllarda uygulanan kur politikalarına değinilecektir.

3.1.1. 1980 – 1994 Dönemi

Türkiye Ekonomisinin incelenmesinde hemen hemen her konuda 1980 öncesi ve 1980 sonrası ayrımı ile karşılaşmak mümkündür. Bunun temel nedeni kuşkusuz 1980 yılının Türkiye Ekonomisinde köklü ve yapısal değişikliklerin yaşanmış olmasıdır. Bu değişimlerden kasıt ise bu yıla kadar dışa kapalı olan ekonominin liberalize edilmesi sürecinin başlangıcı olmasıdır. 1980 yılı öncesinde dışa kapalı olan Türkiye Ekonomisi, ithal ikameci politikaların uygulandığı, yoğun koruma tedbirlerinin hakim olduğu ve yüksek gümrük duvarları arkasında bir görünüm sergilemektedir. Bu tablonun değişmesi oldukça uzun bir süreci kapsamaktadır.

Döviz darboğazının ortadan kaldırılması, enflasyonun önüne geçilmesi ve dış dengenin sağlanması amacıyla Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararları olarak da bilinen “1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri” uygulamaya konulmuştur (Şanlı, 2011: 191). Bu kapsamda TL’nin aşırı değerlenmesi yerine gerçekçi olarak değerlendirilmesi amaçlanarak dolar kuru yükseltilmiş ve ihracatta rekabet

sağlanmıştır. Yüksek faiz oranları, serbest döviz kuru politikasına geçiş ve ihracata dayalı dış ticaret 24 Ocak Kararlarının en belirgin sonuçları olmuştur.

24 Ocak 1980 kararlarının ardından 1 Mayıs 1981 tarihine kadarki on altı aylık süre içerisinde on bir kez küçük oranlı devalüasyon yapılmıştır. Küçük oranlı devalüasyonlar dönemi de denilen bu dönemde ihracatın arttırılmasına yönelik kur politikası uygulanarak TL'nin değeri düşürülmüştür.

24 Ocak 1980'den 1 Mayıs 1981'e kadar uygulanan kur politikasına 'düzeltilebilir sabit kur sistemi' ya da IMF literatüründe yer alan 'resmen açıklanmamış kayan pariteler' denilebilir (Parasız, 2001: 337). Bu süre içerisinde döviz kurlarında %5'i aşmayacak şekilde küçük oranlı devalüasyonlar gerçekleştirilerek, yani TL'nin değeri aşama aşama düşürülerek ihracatın arttırılması hedeflenmiştir. 1980 yılında TL, ABD Dolar'ı karşısında %32 oranında devalüe edilmiştir. İhracatın arttırılması amacıyla 1988 yılına kadar reel döviz kuru devamlı düşürülmüştür.

1 Mayıs 1981 yılından 1984 yılına kadar döviz kurları TCMB tarafından günlük olarak ilan edilmiştir. Bu süre içerisinde TCMB uluslararası piyasalar ve para piyasalarındaki gelişmelere göre 1981'de 164 kez, 1982'de 245 kez ve 1983'te 246 kez kur değişikliği yapmıştır (Arat, 2003: 38). Sabit fakat ayarlanabilir döviz kuru sistemiyle benzerlik gösteren bu dönemki uygulamada TCMB, kurdaki ayarlamaları enflasyon ve büyüme datalarını referans alarak yapmaktaydı. Bu dönemde ayrıca Türk Lirası (TL)'nin değerinin gerçeğin üzerinde tutulmasına son verilmiştir. Bu uygulama gerçekçi esnek kur politikası olarak bilinmektedir.

29 Aralık 1983 tarihinde yürürlüğe konulan Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 27 Sayılı Kararla, döviz rejimi serbestleştirilmektedir (Hephaktan, 2011: 64). 29 Aralık 1983 tarihinde TCMB tarafından günlük olarak ilan edilen döviz kuru uygulamasına son verilmiştir. 2 Temmuz 1984 tarihinde alınan 30 Sayılı Karar, Türkiye ekonomisinin liberalizasyonu sürecinde atılmış çok önemli bir adımdır. Bu tarihten itibaren bireylerin döviz taşıma yasağının kaldırıldığı ve ticari bankalara döviz tevdiat hesabı açma yetkisi verildiği yeni bir döneme geçilmiştir.

13 Temmuz 1984 tarihinde bankalar, esas kurun dövizler için %6 altını ve üstünü, efektifler için ise %8 altını ve üstünü geçmeyecek şekilde alış ve satış kurlarını serbestçe belirleyebilme hakkına sahip olmuşlardır. Söz konusu bu limitler bir yıl sonra kaldırıldığında kur makasının giderek açılması nedeniyle bankaların döviz rezervlerinde spekülasyon sebebiyle birikimler meydana gelmiştir. Bunun üzerine 1986 yılının başında bankaların ellerinde tuttukları döviz karşılıklarının bir kısmını TCMB kasasında tutma zorunluluğu getirilmiştir.

Ancak merkez bankası tarafından ilan edilen kurlar ile serbest piyasada oluşan kurlar arasındaki makas 1988 yılına kadar açılmaya devam etmiştir. 1988 yılının başlarında, resmi ve resmi olmayan döviz kuru arasında oluşan %12'lik fark sonucunda 4 Şubat 1988'de döviz arz-talep dengesini sağlamak amacıyla bir dizi önlem alınmıştır. Bu kararlar neticesinde bankaların döviz hareketlerine girmeleri sınırlandırılmıştır. Söz konusu bu önlemlerin bir diğer amacı ise TL'den kaçışın önlenmesidir.

29 Temmuz 1988 tarihinde alınan kararlarla ise döviz kurunun belirlenmesinde kısmi bir serbesti gündeme gelmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(TCMB)'nda döviz ve efektif piyasaları oluşturulmuştur. Döviz kurlarının Merkez Bankası'nın yanı sıra bankalar, özel finans kurumları ve yetkili kurumlarla birlikte belirlenmesi kabul edilmiştir (Çiğirlioğlu, 2007: 36). 1980 yılından 1988 yılına kadar uygulanan kur politikaları sonucunda Türk Lirası %75 oranında değer kaybetmiştir.

1988 yılındaki bu karardan 1993 yılına kadarki dönemde döviz kurları her ne kadar serbest piyasa koşulları altında belirlenmiş olsa da Merkez Bankasının kurlara müdahaleleri söz konusu olmuştur. “Döviz kurlarının arz ve talebe göre belirlendiği 1988-1993 döneminde, Merkez bankasının enflasyon oranlarını gözeterek kimi zaman piyasalara müdahale ettiği gözlenmiştir. Bu dönemde uygulanan kur rejimi gözetimli veya kontrollü kur rejimi olarak tanımlanmaktadır” (Taban, 2004:136-137).

11 Ağustos 1989 tarihinde “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki 32 Sayılı Karar”ın alınmasıyla 3 Mart 1990 tarihi itibarıyla TL konvertibl para birimi haline gelmiştir. 22 Mart 1990 tarihinde IMF tarafından da TL'nin konvertibl para birimleri kapsamına alındığı resmen ilan edilmiştir. 32 Sayılı Karar ile sermaye hareketleri de tam serbestlik kazanmış ve böylece TL'nin yabancı

paralar karşısındaki değeri yalnızca cari dengeye bağlı olarak değil sermaye hareketlerine de bağlı olarak belirlenmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Türkiye’de para politikalarında dövizin yanında faiz ayarlamaları da eklenmiş ve böylece para politikaları uygulamaları daha da karmaşıklaşmıştır. 32 Sayılı Karar sonucunda Türkiye, daha esnek bir döviz kuru sistemine sahip olmuştur. Bu karar ile birlikte Türkiye’de yerleşik kişiler bankalar, özel finans kurumları ve diğer yetkili kurumlardan istedikleri miktarda döviz alma-satma ve yurtdışına transfer edebilme hakkına sahip olmuşlardır.

1989 yılının ardından faiz oranlarının döviz kurundaki değişim oranlarından hep yüksek seyretmesinin amacı yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmektir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’ye yabancı sermaye girişlerinde artışlar gözlenmiştir. Yüksek faiz oranları nedeniyle ülkeye gelen kısa dönemli sermaye girişlerinin tasarruf açığını kapatmaya başladığı görülmektedir. Türkiye’nin günümüzde yaşadığı yabancı sermayeye bağımlı büyüme hikâyesinin başlangıcı da bu tarihe denk gelmektedir. Bu tarihten itibaren sermaye girişi yaşanan dönemlerde pozitif büyüme görülürken, sermaye çıkışı olan dönemlerde ise daralma, kriz veya negatif büyüme gibi sonuçlarla karşı karşıya kalınmıştır.

Türkiye’de 1989 ve 1990 yıllarında TL reel olarak değer kazanırken, banka ve firmaların da dış finansman gereksinimlerinin arttığı görülmüştür. 1990 yılının başından itibaren tam konvertibiliteye geçilmiş ve kambiyo rejimi daha da serbestleşmiştir. Döviz rezervlerini 1989 ve 1990 yıllarında değerli TL politikasına yönelik olarak kullanan Merkez Bankası, 1991 yılına geldiğinde bu politikasından uzaklaşmıştır. Karayazı (2004: 40)’ya göre; “1991 Aralık sonu itibariyle TL ABD doları karşısında %72.9, Alman Mark’ı karşısında %71.2 oranında değer kaybetmiştir. 1992 yılından itibaren aşırı değerlenmiş TL politikasından vazgeçilmiş, kısa vadeli fonların ülkemize gelişini devam ettirmek için faiz oranları arttırılmıştır.”

1990 yılında Merkez Bankası ilk defa “Para Programı” açıklamıştır. 1990 para programı hem ilk açıklanan olması, hem de diğerine (1992) temel teşkil etmesi açısından düşündürücü olmuştur (Özer, 2011: 13).

1993 yılında, bankacılık sektörünün yurtdışından ucuz finansman desteği bulması, 1989-1990 yıllarında uygulanan kur politikaları ve Kamu Açığı/GSMH (Gayrisafî Milli Hasıla) oranının rekor seviyeye çıkmasıyla yaşanan iç talep

genişlemesi büyümenin zirveye çıkmasını sağlamıştır. Yaşanan bu yüksek büyüme sonucunda ise dış kaynaklara olan gereksinimi arttırmış ve Cari Açık/GSMH oranının da bu yıla kadarki en yüksek seviyesine çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca “1993 yılı para ikamesinin hız kazandığı bir yıl olmuştur. Döviz tevdiat hesaplarının kabul edilmeye başlandığı 1984 yılından itibaren ilk defa döviz tevdiat hesaplarının GSMH içindeki payı, vadeli tasarruf mevduatının payını geçmiştir” (Binay ve Kunter, 1998).

3.1.2. 1994 Sonrası Dönem

1987 yılından itibaren 1994 krizine kadar TL reel olarak değer kazandığı görülmektedir. 1994 yılında yaşanan büyük finans krizinin temel sebebi yüksek orandaki kamu açıkları ve bunun finansmanı için yüksek tutulan faizler nedeniyle ekonominin uğradığı spekülasyon fon saldırısıdır. Kriz sırasında ülkeden büyük çapta sermaye kaçıışı yaşanmış ve kurlardaki yükselişin de etkisiyle TCMB'nin döviz rezervleri hızla erimiştir. Kasım 1991 tarihinde 7.2 milyar dolar seviyesinde olan resmi rezervler, 8 Nisan 1994 tarihinde 3 milyar dolar düzeyine inmiştir. Bu gelişmeler sonrasında, 1980li yıllarda görülen ihracat artışlarını yeniden sağlamak ve TL'nin dış dünya ile rekabetini arttırarak ihracatı teşvik etmek amacıyla “5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” yürürlüğe girmiştir. “5 Nisan Kararları” olarak da bilinen bu uygulamada “çok dar bir bantta hareket eden sabit kur” rejimine geçilmiştir. Burada amaçlanan kurları yüksek tutmak suretiyle TL'nin değerini düşürerek ihracatı arttırmaktır.

5 Nisan Kararları'nın alınmasının iki temel sebebinden birincisi, kamu açıkları ve kamu kesimi borç gereksiniminin büyüklüğü ile bunun Merkez Bankası'ndan karşılanması, ikincisi ise Merkez Bankası'nın uzun yıllar düşük kur yüksek faiz politikası izlemesidir (Oktay, 1994: 36).

5 Nisan kararlarının hemen ardından Dolar ve Mark kurlarında yaşanan ortalama %40'luk artışlar sonrasında TCMB'nin yüksek faiz politikası uygulamasıyla kurlar kontrol altına alınmış ve döviz rezervlerinde meydana gelen erime telafi edilmiştir.

5 Nisan 1994'ten itibaren Merkez Bankası tarafından serbest döviz piyasasında oluşan kurları yansıtan “gösterge niteliğinde” olan kurlar ilan edilmeye başlanılmıştır. 1994 yılında uygulanmaya başlanan istikrar programının

bir parçası olarak kur politikasının, enflasyonun düşürülmesinde nominal çapa olarak kullanılması ön görülmüştür (Arat, 2003: 40). Ayrıca 1995-1998 yıllarını kapsayan dönemde Merkez Bankası'nın belirli bir döviz sepetini temel alarak TL'nin reel değerini sabit tutmaya çalışması ve harcamaya yönelik büyüme politikası izlenmesi nedeniyle 1996 ve 1997 yıllarında ithalatta peş peşe artışlar kaydedilmiştir.

1994 Krizinde yapılan devalüasyon sonrasında itibaren 2000 ve 2001 krizine kadar yine reel efektif döviz kurunda artış, yani TL'nin değer kazanması göze çarpan bir gelişmedir (Erkılıç, 2006: 11). 1994-1999 Dönemi'nde kurların piyasada serbest biçimde belirlenmesinin yanı sıra, reel kur değişimlerinde istikrarın sağlanması amacıyla yürütülen döviz kuru politikası kapsamında politika yapımcıların piyasaya yoğun müdahaleleri gözlenmiştir. 1995 yılının ilk on ayında kurlar, TCMB tarafından enflasyonla mücadelede nominal bir çapa olarak kullanılmıştır. 1995 yılının sonlarına seçim ekonomisinin kendini göstermesiyle kurlarda yukarı yönlü bir baskı görülmüştür. Bu şartlarda serbest piyasada döviz alım satımı yaparak kurları aşağı çekemeyen TCMB, ileriye dönük kur açıklama politikasına başlamıştır.

1996 yılından 1998 yılı sonuna kadar TCMB para politikasını finansal piyasalarda istikrarı sağlama yönünde yürütmüş ve reel döviz kurlarındaki dalgalanmaları minimum düzeye indirmeye çalışmıştır. 1998 yılında yaşanan Asya krizi sırasında ülkeye giren kısa vadeli sermaye döviz piyasasında hareketlenmeye yol açmış ve TCMB'nin yaptığı döviz alım-satımlarıyla piyasa dengelenmeye çalışılmıştır. 1997 yılına kadar son iki yılda kur sepetinin aylık bazdaki artış oranları enflasyon oranına paralel gerçekleşmiş ve reel döviz kuru endeksindeki dalgalanmalar sınırlı düzeyde tutulmuştur (Karayazı, 2004: 42). 1998 yılında da Merkez Bankası'nın izlediği döviz kuru politikası kapsamında reel döviz kurundaki dalgalanmalar minimum düzeyde tutulmuş ve Türk Lirası'ndaki değer kaybı genellikle enflasyona paralel seyretmiştir. 1988-2000 döneminde Türk Lirası ortalama %22 değer kazanmıştır.

“1 Ocak 2000'den itibaren yüksek oranlı ve kronik enflasyonla mücadele kapsamında “kur çıpası” da denilen sabit döviz kuru politikasına geçilmiştir. Bu doğrultuda üç yıl boyunca döviz kurları önceden belirlenip ilan edilecektir. Bu politika, 1 Ocak-31 Aralık Dönemi'ni kapsayan günlük döviz kurları ilan edilerek başarıyla uygulanmıştır. Üç yıllık program gereğince 2001 yılında da sürdürülen

daha önceden ilan edilen günlük döviz kuru uygulamasına 19 Şubat 2001’de son verilerek yeniden esnek kur sistemine geçilmiştir (Ciğerlioğlu, 2007: 37).”

Türkiye, 2000 yılı içinde kur artışlarının sabitlendiği bir dezenflasyon programı uygulamış, 2001 yılı Şubat ayında da bu programı terk ederek tamamen serbest bir kur rejimine geçmiştir (İnan, 2002: 11).

Yeniden dalgalı kura geçişi ön gören bu değişime ek olarak 2001 yılında bankacılık sektörünü ve merkez bankacılığını yakından ilgilendiren köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler ile merkez bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olarak belirlenmiş, uygulanan politikaların şeffaflaştırılması ve hesap verilebilirliğin sağlanması yönünde revizyonlara gidilmiştir. Finansal sektör nezdinde uygulanan istikrar programı ise Türk bankacılık sektörünün sağlamlığını, şoklara karşı dayanıklılığını ve finansal derinliği arttırmaya yönelik bir takım önlemleri kapsar. Dalgalı kur rejiminin uygulandığı 2001-2005 döneminde Türk Lirası’nda yaklaşık %27’lik bir değer artışı gözlenmiştir. TCMB bu dönem itibariyle ortaya kesin bir döviz kuru hedefi koymamış ancak aşağı veya yukarı yönlü oluşan oynaklıklara anında döviz piyasasına doğrudan müdahale etmiştir.

Enflasyonla mücadele programı dâhilinde 2000-2002 yılları arasında uygulanan döviz kuru politikaları incelendiğinde, iki ayrı dönemden oluştuğu görülmektedir. İlk on sekiz aylık dönemde Merkez Bankası tarafından uygulanan kur politikası, enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayandırılmıştır. Programın ikinci on sekiz aylık dönemi olan, Temmuz 2001-Aralık 2002 döneminde ise kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği bildirilmiştir (Yıldırım’dan aktaran Hephaktan, 2003: 66). Buna göre, Türkiye’de 2002 yılından itibaren “yüksek faiz, düşük kur” politikası uygulandığı görülmüştür. Yüksek faiz politikası nedeniyle yabancı sermaye için ilgi çekici hale gelen Türkiye, git gide yabancı sermayeye bağımlı olmaya başlamış ve aynı zamanda düşük kur nedeniyle azalan ihracat sonucunda da dış ticaret dengesi bozulmaya başlamıştır.

Türkiye 2008 küresel krizine doğru bu şartlar altında gitmiştir. “Döviz kuru rejimlerinin krizler ile ilişkisi, kriz yaşayan ülkelerin çoğunluğunun sabit ayarlanabilir kur rejimlerini tercih etmeleri ve ani sermaye çıkışı nedeniyle kur rejiminin devam ettirilemeyip, yüksek devalüasyonlarla sonuçlanmasından

kaynaklanmaktadır” (Yanar, 2008: 124). 2008 yılının Eylül ayında etkilerinin tüm dünyayı sardığı global finansal kriz ilk olarak ABD’de emlak piyasasında baş göstermiştir. Küreselleşen dünya ekonomisi sayesinde kriz kısa sürede Avrupa ülkelerine ve Avrupa ile önemli ticari-ekonomik ilişkiler içerisinde olan Türkiye’ye sıçramıştır. 2008 küresel ekonomik krizi esnasında yaşanan döviz çıkışlarıyla, kur aşırı oynak bir seyir izlerken likiditede de dengesizlikler görülmüştür. Bu nedenlerle 2008 sonrasında TCMB’nin kurdaki volatilitiyi dizginlemek ve likiditeye istikrarlı bir görünüm kazandırmak amacıyla piyasaya müdahaleleri söz konusu olmuştur.

Genel olarak 2001 yılında esnek kur sistemine geçişle birlikte 2000li yıllarda Dolar kurunda oynaklıkların hakim olduğu belirtilmelidir. Bu yıllarda TCMB çeşitli zamanlarda piyasaya müdahalelerde bulunmuş olsa da esnek kur sisteminin bir dezavantajı olarak kurlar küresel ekonomik koşulların etkisi altında olduğundan, volatilitenin çoğu kez önlenemediği görülmektedir. Kurdaki bu volatilité ise ekonomik istikrarın sağlanmasını zorlaştırmış, dış ticaret açığına ve cari açığa olumsuz şekilde yansımıştır. Ancak volatilitenin TL lehine yaşandığı dönemlerde TL’de de değer artışları kaydedilmiş ve böylece 2000li yıllardan önce yaşanan dolarizasyon sürecinin önüne geçilebilmiştir. Ters dolarizasyon denilen bu süreçte ülke parasına olan güvenin artması Türkiye’ye istikrarlı bir ekonomi görünümünü kazandırmıştır.

3.2. Türkiye’nin Dış Ticaretine Genel Bakış

Türkiye Ekonomisi’nin liberalizasyonu sürecinde uygulanan döviz kuru ve dış ticaret politikaları 1980 yılından itibaren dış ticaretteki görünümünü oldukça etkilemiştir. Bu başlık altında, uygulanan başlıca politikaların ve yaşanan bazı önemli gelişmelerin Türkiye dış ticaretinin seyrini nasıl etkilediği incelenecektir.

3.2.1. Türkiye’de İhracat

Reel döviz kuru ithalat ile ihracat arasındaki karşılıklı etkileşimin belirlenebilmesi ve dış dengenin sağlanmasına yönelik uygun kur politikasının seçilmesi açısından oldukça önemlidir. İhracat ve reel döviz kuru ilişkisine göre TL’nin eksik değerlendirildiğinde ihracatın artması, aşırı değerlendirildiğinde ise azalması gerekmektedir.

24 Ocak 1980 istikrar programıyla birlikte geleneksel dış ticaret politikalarına son verilmiş ve ihracata yönelik politikalara geçilmiştir. İhracatın geliştirilmesine yönelik teşviklerin uygulandığı bu dönemde ayrıca ithalat serbestleştirilmiştir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı'nda dış ticaret politikasına yönelik amaçlardan biri teknik olarak dış ticaret dengesini sağlamaktır (Boratav, 2006: 151).

Çizelge 3.1. Türkiye'nin 1980-2013 Dönemine İlişkin İhracat Verileri

Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İhracat Değişim (%)	Yıllar	İhracat (Milyon \$)	İhracat Değişim (%)
1980	2.910	28.7	1997	26.261	13.1
1981	4.703	61.6	1998	26.974	2.7
1982	5.746	22.2	1999	26.587	-1.4
1983	5.728	-0.3	2000	27.775	4.5
1984	7.134	24.5	2001	31.334	12.8
1985	7.958	11.6	2002	36.059	15.8
1986	7.457	-6.3	2003	47.253	31.0
1987	10.190	36.7	2004	63.167	33.7
1988	11.662	14.4	2005	73.476	16.3
1989	11.625	-0.3	2006	85.535	16.4
1990	12.959	11.5	2007	107.272	25.4
1991	13.593	4.9	2008	132.027	23.1
1992	14.715	8.2	2009	102.142	-22.6
1993	15.345	4.3	2010	113.883	11.5
1994	18.106	18.0	2011	134.907	18.5
1995	21.637	19.5	2012	152.462	13.0
1996	23.224	7.3	2013	151.869	-0.4

Kaynak: TÜİK

24 Ocak 1980 Kararları'nın ardından 1 Mayıs 1981'e kadar olan dönemde TL'nin değerini düzenli olarak düşürmeye yönelik olarak yapılan küçük oranlı devalüasyonlar sonucunda ihracatta artış sağlanmıştır. 1980-88 yılları arasında ihracatta artış sağlamak amacıyla reel döviz kuru sürekli düşürülmüş ve sonuç olarak ihracat 1983 ve 1986 yılları dışında artış göstermiştir. Ancak bu gelişmelere karşın 1980li yıllar boyunca dış ticaret hacminde ihracatın payı, ithalatın payının altında kalmaktan kurtulamamıştır.

İhracatın arttırılması amacıyla 1981-1984 yılları arasında döviz kurları günlük olarak belirlenmiş ve gerçekçi kur politikası izlenmişse de Çizelge 3.1.'de ihracatın söz konusu yıllarda gösterdiği performansa bakıldığında, hedeflenenin aksine bir sonuç görülecektir. Nitekim ihracat 1981 yılında yıllık bazda yani kendinden önceki yıla (1980) göre %61.6 oranında artış göstermiş, ancak 1982'de bu artış %22.2 ile sınırlı kalmış hatta 1983 yılında %0.3 azalmış ve son olarak 1984'te %24.5 artış kaydetmiştir.

1989 yılında TL'nin aşırı değerlenmesi, körfez krizi, olumsuz hava koşulları, korumacılık eğilimleri, artan dünya rekabeti, sanayi kapasitesinin sınıra dayanması gibi olumsuz etkilerle ihracat tıkanmıştır (Ciğerlioğlu, 2007: 41).

1990 yılında TL'nin aşırı değerlenmesine karşın, ihracat %11.5 oranında artış göstermiştir. 1994 yılında alınan 5 Nisan Kararlarının ardından değersiz TL uygulamasıyla ihracatta artış görülmüştür. Ancak sonrasında ihracatta 1999 yılında %1.4 azalış gözlenmiştir. 1998 yılında ihracatta her ne kadar belirgin bir düşüş yaşanmamışsa da artışın %2.7 ile sınırlı kalmasında, 1997 Aysa Krizi'nin etkili olduğu belirtilmelidir.

2000 Kasım – 2001 Şubat krizlerinin ardından yeniden dalgalanmaya bırakılan kurlar sonucunda TL reel anlamda büyük ölçüde değer kaybetmiştir. 2001 yılında TL'nin %11 değer kaybetmesi ihracatçının rekabet gücünü arttırmış ve sonuçta ihracatın %12.8 artmasını sağlamıştır. 2000 Kasım – 2001 Şubat krizleri sırasında artış ivmesini kaybetmeyen ihracatın, 1994 finansal krizi sırasında ve sonrasında da artışa devam ettiği görülmüştür. Ancak, ihracat 2008 küresel krizini izleyen 2009 yılında yaklaşık 30 milyar dolar azalarak %22.6 oranında daralma yaşamıştır.

3.2.2. Türkiye'de İthalat

Reel döviz kuru ithalat ilişkisi ise ihracat ile olan ilişkisinin tam tersi şeklindedir. TL eksik değerlendirildiğinde ithalatın azalması, aşırı değerlendirildiğinde ise artması beklenir.

“İthalatın serbestleştirilmesi için uygulanan politikalara 1981'deki ithalat programıyla başlanmıştır.” (Savrul vd, 2013: 70). İthalatın serbestleştirilmesine yönelik adımlar atılmaya başlanmışsa da ithalat kotalarının, gümrük vergilerinin,

ithal yasaklarının vb. dış ticaret engelleri 1990lı yıllara kadar kademeli olarak ancak azaltılmıştır.

Çizelge 3.2. Türkiye'nin 1980-2013 Dönemine İlişkin İthalat Verileri

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İthalat Değişim (%)	Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İthalat Değişim (%)
1980	7.909	56.0	1997	48.559	11.3
1981	8.933	12.9	1998	45.921	-5.4
1982	8.843	-1.0	1999	40.671	-11.4
1983	9.235	4.4	2000	54.503	34.0
1984	10.757	16.5	2001	41.399	-24.0
1985	11.343	5.5	2002	51.554	24.5
1986	11.105	-2.1	2003	69.340	34.5
1987	14.158	27.5	2004	97.540	40.7
1988	14.335	1.3	2005	116.774	19.7
1989	15.792	10.2	2006	139.576	19.5
1990	22.302	41.2	2007	170.063	21.8
1991	21.047	-5.6	2008	201.964	18.8
1992	22.871	8.7	2009	140.928	-30.2
1993	29.482	28.7	2010	185.544	31.7
1994	23.270	-20.9	2011	240.842	29.8
1995	35.709	53.5	2012	236.545	-1.8
1996	43.627	22.2	2013	251.651	6.4

Kaynak: TÜİK

1989 yılından itibaren uygulanan döviz kuru politikaları sonucunda TL değer kazanmasıyla ithalatın artmasına uygun zemin hazırlanmıştır. Ardından 1990 yılında konvertibilitenin hız kazanması, kambiyo rejiminin daha da serbestleştirilmesi ve koruma önlemlerinin azaltılması ithalatı daha hızlı biçimde arttırarak dış ticaret açığının büyümesine neden olmuştur.

1991 yılında aşırı değerli kur politikasından vazgeçilmesi sonucunda, bir önceki sene %41.2 artış gösteren ithalat bu yıl %5.6 azalmıştır. Böylece 1991 yılı dış ticaret açığının da gerilediği bir yıl olmuştur. 1992 yılında tekrar artış gösteren ithalat 1993 yılına gelindiğinde ise %28.7 oranında artmıştır. Bu artışın başlıca nedenleri iç talebin canlanmasıyla artan tüketim ve hammadde talebi, artan yatırım malları talebi, aşırı değerli döviz kuru uygulaması ve ithalatın finansmanına

getirilen kolaylıklar olmuştur. Dış açığın bu denli artması tedirginlik yaratmış ve 5 Nisan Kararları ile TL'nin değerinin dengelenmesi hedeflenerek devalüasyona gidilmiştir. Alınan önlemler sayesinde yurtiçi talep kısılmış ve 1994 yılında ithalat %20.9 oranında azalmıştır. 1994 yılındaki bu azalışın en önemli nedenlerinden bir diğeri ise kuşkusuz yaşanan finansal kriz olmuştur.

1995'te başlayan yüksek büyüme dönemiyle birlikte ithalat bu yıl %53.5 oranında artmıştır. İthalatın 1995 yılındaki 35.709 milyon dolar düzeyinden, 1996'da 43.627 milyon dolara ve 1997'de 48.559 milyon dolara çıkmasının nedenleri; Merkez Bankası'nın belirli bir döviz sepetini temel alarak TL'nin reel değerini sabit tutma uygulaması ve harcamaya yönelik büyüme politikası izlemesidir. Söz konusu büyüme dönemi 1997 yılına kadar devam etmişse de ithalattaki artışlar 1995 yılına oranla 1996'da %22.5 ve %11.3'lük artış oranları ile sınırlı kalmıştır. İthalatın 1998 ve 1999 yıllarında sırasıyla %5.4 ve %11.4 azalmasının nedenleri özel yatırım ve tüketim harcamalarındaki azalış ile GSMH'deki daralma olmuştur.

2001 yılına gelindiğinde ithalat yaklaşık 10 milyar dolar civarında daralarak bir önceki yıla göre %24 oranında azalmıştır. Krizi izleyen üç yılda düzenli bir artış ile miktar bazında 100 milyar dolar seviyesine yaklaşan ithalat, artış hızı bakımından 2005 yılında 2004 yılına kıyasla yaklaşık %50 oranında düşmüştür. Daha açık bir ifade ile; 2004 yılında %40.7 olan ithalat değişim oranı, 2005 yılında %19.7 olmuştur.

Çizelge 3.2. incelendiğinde, 2008 küresel krizinin ardından 2009 yılında ithalattaki %30.2 oranındaki azalış görülmektedir ki bu 2005 yılındaki daralmanın ardından dördüncü yıla denk gelmektedir. Burada önemle vurgulanmalıdır ki, 2005 yılında bir azalış değil daralma yaşanmış, yani artış hızında bir yavaşlama oluşmuştur. Ancak 2009 yılında bir azalış görülmüştür. Son olarak 2012 yılında tekrar %1.8 oranında bir azalış kaydedilmiştir.

Çizelge 3.2. itibarıyla bu bölümde incelenen 1980-2013 dönemi içinde 1990-1999 ve 2000-2009 olmak üzere 10 yıllık iki alt dönem dikkate alındığında, Türkiye'nin ithalat gerçekleştirmelerinde son derece mühim bir gelişmeye rastlanmaktadır. Bahsedilen ilk 10 yıllık dönemde ithalat büyüklüklerinin aritmetik ortalaması 33.346 milyar dolar seviyesindeyken, ikinci 10 yıllık dönemde aynı ortalamanın 108.346 milyar dolar olduğu görülecektir. İki dönem arasındaki üç

katı aşkın farkın sebepleri 2000li yıllarda küreselleşmenin oldukça hızlanması ve buna bağlı olarak da dünyadaki sermaye mobilitesinin artmasıdır.

1991-2000 döneminde %3.1 oranında büyüyen dünya ekonomisi, özellikle yükselen piyasa ekonomilerindeki hızlı büyümenin etkisiyle, 2003-2007 döneminde ortalama %4.7 oranında büyümüştür. Bu dönemde dünya ticaret hacmi de yıllık ortalama %8 büyümüştür (Yumuş, 2011: 48).

Türkiye Ekonomisinin son 33 yılındaki ihracat performansına bakıldığında 1980-1994 yılları arasında ihracatın düzenli bir artış ya da azalış seyri izlediği söylenemez. Ancak 1994 yılından günümüze kadarki sürede dikkat edilirse; bir azalışın söz konusu olduğu yılı izleyen her üçüncü veya dördüncü yıl yeniden ciddi düşüşler izlenmiştir. Çizelge 3.2. üzerinden örneklerle açıklamak gerekirse; 1994 yılını izleyen dördüncü yıl 1998'de, 1998 yılını izleyen üçüncü yıl 2001'de, 2001 yılını izleyen dördüncü yıl 2005'te ve son olarak 2005 yılını izleyen üçüncü yıl 2012'de yaşanan ciddi azalışları görmek mümkündür.

3.2.3. Türkiye’de Dış Ticaret Dengesi

Türkiye Ekonomisi, 1980 yılında atılmaya başlanan dışa açılma adımları ile küresel dünyadaki yerini almaya başlamıştır. Bu adımların dış ticaretin serbestçe yapılabilmesinin gerektirdiği bir takım yapısal düzenlemelerin ve alt yapı çalışmalarının tamamlanmadan atılmış olması, Türkiye'nin küresel dünya ticaretine entegre olmasının da bazı zorluklar yaşamasına neden olmuştur.

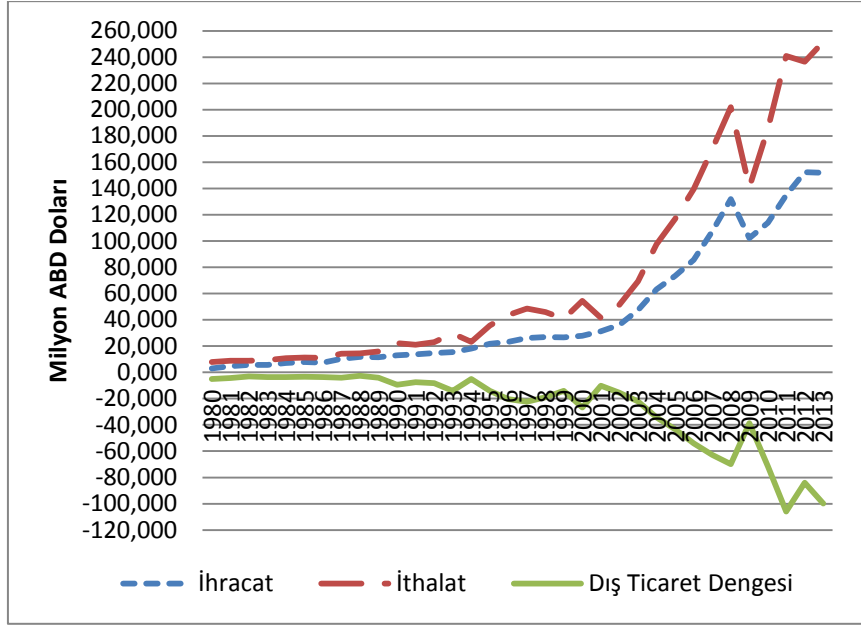
Çizelge 3.3. Türkiye'nin 1980-2013 Dönemine İlişkin Dış Ticaret Dengesi Verileri

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon ABD Doları)	İİKO (%)	Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon ABD Doları)	Dış Ticaret Hacmi (Milyon ABD Doları)	İİKO (%)
1980	-4.999	10.819	38.6	1997	-22.298	74.820	54.1
1981	-4.230	13.636	52.6	1998	-18.947	72.895	58.7
1982	-3.097	14.589	65.0	1999	-14.084	67.258	65.4
1983	-3.507	14.963	62.0	2000	-26.728	82.278	51.0
1984	-3.623	17.891	66.3	2001	-10.065	73.733	75.7
1985	-3.385	19.301	70.2	2002	-15.495	87.613	69.9
1986	-3.648	18.561	67.1	2003	-22.087	116.593	68.1
1987	-3.968	24.348	72.0	2004	-34.373	160.707	64.8
1988	-2.673	25.997	81.4	2005	-43.298	190.251	62.9
1989	-4.167	27.417	73.6	2006	-54.041	225.111	61.3
1990	-9.343	35.261	58.1	2007	-62.791	277.334	63.1
1991	-7.454	34.640	64.6	2008	-69.936	333.991	65.4
1992	-8.156	37.586	64.3	2009	-38.786	243.071	72.5
1993	-14.083	44.773	52.1	2010	-71.661	299.428	61.4
1994	-5.164	41.376	77.8	2011	-105.935	375.749	56.0
1995	-14.072	57.346	60.6	2012	-84.083	389.007	64.5
1996	-20.402	66.851	53.2	2013	-99.854	403.520	60.3

Kaynak: TÜİK

Çizelge 3.3.'teki verilere bakıldığında; 1980li yıllarda dış ticaret açığının; 1980, 1981 ve 1989 yılları haricinde 4 milyar doları aşmadığı, 1988 yılı dışında da 3 milyar doların altına inmediği görülmektedir. Bu anlamda dış ticaret açığının 1990lı yıllara görece daha istikrarlı olduğu kabul edilebilir.

Çalışmaya konu olan 1980-2013 dönemine ilişkin oluşan dış ticaret dengesini, ithalat ve ihracat verileriyle birlikte ortaya koymak, tüm bunların bir bakışta değerlendirilmesini sağlamak amacıyla Şekil 3.1. hazırlanmıştır. Şekilde; İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi verileri milyon ABD doları cinsinden ifade edilmiştir.

Kaynak: TÜİK

Şekil 3.1. 1980-2013 Dönemi Dış Ticaret Projeksiyonu

Şekil 3.1.'e bakıldığında, Türkiye'nin 1980 yılından itibaren her yıl dış ticaret açığı vermiş olduğu açıkça görülmektedir. 24 Ocak 1980 Kararları ile uygulanan ihracatı teşvik uygulamaları ve yapılan devalüasyon sonucunda ilk yıllarda ihracatta artışlar sağlanmışsa da dış ticaret hacmi içerisinde ihracat miktarının ithalatın oldukça gerisinde kaldığı bir gerçektir. 1990 yılına kadar dış ticaret açığı makul sayılabilecek seviyede iken 1990 sonrasında artışa geçmiştir. 2000li yıllarda ise ithalat ve ihracatın dengesiz ve sürdürülemez bir görünüm kazanması, dış ticaret açığının da benzer şekilde dengesiz ve oldukça hızlı artmasına neden olmuştur.

Özellikle 2008 yılında hem ithalat hem de ihracat zirve seviyelere ulaşmışken, bu yıl yaşanan küresel krizin etkisiyle her iki alanda da ciddi düşüşler gerçekleşmiştir. Ne var ki söz konusu bu düşüş her iki parametrede de birbirine paralel olduğu için dış ticaret açığı görece azalsa da devam etmiştir. Krizin ardından toparlanma sürecinde ise yeniden bir artış trendine girmiş ve 2013 yılında 400 milyar doların üzerine çıkmıştır.

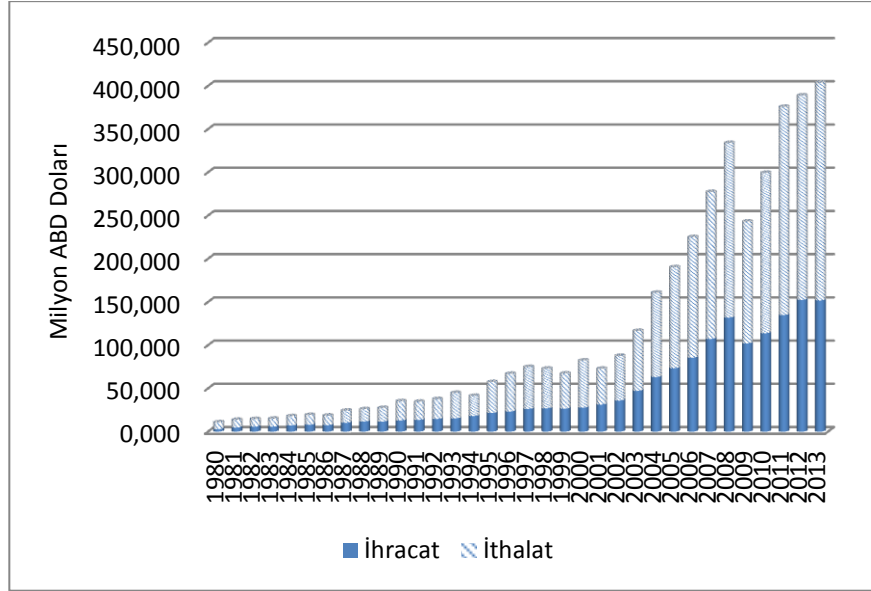
Son yıllarda dış ticaret açığının kapatılamaması cari açık sorununun da devam etmesini sağlamıştır. Zira cari açığı oluşturan en büyük etken dış ticaret

açığıdır. Dizginlenemeyen ithalat ülkeden gereğinden fazla döviz çıkışına neden olmakta, buna karşın ihracat ise gerekli döviz girişini sağlamaya yetmeyecek düzeylerde kalmaktadır.

3.2.4. Türkiye’de Dış Ticaret Hacmi

İhracat ile ithalatın farkını ifade eden dış ticaret açığı kavramına ek olarak bu iki kavramın toplamından oluşan dış ticaret hacminin de incelenmesi gerektiği kuşkusuzdur. Dış ticaret hacmi, bir ülkenin dış dünya ile yaptığı mal ve hizmet ticaretinin, alım ve satım olarak ulaştığı toplam boyutunu göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. 1980 yılında 10 milyar 819 milyon dolarlık dış ticaret hacmi ile başlanılan dışa açık ekonomik modelde 2013 itibariyle 403 milyar 520 milyon dolar seviyesinde bir dış ticaret hacmine ulaşılmıştır. Her ne kadar 34 yılda yaklaşık 40 kat artan bir dış ticaret hacmine sahip olsak da gerek yanlış uygulanan kur politikaları, gerek olumsuz siyasi gelişmeler, gerekse yaşanan ekonomik krizler bu gelişimin 40 katın üzerinde olmasını engellemiştir.

Şekil 3.2. incelendiğinde dış ticaret hacminin 1997 yılına kadar artan bir ivme yakaladığı görülecektir. Ancak bu dönemde 1994 finansal krizinin dış ticaret hacmini daraltıcı yönde etkisi olduğu açıktır. Daha sonra 1998 yılında benzer bir daralma dikkati çekecektir ki bunun sebebi 1997’de başlayan Asya Krizi’nin etkilerinin, önemli dış ticaret ortağımız olan Rusya üzerinden Türkiye’ye ulaşmasıdır.

Kaynak: TÜİK

Şekil 3.2. 1980-2013 Dönemi Dış Ticaret Hacminde İhracat ve İthalatın Payları

2000 yılında görece toparlanan dış ticaret hacmi, 2000 yılının Kasım ve 2001 yılının Şubat aylarında yaşanan krizler dolayısıyla tekrar azalmıştır. Fakat 2002 yılından sonra çok ciddi bir yükseliş trendine girmiş ve peş peşe altı yıl artış kaydetmiştir. Rakamsal olarak Çizelge 3.3.'te görüleceği üzere dış ticaret hacmi ilk kez 2003 yılında üç haneli sayılara ulaşmış ve 116 milyar 593 milyon dolar olmuştur. 2008 yılında 333 milyar 991 milyona ulaşan dış ticaret hacmi, bu yıl yaşanan küresel kriz nedeniyle yaklaşık %27.2'lik bir düşüşle 2009 yılında 243 milyar 71 milyon dolar seviyesine inmiştir. ABD kaynaklı söz konusu krizin kısa sürede tüm dünyaya yayılması ile küresel boyuta ulaşması Türkiye'nin de dış ticaret hacmini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin, bu olumsuz etkileri bertaraf etmek amacıyla Afrika, Orta Doğu, Çin, Hindistan ve Latin Amerika ülkeleri ile kurduğu yeni dış ticaret ortaklıklarının bir neticesi olarak dış ticaret hacmi 2010'da yaklaşık %23.2 ve 2011'de yaklaşık %25.5'lik oranlarla artışını sürdürmüştür. Ne var ki dış ticaret hacmindeki bu artış son üç yılda oldukça sınırlı oranlarda gerçekleştirilebilmiştir.

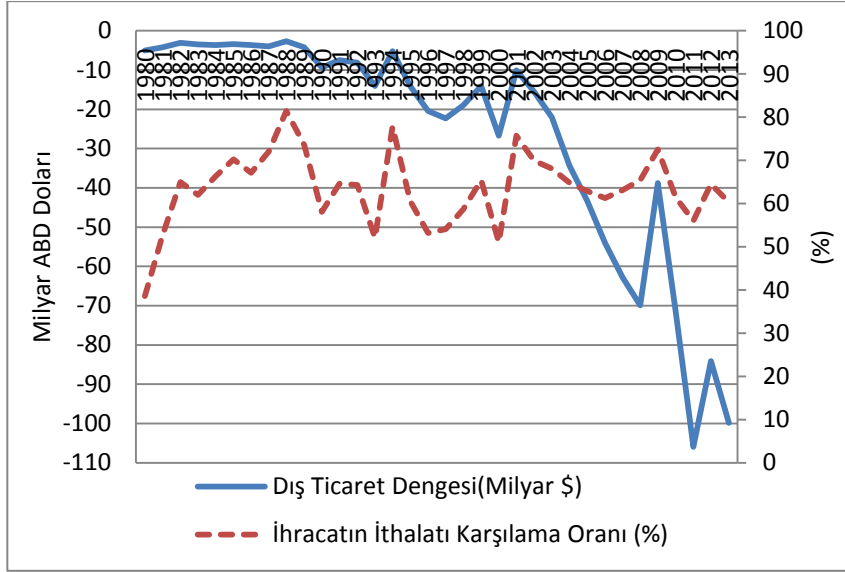
Dış ticaret hacmi hususunda son olarak belirtilmesi gereken en önemli olgu ise incelemeye konu olan 34 yıllık dönemde istisnasız her yıl ithalatın ihracattan fazla olmasıdır. İthalat ve ihracat farkının kapanamaması konusunda

mutlaka değinilmesi gereken bir diğerk nokta ise Türkiye Ekonomisi'nin ithalata dayalı ihracata mahkûm durumda olmasıdır. Şöyle ki; son yıllarda Türkiye Ekonomisi uluslararası arenada ileri teknoloji içeren, AR-GE'ye dayalı ve dolayısıyla da katma değeri yüksek ürün ihraç edemeyen bir konumdadır. İthalat mallarında en büyük kalemleri ise tüketim malları ve ara mallar oluşturmaktadır.

3.2.5. Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (İİKO) da dış ticaret incelemesinde önemli bilgiler veren bir parametredir. Bir ülkenin dış ticaret performansı değerlendirilirken beklenti İİKO'nun mümkün olduğu kadar %100'e yakın olması yönündedir. Teorik olarak %100lük bir İİKO, o ülkede ithalat için gerek duyulan dövizin tamamının ilgili dönemde yapılan ihracattan sağlandığını belirtir. Buradan çıkarılması gereken bir başka sonuç ise; %100'ün üzerinde bir İİKO'ya sahip ülkede dış ticaret fazlası oluşmuş olmasıdır. Aksi durumda ise düşmekte olan her İİKO bir öncekine göre daha fazla bir dış ticaret açığının oluştuğuna işaretler.

Çizelge 3.1.'den ihracata, Çizelge 3.2.'den ithalata ve Çizelge 3.3.'ten de dış ticaret dengesi ve İİKO oranlarına bakıldığında bazı değerlendirmeler yapılabilmektedir. 1980 yılında yaklaşık 5 milyar dolarlık dış ticaret açığı karşısında İİKO %38.6 ile sınırlı kalmıştır. Ertesi sene ihracatın %61.6 artmasına karşın ithalat yalnızca %12.9 arttığında ise, dış ticaret açığı 4.230 milyar dolara düşmüş ve İİKO %38.6'dan %52.6'ya çıkmıştır. Benzer değerlendirmelerin inceleme dönemini oluşturan 1980-2013 yılları arasında her yıl için yapılması mümkündür. Burada ithalat ve ihracat verilerinin ayrı ayrı incelenmesi yerine dış ticaret açığının, İİKO ile karşılaştırılması değerlendirmede kolaylık sağlayacaktır. Şekil 3.3.'te söz konusu bu iki parametre arasındaki ilişkinin seyri gösterilmiştir. Şekil 3.3.'e bakıldığında 1981 yılında dış ticaret açığındaki yaşanan sınırlı düzeydeki daralmanın, İİKO'da sert bir yükseliş meydana getirdiği görülecektir.

Kaynak: TÜİK

Şekil 3.3. 1980-2013 Dönemi Dış Ticaret Dengesi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı İlişkisi

1980li yıllar boyunca dış ticaret açığının sınırlı ve dengeli seyretmesine karşılık İİKO'nun daha dalgalı bir seyir izlediği aşikârdır. Şekil 3.2.'de özellikle 1988 yılı sonrasında bu iki değişkenin birbirleriyle doğru orantılı bir yönde ilerlediğini görmek mümkündür. 1988-2002 yılları arasında ise her iki grafiğin neredeyse birbirine paralel olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 2002-2009 yılları arasında görülmeyen bu paralel hareketlerin 2009 sonrasında nispeten devam ettiği belirtilmelidir.

Çizelge 3.3.'e bakıldığında İİKO'nun; 1985, 1987 ve 1989 yılları dışında sadece kriz yıllarını temsil eden 1994 ve 2001'de ve 2008 global krizini izleyen yıl olan 2009'da %70'in üzerine çıktığı görülecektir. Bunun sebebi ise bu yıllarda ithalatın, ihracata oranla çok daha fazla azalmış olmasıdır. Ancak yalnızca 1987 yılında ithalatın %27.5 artmasının yanında ihracatın %36.7 artmasına rağmen İİKO'nun %72'ye çıkması istisnai bir durum oluşturmuştur.

3.2.6. Türkiye'de Dış Ticaret ve Döviz Kuru İlişkisi

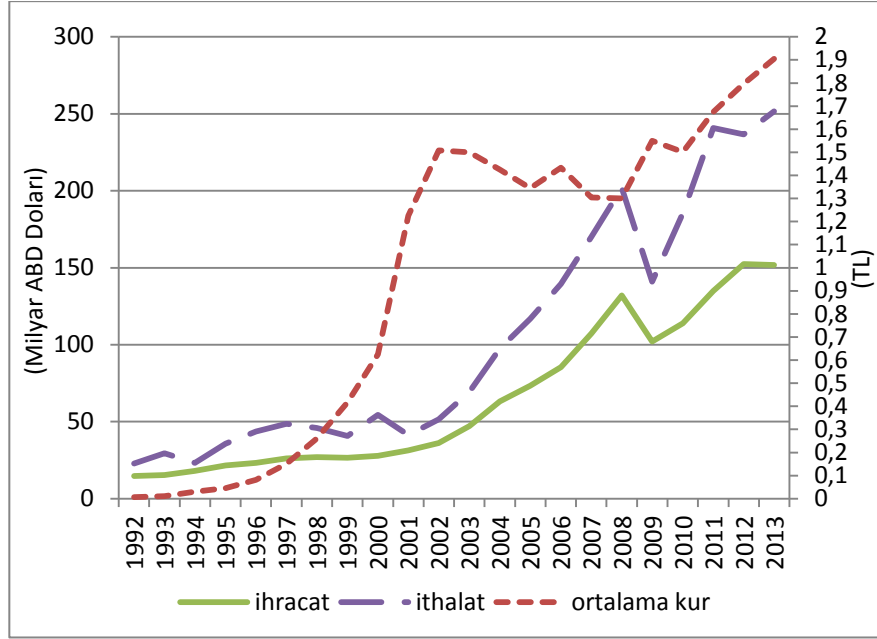
Bir ülkenin dış ticaret performansını etkileyen en önemli unsurların başında döviz kuru gelmektedir. Dış ticaret politikası kapsamında uygulanan;

kotalar, vergiler, sübvansiyonlar gibi dış ticaret politikası araçlarından önce ülke parasının değerinin belirlenmesi bakımından, döviz kuru politikaları oldukça önem taşımaktadır.

Türkiye’de uygulanan döviz kuru politikalarında 1980 yılı itibariyle köklü bir değişim yaşanmış ve şüphesiz bu değişimlerin yarattığı ciddi etkiler görülmüştür. Türkiye’de 1980 yılına kadar sabit döviz kuru uygulanmış olup, dış ticaret işlemleri yapılmamıştır. Dış ticarete liberalizasyon politikalarının başladığı ve serbest kur sistemine geçiş hazırlıklarının yapıldığı 1980-1989 döneminde devalüasyonların yaşandığı sabit kur sistemi görülmüştür. Ardından 1989 yılında tam serbestinin sağlanmasıyla 1999 yılına kadar kontrollü serbest kur sistemi uygulanmıştır. 2000-2001 döneminde günlük belirlenen sabit kur rejimine dönüşmüş olsa da 2001 sonrasında yeniden sınırlı müdahaleli esnek kur rejimi hayata geçirilmiştir. Bu farklı uygulamaların ülke parasının değerinde meydana getirdiği değişimler sonucunda dönemler arası dış ticaret miktarları da farklılıklar göstermiştir. Bu bağlamda dalgalı döviz kurunun belirsizliği arttırmak suretiyle dış ticareti olumsuz etkilediği biçiminde bir genelleme yapmak mümkündür.

Ticaret ve döviz kuru rejimindeki serbestleşme ile birlikte dış ticarete aşırı bağımlı hale gelen gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret açığı sorunları başlamış ve bu durum söz konusu ülkelerin dış açıkların ekonomik etkilerinden olumsuz yönde etkilenmelerine neden olmuştur (Yapraklı, 2011: 142).

Türkiye ekonomisinin 1992-2013 dönemine ait yıllık; ihracat, ithalat ve ortalama Dolar kuru verileriyle oluşturulan 3.4. nolu şekilde parametreler arasındaki etkileşim incelenmeye çalışılmıştır.

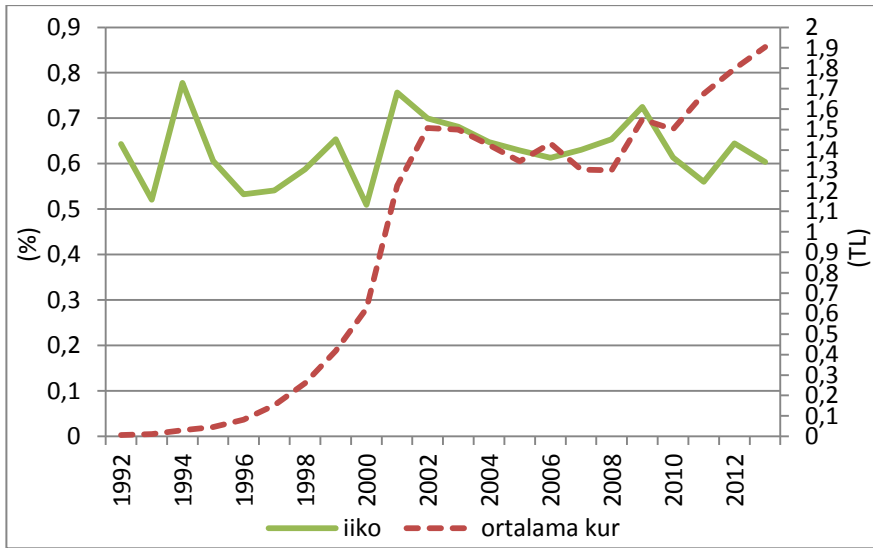
Kaynak: (Kur: TCMB, İhracat ve İthalat: TÜİK)

Şekil 3.4. 1992-2013 Dönemi İhracat, İthalat ve Döviz Kuru Etkileşimi

Şekil 3.4. incelendiğinde 2000 yılına kadar ihracatın ithalata kıyasla daha istikrarlı bir seyir izlediği, ithalatın ise 1994 krizi ve 1999 yılı haricinde yükselen ve dalgalı bir görünüm sergilediği görülmektedir. 2001 krizinin ardından yeniden esnek kur sistemine geçilmesiyle birlikte, döviz kurunun ani yükselişle ihracat ve ithalattaki artış ivme kazanmıştır. Ortalama Dolar kurunun 1.5 TL dolayına yükseldiği 2001-2006 yılları arasında dış ticaret açığı da artış göstermiştir. 2006 yılı başından itibaren düşüş eğilimine giren döviz kurunun aksine ihracat ve ithalat artışını sürdürmüştür. Kur ve dış ticaret arasında ters korelasyonun görüldüğü 2006-2008 döneminin sonunda (2008 yılında) ithalat 200 milyar doların üzerine çıkarak rekor düzeye ulaşmıştır. 2008 küresel ekonomik krizinin etkilerinin yansmasıyla yılın ikinci yarısından itibaren ihracat ve ithalatın sert düşüşüne karşılık kurda da sert bir yükseliş yaşanmıştır. Bir başka deyişle, 2008 yılının ikinci yarısından 2009 yılı başına kadarki dönemde de kur ve dış ticaret arasındaki ters yönlü ilişki devam etmiştir. 2010'dan günümüze kadarki dönemde dış ticaretin döviz kuruna paralel hareket ettiği ve dış ticaret açığının sürdürülemez bir hal aldığı görülmektedir (Şekil 3.4). 2001 yılı ile günümüze kadar olan süreç içerisindeki dış ticaretteki gelişmelerde esas belirleyici rolü, dalgalı döviz kuru politikasının üstlendiği ifade edilebilir (Ceylan ve Gürsoy, 2011: 222). Özellikle

2011 yılı başından başlayarak dış ticaret hareketlerinin büyük ölçüde döviz kuru temelli olduğunu söylemek mümkündür.

Reel döviz kurundaki değişimler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik dengeleri ciddi biçimde etkileyebilmektedir. Reel kurdaki değişimler, ülkelerin rekabet gücünün ve dolayısıyla dış ticaret hareketlerinin temel belirleyicisi durumundadır (Yılmaz ve Kaya, 2007: 70). Reel efektif döviz kuru (REER) endekslerindeki artış, Türk Lirası'nın reel olarak değer kazandığını gösterirken tersi durumda da Türk Lirası değer yitirmektedir (Babaoğlu, 2005: 48). Eğilmez (2014)'e göre; TL'nin, yabancı paralar karşısında değer kaybetmesi, ihracatımızı arttıran ithalatımızı azaltan, dolayısıyla da dış ticaret açığımızın düşmesine yol açan bir olgudur. Ancak bu ilişki, ithal malları talep esnekliğinin görece olarak katı ve ihraç mallarına yönelik dış talep esnekliğinin de görece olarak esnek olması nedeniyle sanıldığı kadar güçlü değildir.

Kaynak: Kur: TCMB, İhracat ve İthalat: TÜİK

Şekil 3.5. 1992-2013 Dönemi İhracatın İthalatı Karşılama Oranı ve Döviz Kuru İlişkisi

Dördüncü bölümdeki analiz çalışmasına temel oluşturacak ilişki ise yukarıdaki Şekil 3.5'te gösterilmiştir. Şekil 3.3'ten farklı olarak, 1992-2013 dönemini dikkate alan Şekil 3.5'te ayrıca yıllık ortalama Dolar kuru eklenmiştir. Birincil (sol) ekseninde yüzde cinsinden ihracatın ithalatı karşılama oranı yer alırken ikincil (sağ) ekseninde ise TL cinsinden ortalama dolar kuru görülmektedir. Şekil 3.5 incelendiğinde; 2000 yılında kadar İİKO'nun kurdan bağımsız hareket ettiği açıkça görülmektedir. 2000 Kasım-2001 Şubat krizlerinin ardından uygulanan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" kapsamında Şubat 2001 tarihinden itibaren döviz kurlarının tamamen serbest bırakılması ile birlikte İİKO ve kurun birbirleriyle bağlantılı seyrettiği görülmektedir. 2000-2001 yıllarında yukarı yönlü paralel ve 2002-2005 yılları arasında aşağı yönlü paralel biçimde hareket eden bu iki parametrenin, sonraki dönemlerde aynı doğru orantıda hareket etmediği anlaşılmaktadır. Her ne kadar şekil üzerinde benzer biçimde yorumlar arttırılabilse de bu iki parametre arasındaki ilişkinin gücü ve yönü net şekilde belirlenememektedir. Bir başka deyişle Şekil 3.5 analizin kesin sonucunu göstermesi bakımından yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple Şekil 3.5 bu bölümde yalnızca analize geçilmeden önce görsel bir fikir kaynağı olması amacıyla hazırlanmıştır.

4. TÜRKİYE’DE DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: AMPİRİK ANALİZ

4.1. Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisinin Analizi

Bir ülke parasının, başka ülke paraları karşısındaki değerinin bilinmesini sağlayan döviz kurları, küresel ekonomilerde eşanlı yaşanan liberalizasyon süreci ile birlikte çok daha önemli hale gelmiştir. Küreselleşme sonucunda ülkeler dış ticaret kanalıyla her geçen birbirlerine daha bağımlı hale gelmişlerdir. Bu süreçte her ülke kendi ekonomik olanakları ve tercihleri çerçevesinde uyguladığı döviz kuru sistemi ile dış ticarete avantaj yakalamayı hedeflemiştir.

Barışık ve Demircioğlu (2006)’na göre, “Döviz kurlarının dış ticaret dengesini sağlamadaki etkinliği konusunda literatürde pek çok çalışma mevcuttur. Çalışmalar; herhangi bir kur sisteminin dış ticarete avantajlar sağladığı konusunda hem fikir olmadığı gibi kur değişimlerinin dış ticaret dengesini sağlamada kesin belirleyici olmadığı sonuçlarına ulaşmaktadır.”

İktisat teorisinde döviz kurunun yükselmesi ulusal paranın değer kaybetmesi, dolayısıyla da ihracatta avantaj elde edilmesi anlamına gelmektedir. Benzer biçimde döviz kurunun düşmesi ise ulusal paranın değerini arttıracığından ithalatı arttırıcı bir etki yaratacaktır. Bu bakımdan, genel bir ifade ile reel döviz kuru ile ithalat arasında negatif yönlü, reel döviz kuru ile ihracat arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir (Tapşın ve Karabulut, 2013: 191). Ayrıca Peker ve Hotunluoğlu (2009) çalışmasında belirtildiği üzere; Türkiye ekonomisinde döviz kurunun düştüğü dönemlerde ihraç mallarının fiyatı artmakta ve ihracat bundan olumsuz etkilenmektedir. Aynı zamanda ithal malların fiyatları görece ucuzlamakta ve ithalat artmaktadır.

Diğer yandan ihracat, ülke ekonomisine döviz kazandırıcı bir faaliyet olmasından ötürü yabancı paranın değerinin düşmesine (ulusal paranın değerlenmesine) bir başka ifadeyle; ilgili döviz kurunun düşmesine neden olacaktır. Ayrıca ithalat ise ekonomiden döviz çıkışına neden olduğundan dolayı yabancı paranın ulusal para birimi karşısında değerlenmesine, yani döviz kurunun yükselmesine yol açacaktır. Özellikle küreselleşme ile ülkeler arası bağımlılığın oldukça arttığı 1990lı yıllar boyunca döviz kurlarındaki değişkenlik, ülkelerin dış ticaretlerini daha fazla etkilemiştir. Bu gelişme literatürde döviz kurlarının ihracat

ve ithalat üzerine etkilerinin araştırıldığı çalışmalara ağırlık verilmesini sağlamıştır.

Aktaş (2010)'a göre; ihracat, ithalat ve reel döviz kuru arasındaki ilişkileri inceleyen literatürde tam bir birliktelik görülmemektedir. Yapılan birçok çalışmada bazen bu değişkenler arasında oldukça anlamlı ilişkilere rastlanmakta iken, bazen de anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Hatta aynı ülke ve aynı örneklem dönemi için farklı tahmin yöntemlerinin kullanılması durumunda farklı sonuçlar elde edilebilmektedir.

Literatürde yapılan analizlerde söz konusu parametreler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönüne de kesin ve ortak bir karar verilememiştir. Ampirik çalışmaların bazılarında döviz kuru değişkenliğinin artmasının dış ticareti olumsuz etkilediği sonuçlarına varılmış, bazılarında ise pozitif etkileşim olduğu belirlenmiştir. Döviz kuru değişkenliği ile dış ticaret arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Saatçioğlu ve Karaca, 2004: 183). Döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi belirlemek için amacıyla yapılan ampirik çalışmalarda sonuçlar birbirleriyle çelişmekte, sonuçlar kullanılan yöntem ve verilerin gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerden elde edildiğine göre de değişmektedir (Vergil ve Erdoğan, 2009: 36).

4.1.1. Ampirik Literatür

Literatürde kurların dış ticari faaliyetler üzerine etkisini saptamak üzere bir çok akademik makale, tez ve yayın bulunmaktadır. Bu çalışmalarda reel efektif döviz kuru endeksi, ithalat, ihracat, dış ticaret dengesi, dış ticaret hacmi gibi parametreler kullanılmaktadır. Bu başlık altında söz konusu bu çalışmalardan bazıları özetlenecektir. Bu amaçla hazırlanan Çizelge 4.1.'de literatürdeki çalışmalardan yalnızca bu bölümdeki analize ait parametreleri, analiz yöntemlerini ve analiz dönemine en yakın dönemleri kapsayan çalışmalar bir bütünlük içerisinde gösterilmiştir.

Aktaş (2010), yaptığı çalışmada döviz kurları ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri 1989:Q1-2008:Q4 dönemi için üçer aylık veriler yardımıyla araştırmıştır. Durağanlığın belirlenmesi için yapılan ADF (Augmented Dickey

Fuller) birim kök testinin sonucunda tüm serilerin, birinci farkları alındığında durağan oldukları görülmüştür. Ardından yapılan Johansen eş bütünleşme analizinde ise %5 anlamlılık düzeyinde ihracat, ithalat ve reel döviz kuru değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca analize eklenen varyans ayrıştırması ve etki-tepki fonksiyonlarına göre, reel döviz kurundaki değişimlerin dış ticaret dengesi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Barışık ve Demircioğlu (2006), 1908-2001 dönemine ilişkin çalışmada döviz kuru, ithalat ve ihracat serileri için yapılan Engle-Granger eş bütünleşme testinde değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönem ilişkisine rastlanırken, Johansen eş bütünleşme testinde ise uzun dönemli ilişkinin varlığı %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde kabul edilmektedir. Çalışmanın devamında yapılan Granger nedensellik analizinin sonuçlarına göre kurdan ithalata doğru çok güçlü bir nedensellik ilişkisine, kurdan ihracata doğru görece az güçlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Özellikle kur dışında dış ticaret bileşenlerinin kendi aralarındaki nedensellik ilişkisi de araştırılmıştır. Buna göre, ithalattan ihracata doğru ekonometrik olarak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu, ihracattan ithalata doğru ise hiçbir nedensellik ilişkisi olmadığı belirtilmelidir.

Çizelge 4.1. Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Yerli Literatür

ÇALIŞMA	DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
Aktaş, C., 2010	1989 – 2008	Johansen Eş-Bütünleşme,	İhracat, İthalat ve Reel döviz kuru %5 anlamlılık düzeyinde, uzun dönemde eş bütünleşiktir.
Barışık, S. ve Demircioğlu. M., 2006	1980 – 2001	Engle-Granger ve Johansen Eş-Bütünleşme	Her iki testte de %1 anlamlılık düzeyinde; İhracat, İthalat ve döviz kuru uzun dönemde eş bütünleşiktir.
Gül, E. ve Ekinci, A., 2006	1990 – 2006	Johansen Eş-Bütünleşme	Reel döviz kuru ile İhracat ve İthalat, %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşiktir.
Saatçioğlu, C. ve Karaca, O., 2004	1981 – 2000	Johansen Eş-Bütünleşme	Reel İhracat, Reel efektif döviz kuru, Reel dış gelir, Karşılaştırmalı ihracat fiyatları ve döviz kuru değişkenliği arasında %5 anlamlılıkta eş bütünleşme ilişkisi vardır.
Tarı, R. ve Yıldırım, Ç. D., 2009	1989 – 2007	Johansen Eş -Bütünleşme	Reel İhracat, Reel efektif döviz kuru, Reel dış gelir, Karşılaştırmalı ihracat fiyatları ve döviz kuru değişkenliği arasında %5 anlamlılıkta eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Gül ve Ekinci (2006) çalışmada 1990:01 – 2006:08 dönemine ilişkin aylık reel döviz kuru, ihracat ve ithalat serileri kullanılarak eş bütünleşme ve nedensellik analizleri yapılmıştır. Serilerin durağanlığının tespiti için yapılan ADF birim kök testinin sonuçları Aktaş (2010)'a uygun biçimdedir. Seriler düzey değerlerinde durağan değil iken, birinci farkları alındığında %1 ve %5 anlamlılıkta durağan hale gelmişlerdir. Uzun dönemli ilişkinin tespiti için yapılan Johansen eş bütünleşme analizinde ise reel döviz kuru ile ihracat ve ithalat serilerinin %1 ve %5 anlamlılıkta ilişkili oldukları görülmüştür. Son olarak, söz konusu uzun dönemli ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla yapılan Granger nedensellik analizine göre; ihracat ve ithalattan reel döviz kuruna %1 anlamlılıkta yalnızca tek yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Saatçioğlu ve Karaca (2004) çalışması 1981–2000 dönemini kapsamaktadır. Modelde; reel ihracat, reel efektif döviz kuru, reel dış gelir, karşılaştırmalı ihracat fiyatları ve reel efektif döviz kuru değişkenliği serileri kullanılmıştır. Yapılan ADF birim kök testinde tüm seriler birinci farklarında durağan hale gelmiştir. Çalışmanın dönemi itibarıyla Johansen eş bütünleşim testi, %5 anlamlılık düzeyinde seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Tarı ve Yıldırım (2009) çalışmasında döviz kuru belirsizliği ve ihracat hacmi arasındaki ilişki, 1989-2007 dönemi için çeyreklik veriler kullanılarak araştırılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler; reel ihracat, dış gelir, karşılaştırmalı fiyat endeksi, reel döviz kuru ve reel döviz kuru belirsizliğidir. Analiz sonucunda; döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmi üzerinde kısa dönemde herhangi bir etkisinin bulunmadığına, uzun dönemde ise döviz kuru belirsizliğinin ihracat hacmini negatif yönde etkilediğine ulaşılmıştır.

Çizelge 4.1'e ek olarak Türkiye'de döviz kurunun dış ticarete etkisini ve yönünü tayin etmek üzere farklı yöntemlerle yapılan çalışmalar da mevcuttur. Karagöz ve Doğan (2005)'e göre; reel döviz kurundan ihracat ve ithalata doğru uzun dönemli nedensel bir ilişki bulunamamıştır. Ancak kısa dönemde 2001 devalüasyonunun etkisi anlamlıdır. Türkiye ekonomisinin 1995:01–2004:06 dönemine ait verilerle yapılan çalışmada varılan bir diğer önemli sonuç ise ihracatın büyük ölçüde ithalata bağlı olan yapısı nedeniyle döviz kurundaki değişimlerin bazı yıllarda ihracat ve ithalatı açıklamada yetersiz oluşudur. Benzer bir çalışmada 1989–2005 dönemi çeyrek veriler ile kısa dönemde J eğrisini

araştıran Vergil ve Erdoğan (2009), sonuçta J eğrisi etkisinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tapşın ve Karabulut (2013) çalışmalarında 1980–2011 dönemi verilerini ve Toda ve Yamamoto nedensellik analizi yöntemini kullanarak; ithalattan ihracata doğru ve reel döviz kurundan ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Peker (2008), reel efektif döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri Türkiye'nin 1992:Q1-2006:Q4 dönemi verilerini temel alarak araştırmıştır. Çalışmanın ampirik bulgularına göre; uzun dönemde döviz kurundaki %1'lik değişme ticaret dengesini negatif yönde etkilemiştir. Uzun dönemdeki ilişkinin yönünün de negatif olmasına karşın istatistiksel açıdan anlamlılığı düşük çıkmıştır. Dolayısıyla Peker (2008), çalışmasında döviz kuru ve dış ticaretin kısa dönem ilişkisi üzerine yorum yapmanın zor olacağını vurgulamıştır.

Döviz kuru, ihracat ve ithalat serileri arasındaki ilişkinin yönünü Granger nedensellik analizi yöntemiyle sınavan bir diğer çalışma ise; Ordu (2013) olmuştur. Türkiye için 1989:Q1–2012:Q4 dönemini dikkate alan çalışmada; döviz kuru ile ihracat ve ithalat serileri arasında çift yönlü, ihracat ve ithalat arasında ise ihracattan ithalata doğru olmak üzere tek yönlü ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde reel döviz kurlarının dış ticaret üzerine etkilerini araştıran çok sayıda yabancı kaynak da mevcuttur. Arize (2006) çalışmasında dokuz ayrı Asya ülkesi için reel efektif döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi açıklamak üzere eş bütünleşme testi yapmıştır. Çalışmada; Kore, Hindistan, Endonezya, Malezya, Pakistan, Filipinler, Singapur, Sri Lanka ve Tayland ekonomilerinin 1973–1991 dönemine ilişkin Johansen eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda; %5 anlamlılık düzeyinde yalnızca Pakistan için eş bütünleşme söz konusu iken, %10 anlamlılıkta Sri Lanka ve Tayland dışındaki yedi ülke için uzun dönemli ilişkinin varlığına ulaşılmıştır.

Aristotelous (2001), döviz kuru rejimlerinin ve döviz kuru değişkenliğinin, İngiltere'nin Amerika'ya olan ticareti üzerindeki etkisini 1889-1999 dönemi yıllık verileriyle incelemiştir. Ampirik bulgular ise ne döviz kuru değişkenliğinin ne de döviz kuru rejimlerinin ihracat hacmi üzerinde bir etkiye sahip olmadığı sonucunu göstermiştir. McKenzie ve Brooks (1997), çalışmalarında döviz kuru

değişkenliğinin Almanya ve Amerika'nın karşılıklı ticaret akımına etkisini 1973:4-1993:9 dönemi itibariyle analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarında birçok çalışmadan farklı olarak döviz kurundaki değişkenliğin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkileri olduğu bulunmuştur. Serenis D. ve Serenis P. (2008), döviz kuru değişkenliğinin dört Avrupa ülkesi için toplam reel ihracatı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmaya konu olan ülkeler Norveç, Polonya, Macaristan ve İsviçre; analiz dönemi ise 1973:Q1-2006:Q4 dönemidir. Analiz sonuçları, döviz kurundaki belirsizliğin Avrupa ülkelerinin toplam ihracatını üzerinde başat etkiye sahip olmadığı yönündedir. Ayrıca Engle-Granger eş-bütünleşme analizi sonuçlarında yalnızca Polonya için eş-bütünleşme ilişkisine rastlanmıştır. Mei, Mun ve Ling (2008), çalışmada Malezya'nın 1955-2006 dönemi için reel döviz kuru ve dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın ana bulgusu dış ticaret dengesi ve döviz kuru arasında uzun dönem ilişkinin var olduğudur. Vurgulanan bir diğer önemli sonuca göre ise; reel döviz kuru dış ticaret dengesinde önemli bir değişkendir ve devalüasyon ticaret dengesini iyileştirecektir. Baek, Koo ve Mulik (2009) çalışmasında, döviz kurlarındaki değişimlerin Amerika ve onbeş ana ticaret partneri arasındaki karşılıklı tarımsal ürün ticaretine etkilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Analiz sonucu, döviz kurunun Amerikan tarım ticaretinin kısa ve uzun dönemdeki davranışı üzerinde oldukça kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

4.1.2. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada kullanılan ihracat ve ithalat serileri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(TCMB)'nin resmi internet sitesindeki Elektronik Veri Dağıtım Sistemi(EVDS)'nden elde edilmiştir. 1992:01 – 2013:12 dönemine ilişkin, ABD Doları cinsinden aylık ihracat ve ithalat serilerinin, Ek 4.1.'de görüleceği gibi birbirine oranlanması ile ihracatın ithalatı karşılama oranı(İİKO) serisi elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan bir diğer seri olan ortalama döviz kuru ise yine TCMB – EVDS' den elde edilen ABD Doları cinsinden aylık alış ve satış kurlarının, Ek 4.2.'de görüleceği üzere aritmetik ortalamasının alınmasıyla oluşturulmuştur.

Parametrelerin durağanlıklarının test edilmesi amacıyla ADF ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri yapılacaktır. Daha sonra parametreler arasında bir uzun dönem ilişkisinin olup olmadığının belirlenmesi için Johansen eş-

bütünleşme testi yapılacaktır. Ekonometrik analizler Eviews-8 programı yardımıyla yapılacaktır.

4.1.3. Analiz

Öncelikle sunulan literatüre ek olarak analiz edilmek istenen ilişki, İktisat Teorisi ile bağdaştırılarak ortaya konmalıdır. Analizin ilk değişkeni olarak kullanılan İİKO, İhracatın İthalata oranlanmasıyla oluşan bir göstergedir. Matematiksel olarak aşağıdaki biçimde gösterilmektedir:

$$\text{İİKO} = \frac{\text{İhracat}}{\text{İthalat}} \quad (4.1)$$

Eşitliğin matematiksel olarak anlamı; payının (İhracat) artması, paydasının (İthalat) azalması durumunda İİKO'nun artış göstermesi demektir. Benzer biçimde payının (İhracat) azalması ve paydasının (İthalat) artması durumunda ise İİKO azalacaktır.

Denklem 4.1.'in döviz kuru ile ilişkilendirilmesi, analizin temellerini oluşturmaktadır. Döviz kurundaki artış ya da azalışlar karşısında, İhracat ve İthalat üzerinden İİKO'nun göstereceği değişimin İktisat Teorisi çerçevesinde belirlenmesi mümkündür. Aşağıdaki denklemleri incelersek:

$$\text{Döviz Kuru artarsa } (\uparrow); \frac{\text{İhracat artar } (\uparrow)}{\text{İthalat azalır } (\downarrow)} = \text{İİKO artar} (\uparrow) \quad (4.2)$$

$$\text{Döviz Kuru düşerse } (\downarrow); \frac{\text{İhracat azalır} (\downarrow)}{\text{İthalat artar } (\uparrow)} = \text{İİKO azalır} (\downarrow) \quad (4.3)$$

Döviz kurunun artışı, yurtdışında üretilen malların fiyatları görece ucuzlayacağından İhracatta artış meydana getirmektedir. İthalat ise döviz kurunun arttığı durumda azalış gösterecektir. Böylece 4.1 nolu denklemde gösterilen matematiksel eşitliğe göre; döviz kurundaki artış karşısında İİKO'nun artması beklenmelidir (Denklem 4.2).

Döviz kurunun düşmesi ise yurtdışı malların fiyatlarını görece ucuz hale getireceğinden, İthalatın artması ve İhracatın düşmesi ile sonuçlanacaktır. Dolayısıyla bu ilişki de 4.1 nolu denklem göz önüne alınarak incelenirse, döviz kurundaki düşüşlerin İİKO'da da düşüşe neden olacağı söylenebilir (Denklem 4.3).

Söz konusu bu ilişkinin, 4.1.2 nolu başlıkta belirtilen veri seti ile ve belirtilen yöntem doğrultusunda incelenmesine geçilmeden önce belirli koşullar göz önüne alınarak bir takım bazı ön testler yapılacaktır.

Ekonometrik bir çalışmada değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için analizi yapılan serilerin durağan olması gerekmektedir. Durağan olmayan serilerle yapılan tahminlerin sahte olabileceği nedeniyle ekonometrik model kurulmadan önce özellikle verilerin hangi düzeyden durağan olduğuna karar verilmiş olunmalıdır (Vergil ve Erdoğan, 2009: 43).

Durağanlık özelliği, özellikle 1980 yılı sonrası çalışmalarda yoğun biçimde ele alınmakla birlikte, serilerin durağanlık özelliğine ve durağan olmayan serilerin kullanıldığı modellerin anlamsız olduğuna ilk olarak Yule(1926) değinmiştir (Kutlar, 2002: 3).

Durağan olmayan zaman serileri ile oluşturulan ekonometrik modellerde sahte regresyon problemiyle karşılaşılma ihtimali çok yüksektir. Sahte regresyon, modeldeki değişkenlerin arasında herhangi bir ilişki olmamasına karşın bir ilişki olduğuna dair sonuç çıkmasına denir. Bu sorunla karşılaşmamak için öncelikle serilerin durağan olup olmadıkları kontrol edilmeli, eğer seriler düzey değerlerinde durağan değillerse durağan hale gelene kadar farkları alınmalıdır. Tarı (2009)'a göre; Orijinal bir serinin birinci farkı durağan ise orijinal seriye birinci dereceden entegre olmuş denir ve $I(1)$ olarak ifade edilir. Eğer seri iki defa farkı alınarak durağan hale gelmiş ise $I(2)$ olarak, d defa farkı alınmış ise $I(d)$ olarak yazılır.

Durağan olmayan serilerle yapılan tahminlerin analizi, durağan seriler kullanılarak yapılan tahminlerden farklı bir şekilde değerlendirilmelidir. Durağan olmayan seriler kullanılarak yapılan tahminler, çoğunlukla istatistiksel açıdan doğru olmayan sonuçlar ortaya koyacaktır (Aktaş, 2010: 127). Durağan olmayan zaman serileriyle tahmin edilen modellerde sahte regresyon sonucuyla karşılaşılması nedeniyle elde edilen sonuçlar gerçeği yansıtmaz. Aynı zamanda t ve F istatistiklerinin sonuçları geçerliliğini kaybeder (Peker ve Mercan, 2013: 102-103).

4.1.3.1. Birim kök testleri

Uygulamada serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesinde en çok kullanılan birim kök testleri Augmented Dickey Fuller (ADF) (1981) ve Phillips

Perron (PP) (1988) testleridir. Bu başlık altındaki birim kök analizlerinde de bu iki test kullanılacaktır. ADF ve PP testleri ile analizde kullanılan zaman serilerinin düzey değerlerinde durağan olup olmadıkları veya hangi derecede durağan hale gelebilecekleri tespit edilecektir.

Birim kök testlerinin temelini oluşturan Dickey Fuller (1979) Testi'nde oluşabilecek otokorelasyon sorununu bertaraf edebilmek amacıyla ADF testinde denklemde eşitliğin sağına açıklanan (bağımlı) değişkenin gecikmeli değerleri eklenmektedir. Otokorelasyon (İçsel Bağıntı) sorunu, serinin hata teriminin geçmiş dönem hata terimlerinden etkilenmesi durumunu ifade eder.

Standart Dickey-Fuller testi hata terimlerinin bağımsız ve aynı şekilde dağılımları varsayımı üzerine kurulmuştur. Hata terimi bazen farklı varyans şeklinde yada seri korelasyon şeklinde dağılmış olabilir. Bu nedenden dolayı DF testi iki farklı yaklaşımla değiştirilmiştir. Bu yaklaşımların ilki parametrik ADF testi, ikincisi ise nonparametrik PP testidir (Kutlar, 2007:323).

Pratikte birinci dereceden otokorelasyon sorunuyla sıklıkla karşılaşılrken, ikinci veya daha yüksek dereceli otokorelasyon sorunuyla nadiren karşılaşılmaktadır (Albayrak, 2014: 3). ADF testinin kullanımındaki temel sorun gecikme uzunluğunun seçimidir. ADF testinin gücü ve boyut özellikleri modele dahil edilen gecikme sayısına oldukça duyarlıdır (İğde, 2010: 17). ADF birim kök testinin uygulanabilmesi için hata payındaki otokorelasyonun ortadan kaldırılması otokorelasyonun doğru derecesinin belirlenmesine bağlıdır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 323).

ADF birim-kök testi aşağıda gösterilen üç farklı regresyon ile formüle edilmektedir:

$$\Delta Y_t = \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.4)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.5)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \delta_t + Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.6)$$

Burada ΔY_t durağanlık analizi yapılan değişkenin birinci farkını, t zaman trendini, p gecikme uzunluğunu, ΔY_{t-1} gecikmeli fark terimlerini, ε_t ortalaması sıfır, varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan, olasılıklı hata terimini simgelemektedir. Denklem 4.4; sabitsiz ve trendsiz, denklem 4.5; sabitli ve trendsiz, denklem 4.6 ise sabitli ve trendli bir modeli temsil etmektedir. Sandalcılar (2012)'a göre; ADF testi hipotezlerinde denklemlerde yer alan ρ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığı sınanmaktadır. Test sonucunda eğer sıfır hipotezi reddedilmezse, serinin birim-kök içerdiği yani serinin durağan olmadığı sonucuna varılır.

Test sonucunda elde edilen ADF değeri mutlak değer olarak kritik değerden daha küçük ise alternatif hipotez reddedilir, serinin durağan olmadığına ve birim kök içerdiğine karar verilir. Eğer ADF değeri mutlak değer olarak kritik değerden büyük ise de alternatif hipotez kabul edilmek suretiyle serinin durağanlığına ve birim kök içermediğine karar verilir. Ayrıca serinin olasılık (Prob.) değerinin 0.05'ten küçük olması serinin durağanlığına işaret eder. Çizelge 4.2'de döviz kuru ve İİKO serilerinin ADF birim kök testi sonucunda elde edilen değerler gösterilmiştir.

Çizelge 4.2. Döviz Kuru ve İİKO Serileri ADF Birim Kök Test Sonuçları

	Seri	ADF Değeri	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
None	DK	1.54	-2.57	-1.94	-1.61	0.9699
	İİKO	-0.72	-2.57	-1.94	-1.61	0.4206
	D(DK)	-7.54	-2.57	-1.94	-1.61	0.0000
	D(İİKO)	-25.91	-2.57	-1.94	-1.61	0.0000
Trend	DK	-0.43	-3.45	-2.87	-2.57	0.9002
	İİKO	-4.37	-3.45	-2.87	-2.57	0.0004
	D(DK)	-10.97	-3.45	-2.87	-2.57	0.0000
	D(İİKO)	-25.86	-3.45	-2.87	-2.57	0.0000
Trend ve Sabit	DK	-1.77	-3.99	-3.42	-3.13	0.7155
	İİKO	-4.39	-3.99	-3.42	-3.13	0.0027
	D(DK)	-10.95	-3.99	-3.42	-3.13	0.0000
	D(İİKO)	-25.81	-3.99	-3.42	-3.13	0.0000

Çizelge 4.2’de “DK”; döviz kuru serisinin düzey değerini, “D(DK)”; birinci farkı alınmış döviz kuru serisini, “İİKO”; ihracatın ithalatı karşılama oranı serisinin düzey değerini ve “D(İİKO)” ise serinin birinci farkını temsil etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre; alternatif hipotez ($H_1: \alpha_1 < 0$) kabul edilerek, her iki serinin birinci dereceden farklarında durağan hale geldiğine ve birim kök içermediğine karar verir. Bir başka ifadeyle; seriler birinci dereceden entegre olmuş serilerdir. Bu durum I(1) ile ifade edilir. Bu sonuçlar %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin tümü için geçerli olup, olasılık değerleri ile de doğrulanmaktadır. Serilerin düzey değerlerine ve birinci farklarına ait dağılım grafikleri Ek 4.3’te ayrıntılarıyla verilmiştir.

Phillips-Perron(1988) birim kök testi, ADF testinin trend içeren serilerde serinin durağan olmasına rağmen durağan olmadığı sonucunu verme ihtimali nedeniyle geliştirilmiştir. Phillips-Perron birim kök testi, ADF süreci içerisine Perron tarafından önerilen düzeltme faktörünün eklenmesine dayanmaktadır (Güvenek vd., 2010: 7). Çizelge 4.3’te döviz kuru ve İİKO serilerinin PP birim kök testi sonucunda elde edilen değerler gösterilmiştir.

Çizelge 4.3’de “DK”; döviz kuru serisinin düzey değerini, “D(DK)”; birinci farkı alınmış döviz kuru serisini, “İİKO”; ihracatın ithalatı karşılama oranı serisinin düzey değerini ve “D(İİKO)” ise serinin birinci farkını temsil etmektedir. Döviz kuru ve İİKO serileri için yapılan PP birim-kök test sonuçlarını içeren Çizelge 4.3’e bakıldığında, her iki serinin de düzey değerlerinde durağan olmadıkları görülmektedir. Buna karşılık birinci farkları alınmış seriler ile elde edilen sonuçlar; %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinin her biri için serilerin durağanlığına ve birim-kök içermediklerine işaret etmektedir.

Çizelge 4.3 Döviz Kuru ve İİKO Serileri PP Birim Kök Test Sonuçları

	Seri	PP Değeri	Kritik Değerler			Prob.
			%1	%5	%10	
None	DK	1.59	-2.57	-1.94	-1.61	0.9732
	İİKO	-0.86	-2.57	-1.94	-1.61	0.3393
	D(DK)	-11.01	-2.57	-1.94	-1.61	0.0000
	D(İİKO)	-26.54	-2.57	-1.94	-1.61	0.0000
Trend	DK	-0.41	-3.45	-2.87	-2.57	0.9038
	İİKO	-6.38	-3.45	-2.87	-2.57	0.0000
	D(DK)	-11.23	-3.45	-2.87	-2.57	0.0000
	D(İİKO)	-26.48	-3.45	-2.87	-2.57	0.0000
Trend ve Sabit	DK	-1.77	-3.99	-3.42	-3.13	0.7163
	İİKO	-6.39	-3.99	-3.42	-3.13	0.0000
	D(DK)	-11.21	-3.99	-3.42	-3.13	0.0000
	D(İİKO)	-26.43	-3.99	-3.42	-3.13	0.0000

Serilerin durağanlık sınaması için yapılan ADF ve PP testlerinin sonuçları, serilerin trendsiz ve sabitsiz kısıtlar altında (Denklem 4.1'e göre) birinci dereceden entegre oldukları noktasında birbirleriyle uyum göstermektedir. Bir başka ifadeyle; serilerin I(1) oldukları her iki test sonucu ile ispatlanmıştır.

4.1.3.2. Eş-bütünleşme testi

Değişkenler arasında İktisat Teorisi'ne dayanarak varlığı kabul edilen ilişkilerin ampirik testlerle de onaylanması gerekmektedir. Durağan olmayan iki ya da daha fazla seri arasındaki uzun dönem ilişki, serilere birim kök testleri uygulanıp aynı dereceden durağan olduklarına karar verildikten sonra eş-bütünleşme testi uygulanarak tespit edilebilir. Uygulamada en çok kullanılan eş-bütünleşme testleri Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988) testleridir. Genel olarak zaman serileri ile oluşturulan modelde ikiden fazla değişken var ise, birden fazla eşbütünleştirici vektör olma ihtimalinin var olduğu ve bu durumda Johansen testinin uygulandığı belirtilmektedir. Çalışmada eş-bütünleşme ilişkisinin araştırılması için Johansen yöntemi uygulanacaktır.

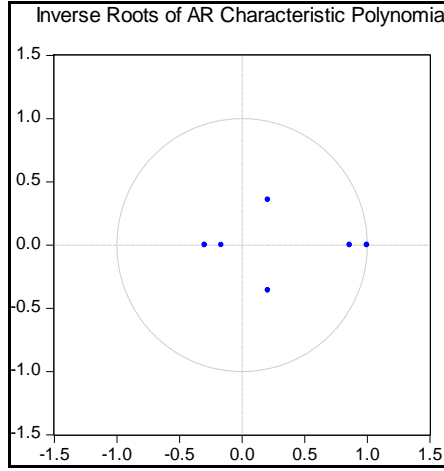
Johansen(1988) eşbütünleşme testinde aynı dereceden durağan olan serilerin denklem sistemi, sistemde yer alan değişkenlerin düzey ve gecikmeli değerlerinin yer aldığı VAR (Vector Auto Regression) analizine dayanmaktadır (Tarı ve Yıldırım, 2009: 100). Eş-bütünleşme yöntemi, düzey değerlerinde durağan olmayan ancak aynı dereceden farkları alındığında durağan hale gelen serilerin orijinal değerlerinin analizde kullanılmasına imkan vermektedir (Işık vd, 2004: 332).

Durağan olmayan fakat aynı düzeyde entegre olan serilerin doğrusal bileşimleri durağan olduğu takdirde nedensellik testleri ile bulunan nedensellik bulguları sahte olabilmektedir. Bu sebeple seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını ortaya koyan eş-bütünleşme testleri yapılmalıdır (Barışık ve Demircioğlu, 2006: 78). “Eş-bütünleşme analizi serilerin durağan olmadıkları durumda bile seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olabileceğini ve bu ilişkinin durağan bir yapıda olabileceği varsayımına dayanmaktadır” (Tarı ve Yıldırım, 2009: 100). Eş-bütünleşme teorisine göre düzey değerlerinde durağan olmayıp, aynı miktarda farkları alındığında durağan (aynı dereceden entegre olmuş) hale gelen serilerin düzey değerleriyle yapılan tahminden elde edilen hata terimi serisi durağan olduğunda bu ilişki sahte regresyon problemi barındırmayacaktır. Tarı (2006)’ya göre: “Eş-bütünleşme yaklaşımı uzun dönem serilerinde fark almaktan kaynaklanan bilgi kaybını ve çözümsüzlüğü önleyen bir yaklaşımdır.”

Serilerin durağanlıklarının sınanması amacıyla yapılan ADF ve PP testlerinin her ikisinde de İİKO ve DK serilerinin aynı dereceden (birinci dereceden) entegre olduğu yani $I(1)$ olduğu belirtilmişti. Bu, eş-bütünleşme analizinin yapılabirlik şartının sağlandığı anlamına gelmektedir. Johansen eş-bütünleşme testi serilerin durağan olmayan düzey değerleri ile yapılacaktır. Tarı (2006), bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir: “Durağan serilerin eş-bütünleşik olup olmadığına bakılmaz. Çünkü bir serinin birim kökü varsa, iktisadi olarak bu serinin uzun dönemde yakınsayacağı bir değer yoktur.”

Analiz için uygun gecikme uzunluğu SIC’ye göre 3 olarak tespit edilmiştir. Ardından model doğrulama testleri uygulanmıştır. Tahmin edilen VAR modelinin karakteristik ters kök testinde elde edilen sonuçlar Şekil 4.1’de gösterildiği üzere seçilen gecikme uzunluğunu doğrulamaktadır. Şekilde ters

kökleri temsil eden noktaların birim çember içerisinde kalması test sonucunun tutarlı olduğu anlamına gelmektedir.

Şekil 4.1. VAR Modelinin Karakteristik Ters Kökleri

Diğer model doğrulama şartları olarak öncelikle otokorelasyon sorununun araştırılması için, Otokorelasyon LM testi ve değişen varyans sorunu için ise White testleri uygulanmıştır. Her iki testin sonucunda da herhangi bir sorunla karşılaşılmağı görülmüştür. Dolayısıyla analiz, Johansen eş-bütünleşme testine geçilebilmesi için ekonometrik açıdan herhangi bir engel teşkil etmemektedir.

Çizelge 4.4'te döviz kuru ve İİKO serileri için Johansen eş-bütünleşme testinin sonuçları yer almaktadır. Test ile sınanan hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$H_0: r = 0 \text{ (Seriler arasında eşbütünleşme yoktur.)} \quad (4.7)$$

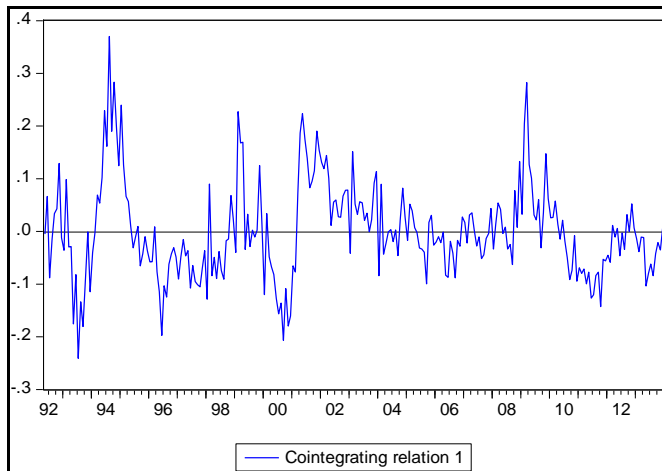
$$H_1: r \leq 1 \text{ (Seriler arasında eşbütünleşme vardır.)} \quad (4.8)$$

Çizelge 4.4. Döviz Kuru ve İİKO Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonuçları

Maximum Eigen-Value Test			Trace Test		
Hypothesized No. Of CE(s)	Max-Eigen Stat.	Critical Value (0.05)	Hypothesized No. Of CE(s)	Trace Stat.	Critical Value (0.05)
$H_0 : r = 0$	17.55	14.26	$H_0 : r = 0$	17.73	15.49
$H_1 : r \leq 1$	0.18	3.84	$H_1 : r \leq 1$	0.18	3.84

Johansen eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre hem maximum eigen hem de trace istatistik değerlerinin kritik değerleri aştığı anlaşılmaktadır. Bu durumda seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı hipotezi(Denklem 4.4), %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte ve seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin olduğunu ifade eden alternatif hipotez(Denklem 4.5) kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle seriler arasında en az bir koentegre vektör bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4.2’de eşbütünleşme grafiği verilmiştir. Şekil incelendiğinde; değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin 0 etrafında düzenli dağılımını görmek mümkündür. Dağılımın kriz yıllarında ortalamadan sapmalarının büyüdüğü, bir başka deyişle bu yıllarda eş bütünleşme ilişkisinin görece zayıfladığı sonucuna varılabilir.

Şekil 4.2. Eş-bütünleşme Grafiği

Test sonucunu doğrulayan bir başka dayanak noktası ise serilere ait normalize edilmiş eşbütünleşik katsayılarıdır. Johansen eş-bütünleşme analizi sonucunda İİKO'ya ait katsayı; 1.00000 ve döviz kuruna ait katsayı; -0.026032 olarak bulunmuştur. Katsayılar arasındaki farkın; 0.973968 olması, değişkenler arasında beklenen pozitif ilişkinin doğrulandığını ifade etmektedir. Normalize regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$\dot{I}KO = 0.026 DK + u \quad (4.9)$$

Denklem 4.6'ya göre; İİKO, DK'daki her birimlik değişmeden 0.026 oranında ve pozitif yönde etkilenecektir. Bu sonuçlar neticesinde, iktisat teorisine göre döviz kuru ve ihracatın ithalatı karşılama oranı arasındaki pozitif yönlü ilişki ampirik olarak da teyit edilmiştir.

Johansen eş-bütünleşme analizinin son aşaması olarak hata düzeltme modelinin(Vector Error Correction) kurulması gerekmektedir. Kurulan VEC modelinin sonuçları aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 4.5. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Error Correction	$\Delta\dot{I}KO$	ΔDK
CointEq1	-0.210652	-0.031779
Standart Errors	0.04971	0.03441
T-statistic	-4.23776	-0.92361

ECT katsayıları sonucunda; İİKO'dan kaynaklanan sorunların yıl içerisinde yaklaşık 0.21 oranında düzeleceği öngörülmektedir. Benzer biçimde DK'dan kaynaklanan sorunların ise yıl içerisinde 0.03 oranında düzelme göstereceği öngörülmektedir.

4.2. Araştırma Bulguları

Analiz çalışmaları kapsamında öncelikle İİKO ve DK zaman serilerinin durağanlık sınamaları gerçekleştirilmiştir. ADF ve PP birim-kök testleri yoluyla yapılan sınamalar sonucunda her iki serinin de her iki test sonucunda birinci derece farklarında durağan olduğu söylenebilmektedir. Daha sonra birinci farklarında durağanlaştığı anlaşılan seriler ile VAR modeli tahmin edilmiştir.

Modelin tahmininde önemli rol oynayan uygun gecikme uzunluğu 3 olarak tespit edilmiştir. Seçilen optimum gecikme uzunluğu bir dizi model doğrulama testleri ile teyit edilmiştir. Sırasıyla yapılan; istikrar koşulu, otokorelasyon ve değişen varyans testlerinin sonuçlarında belirlenen gecikme uzunluğunun modele uygun olduğuna karar verilmiştir. Ardından seriler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisi Jonahsen testi ile araştırılmıştır. Test sonucunda seriler arasında en az bir eşbütünleşik vektör olduğu saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, analizde kullanılan DK ve İİKO serileri uzun dönemde ilişki içerisindedirler. Uzun dönemde döviz kurlarındaki artış İİKO’da bir artışa ve döviz kurlarındaki azalış ise İİKO’da azalışa neden olmaktadır.

Söz konusu bu uzun dönem ilişkinin varlığı, iktisat teorisine paralel biçimde, serilerin normalize edilmiş eşbütünleşik katsayıları ile doğrulanmış ve VEC aşamasına geçilmiştir. Son olarak bu aşamada İİKO’dan kaynaklı sorunların yıl içerisinde 0.21 dönem, DK’dan kaynaklı sorunların ise yıl içerisinde 0.03 dönem sonra düzelme göstereceği öngörülmüştür.

Ampirik analiz boyunca uygulanan adımlar, ekonometrik süreçlerle uyumlu ve elde edilen sonuçlar da İktisat Teorisi’ne uygun olarak gerçekleşmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ampirik çalışma sonucunda elde edilen sonuçların, literatürde yer verilen Türkiye ekonomisinin farklı dönemlerine ait çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca İktisat yazınından yola çıkarak oluşturulan döviz kurunun dış ticaret ile ilişkili olduğu varsayımını da doğrular niteliktedir.

Ancak dış ticaret faaliyetlerinin tek belirleyicisinin döviz kuru olmadığına da belirtilmesinde yarar vardır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak incelenen dönemde yaşanan gelişmeler yalnızca döviz kuru kaynaklı değildir. Dışa açık bir ekonomik sisteme geçişte yaşanan yapısal sorunlar önemli ölçüde yer tutmaktadır. Ülkenin sermaye yapısı, üretim faktörleri, teknolojik altyapısı, beşeri sermayesi gibi birçok faktör dış ticarete rekabetin sağlanmasında ciddi rol oynamaktadır. Fakat bu gibi faktörlerin dış ticareti etkilemesi uzun dönemde gerçekleşmektedir. İhracat ve ithalattaki gelişmelerin kısa dönemde en fazla duyarlı olduğu değişken döviz kurudur. Bu bağlamda literatürde döviz kurunun miktar ya da gelir cinsinden ihracat ve ithalat büyüklükleriyle ilişkilendirilmesine sıkça rastlanılmaktadır. Bu çalışmanın literatüre en önemli katkısının ise bu veriler dışında daha spesifik olan ihracatın ithalatı karşılama oranının kullanılması olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çokça rastlanılan bir diğer değişken olan reel efektif döviz kuru endeksinin yerine ise ortalama döviz kuru kullanılmış olması, çalışmanın bir diğer özgün tarafıdır.

İhracatın ithalatı karşılama oranının kullanımında yaşanan dezavantaj ilgili literatürün olmamasıdır. Dolayısıyla sonucun karşılaştırılamamış olması çalışmanın eksik tarafını oluşturmuş olsa da yanlış olduğu anlamına gelmemektedir. Ortalama kur değişkenini, İİKO değişkeni yoluyla dış ticaretle ilişkilendirmenin koşulu İİKO-İhracat-İthalat etkileşimini tespit etmektir. Bu açıdan çalışma değerlendirilirken İİKO'nun İhracat ile doğru, İthalat ile ters orantılı olduğu mutlaka göz önüne alınmalıdır.

Üzerine durulması gereken bir diğer önemli nokta ise döviz kuru olgusunun dalgalı kur sistemini benimseyen ülke ekonomilerinde kontrol edilemeyen bir değişken olmasıdır. Bir diğer deyişle döviz kurlarının piyasa koşulları altında belirleniyor olması, müdahale edilememesi demektir. Her ne kadar döviz arzına ve döviz talebine yapılan müdahalelerle kura yön verilme şansı olsa da hiçbir zaman dış ticaret için optimum seviye sağlanamaz. Kurun bu

özelliği nedeniyle kura yapılacak müdahaleler dış ticaret üzerinde hiçbir zaman tam olarak istenen sonucu vermeyebilecektir.

Değişkenler arasında eş-bütünleşme analizi ile belirlenen ilişki her ne kadar dayanak oluşturan kaynaklarla örtüşe de çalışmada bu ilişkinin yönü tayin edilmemiştir. Yapılan araştırmalarda ilişkinin yönünün belirlenmesi amacıyla yapılan nedensellik analizlerinin ise ortak ve net bir sonuca ulaşmadığı görülmüştür. Dış ticaret faaliyetlerinin de serbest kur sistemi altında ve talep yasaşınca döviz kurunu etkilediği belirtilmelidir. Ek olarak; sermaye piyasasındaki hareketler, finansal sektörün derinliği gibi etkenlerin de döviz kuru üzerinde etkili olduğu düşünölürse nedenselliğin sonucunun değişkenlik göstereceği anlaşılmaktadır.

Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında, çalışmanın geliştirilmeye müsait olduğu söylenebilir. İhraç ve ithal mallarının yapısının, mal ticareti dışında ülkeye kısa ve uzun dönemli yabancı sermaye yoluyla döviz girişlerinin de dikkate alınması ile analize birçok yeni değişken eklenebilir. Ayrıca ülkenin dış ticaret ortaklarının ağırlığının göz önüne alınmasıyla, ihracat geliri ve ithalat giderinde en fazla payı olan döviz eşitleri belirlenebilir veya çalışma sepet kur ile de oluşturulabilir.

KAYNAKLAR

- Ağcaer, A. (2003). *Dalgalı kur rejimi altında merkez bankası müdahalelerinin etkinliği: türkiye üzerine bir çalışma*. Uzmanlık yeterlilik tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Akgül, E. (2010). *Türkiye’de reel döviz kuru hareketlerinin analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniğiyle Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Albayrak, A. S. (2014). Otokorelasyon Durumunda En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Otopregresyon Teknikleri ve Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19 (1), 1-20.
- Alkin, E. (2003). Uluslararası ticaret ve finansman. İ. Şıklar, (Der.), *İktisada Giriş* içinde (431- 453). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Alper, M. (2010). *Sürdürülebilir reel döviz kuru türkiye örneği*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arat, K. (2003). *Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi*. Uzmanlık yeterlilik tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- Arda, E. (2002). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Aristotelous, K. (2001). Exchange-rate volatility, exchange-rate regime and trade volume: Evidence from UK-US export function (1889-1999). *Economics Letters*, 72(2001), 87-94.
- Arize, C. A. (1994). Cointegration test of a long-run relation between the real effective exchange rate and the trade balance. *International Economic Journal*, 8(3), 1-9.

- Arslan, C. (2005). *Döviz kuru riski ve yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aytaç, A. (2004). *Döviz kuru rejimlerinin ekonomik etkileri: türkiye örneği (1980-2001)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye’de cari işlemler dengesi sürdürülebilirliği*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü.
- Baek, J., Koo, W. W. & Mulik, K. (2009). Exchange rate Dynamics and the bilateral trade balance: The case of U.S. agriculture. *Agricultural and Resource Economics Review*. 38(2). 213-228.
- Baldwin, R. & Richardson D. (1986). *International Trade and Finance*, Boston: Little Brown and Company.
- Barışık, S. ve Demircioğlu, E. (2006). Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilete, ihracat-ithalat ilişkisi (1980-2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(3), 71-84.
- Bayrakdar, S. (2007). *1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Türk Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Bilimler Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Binay, Ş. ve Kunter, K. (1998). Mali Liberalleşmede Merkez Bankasının Rolü 1980-1997. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği*. (24.05.2014), <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/dpaper2.html>
- Blanchard, O. (2003). *Macroeconomics*. USA: Prentice-Hall.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Ceylan, C. ve Gürsoy, B. (2011). 2000 Sonrası Türkiye'nin Dış ticaret Politikası. Y. Alpaydın, (Ed.), *2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi* içinde (209-237). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Çiğerlioğlu, O. (2007). *Reel Döviz Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1982 – 2005*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircioğlu, M. (2010). *Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deviren, N. (Eylül 2004). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Mevzuat Dergisi*, 7(81), 1 Nisan 2014, http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm#_f
- Dickey, D.A. & Fuller, W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057-72.
- Diñer, N. (2005). *Döviz kuru dalgalanmalarının asimetric etkileri: türkiye örneği*. Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Dinler, Z. (2007). *İktisat*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Dornbusch, R. & Fischer, S. (1994). *Macroeconomics* (6th edition) USA: McGraw-Hill.
- Düğer, İ. ve Dulupçu, M. (2007). *İktisada Giriş*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Eğilmez, M. (Kasım, 2012). Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Nedir?, *Kendime Yazılar*, 10 Mart 2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/reel-efektif-doviz-kuru-endeksi-nedir.html>
- Eğilmez, M. (Kasım 2014). TL'nin değer Kaybı Dış Ticaret Açığını Düşürür Mü?, *Kendime Yazılar*, 15 Kasım 2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/11/tlnin-deger-kayb-dsticaret-acgn-dusurur.html#uds-search-results>

- Engle, R. & Granger, C. (1987). Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Eren, E. (1992). *Makro İktisat – Kavramlar, Tarihsel Yaklaşım, İstikrar Politikaları ve Açık Ekonomi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Erkılıç, S. (2006). *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü.
- Ertek, T. (2007). *Temel Ekonomi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ertürk, E. (2001). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Alfa Kitabevi.
- Esen, S. (Eylül, 2014) Dış Ticaret Teorisi, (23 Mart 2014), <http://web.bilecik.edu.tr/sinan-esen/files/2011/09/D%C4%B1%C5%9F-Ticaret-Teorisi.pdf>
- Froyen, T. Richard. (1999). *Macroeconomics Theories and Policies*. USA: Prentice-Hall.
- Güvenek, B., Alptekin, V. ve Çetinkaya, M. (2010). Enflasyon ve dolaylı vergilerden elde edilen geriler arasındaki ilişkinin Var yöntemiyle analizi. *Kamu-İş Dergisi*, 11(3), 1-28.
- Hall, E. Robert & Taylor, B. John (1992). *Maroecenomics*. Norton International Student Edition.
- Hançerlioğlu, O. (1997). *Ekonomi Sözlüğü* (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hephaktan, E. Çınar, S. ve Dündar Ö. (2011). Türkiye’de uygulanan döviz kuru sistemlerinin dış ticaret ile ilişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. 5, 64.
- Hyman, N. David., (1992). *Macroeconomics*. by Irwin Inc.
- Işık, N., Acar, M. ve Işık, B. (2004). Enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: Bir eşbütünlük analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 325-240.

- İğde, E. (2010). *Yapısal değişiklik altında birim kök testleri ve bazı makro iktisadi değişkenler üzerine uygulamalar*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İyibozkurt, E. (1995) *Uluslararası İktisat Teorisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- İyibozkurt, E. (2001) *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Johansen, S. (1988), Statistical Analysis of Cointegrating Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). Döviz kuru dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 219-228.
- Karayazı, M. (2004). *Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Makroekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılavuz, E. G., Topçu, B., Gürel, F. ve Tülüce, N. (2011). Yükselen ekonomilerde döviz kuru seçimi: ampirik analiz. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 30, 47-109.
- Kıpcı, A. ve Kesriyeli, M. (1997). *Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası – Piyasalar Genel Müdürlüğü, 97(1), 1.
- Koçak, S. (2006). *Döviz Kurundaki Değişikliklerin Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köroğlu, E. (2004). *Merkez Bankasına Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Para Kurulu Sistemi, Dünya’daki Uygulamaları ve Türkiye’deki Uygulanabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutlar, A. (2002). *Eş-bütünleşme: Türkiye’de para talebi ve döviz kuru uygulaması*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Kutlar, A. (2007). *Ekonometriye Giriş*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- McKenzie, D.M. & Brooks D.R. (1997). The impact of exchange rate volatility on German-US trade flows. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 7(1997), 73-87.
- Mei, G. T., Mun, W. H. & Ling, Y. N. (2008). Real exchange rate and trade balance relationship: An empirical study on Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 3(8), 130-137.
- Oksay, S. (2001). *Döviz Kuru ve Ödemeler Bilançosu Politikaları: Türkiye (1923-2000)*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Oktay, E. (1994). 5 Nisan Kararlarının Değerlendirilmesi: Merkez Bankası, Para-Banka ve Döviz Sorunu. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 4(12), 36. 20 Nisan 2014, http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V05_N12_A03.pdf
- Oktay, N. (2005). *Dış Ticarete Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. (E-kitap Erişim: http://books.google.com.tr/books?id=aUIo2oonlpQC&pg=PA137&lpg=PA137&dq=d%C3%B6viz+kontrol%C3%BC&source=bl&ots=2A2gXOX_bz&sig=HR3m3J4lzO_qQaBe5vcvyuo0INE&hl=tr&sa=X&ei=V0VVU7zrM-TjywOVnoGgCg&ved=0CGEQ6AEwCQ#v=onepage&q=d%C3%B6viz%20kontrol%C3%BC&f=false)
- Ordu, F. (2013). *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öner, S. (2009). *Döviz Kuru – Enflasyon Etkileşimi ve Para Politikası Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, T. (2011). *Türkiye’de 1908-2010 Arası Uygulanan Döviz Kuru Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özkan, F. (2003). *Denge Reel Kur Hesaplama Yöntemleri ve Reel Kur Dengesizliğinin Ölçülmesi: Türk Lirası Üzerine Bir Çalışma*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Parasız, İ. (2009). *Para Teorisi ve Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2001). *Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. (1998). *Para Teorisi ve Para Politikası* (gözden geçirilmiş 2. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Paya, M. (2001). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Peker, O. (2008). Reel Döviz Kurunun Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. (22) 2008/2, 33-43.
- Peker, O. (2009). Türkiye'deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (17) 2009/1, 164-174.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2009). Türkiye'de cari açığın nedenlerinin ekonometrik analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. 23(3), 221-237.
- Peker, O. ve Mercan, M. (2013). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 8(1), 93-120.
- Perron, P. (1988). Trends and random walks in econometric time series. *Journal of Economics Dynamics and Control*, 12(12), 297-332.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2004). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 5 (2), 183-195.
- Sandalcılar, R. A. (2012). Türkiye'de Kağıt Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Eş-bütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 1-15.

- Savrul, B., Özel, H. ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı'nın son döneminden günümüze Türkiye'de dış ticaretin gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 8 (1), 55-78.
- Serenis, D. & Serenis, P. (2008). The impact of exchange rate volatility on exports: Evidence from four European Countries. *International Conference on Applied Economics*. 835-837.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2007). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EViews Uygulamalı*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Seyidoğlu, H. (Ed.). (2013). *Uluslararası Ticaret*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*(Geliştirilmiş 16. baskı). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (1997). *Uluslararası Finans*(2. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Şanlı, B. (2011). *Türkiye'de Uygulanan Kur Politikaları*. (Erişim: 28.04.2014) <http://journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/download/1023007302/1023006810>
- Taban, S. (2004). Döviz Kuru Rejimleri Türkiye'de Bir İstikrar Politikası Aracı Olarak Kullanılabilir mi?. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (1), 129-146.
- Tapşın, G. ve Karabulut, A. T. (2013). Reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. (26) 2013, 190-205.
- Tarı, R. (2009). *Ekonometri*. İstanbul: Avcı Ofset.

- Tarı, R. ve Yıldırım Ç. D. (2009). Döviz kuru belirsizliğinin ihracata etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 16 (2), 95-105.
- Unay, C. (1999). *Makro Ekonomi* (Genişletilmiş 7. baskı). Bursa: VİPAŞ A.Ş. Yayınları.
- Uzunoğlu, S. (2003). *Para ve Döviz Piyasalar* (genişletilmiş 2. basım). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ünsal, E. (2004). *Makro İktisada Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Vergil, H. ve Erdoğan, S. (2009). Döviz kuru – dış ticaret dengesi ilişkisi: Türkiye örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. (5) 9, 35-57.
- Yakut, Ş. (2007). *Avrupa Para Sistemi ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalta, Y. (2011) *Döviz Kurunun Belirlenmesi*. Türkiye Bilimler Akademisi. <http://www.acikders.org.tr/>
- Yanar, R. (2008). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Kuru Rejimi Tercihi ve Makroekonomik Performans*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yapraklı, S. (2011). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 64 (4), 141-164.
- Yetkiner, H. (2012). *Sorularla Makro İktisat*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Yılanlıoğlu, Z. (2008). *Türkiye’nin Dış Ticaretinin Yapısal Dönüşümü (1980-2007)*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, K. Karaman, D. Ve Taşdemir, M. (2013) *Makro Ekonomi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldırım, K. (2003). Yatırım ve Tasarruf Açığı ve Dış Ticaret Açığı – Döviz Kurları. Yıldırım K. ve Özer M., (Ed.), *İktisat Teorisi* içinde. (315-333). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2007). İhracat, ithalat ve reel döviz kuru ilişkisi: Türkiye için bir var modeli. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*. 22(250), 69-84. 17 Aralık 2014, <http://www.iif.com.tr/index.php/iif/article/view/iif.2007.250.0396>
- Yumuş, F. (2011). *Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Krizlerin Dış ticarete Etkileri: Ekonometrik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek 1. İhracat, İthalat ve İİKO Serileri

Tarih	İhracat	İthalat	İİKO
Oca.92	122.290.900	163.723.900	0,74693371
Şub.92	108.106.600	155.353.000	0,69587713
Mar.92	124.597.200	175.134.600	0,7114368
Nis.92	105.786.200	174.248.600	0,60709928
May.92	124.735.500	183.819.100	0,67857747
Haz.92	99.812.800	190.423.900	0,5241611
Tem.92	121.568.200	203.643.100	0,59696695
Ağu.92	120.651.400	186.729.000	0,64613102
Eyl.92	127.911.800	195.275.200	0,65503351
Eki.92	141.201.200	190.489.100	0,74125606
Kas.92	124.695.700	207.760.000	0,60019109
Ara.92	150.105.300	260.506.100	0,57620647
Oca.93	127.391.300	179.282.700	0,71056103
Şub.93	116.820.600	200.428.800	0,58285336
Mar.93	123.114.900	211.091.100	0,58323113
Nis.93	125.749.900	287.949.300	0,43670848
May.93	133.840.500	252.453.800	0,53015839
Haz.93	88.138.100	237.416.500	0,37123831
Tem.93	118.180.700	246.937.900	0,4785847
Ağu.93	112.076.800	259.640.600	0,4316613
Eyl.93	125.940.600	240.008.300	0,52473435
Eki.93	141.661.800	231.718.800	0,61135221
Kas.93	129.134.500	259.531.600	0,49756754
Ara.93	192.457.000	336.377.500	0,57214588
Oca.94	131.273.800	215.373.800	0,60951611
Şub.94	119.354.500	175.188.600	0,68129148
Mar.94	132.007.700	198.147.000	0,66621094
Nis.94	123.279.700	172.477.100	0,71475981
May.94	121.954.900	144.834.000	0,84203226
Haz.94	137.843.500	178.077.600	0,77406423
Tem.94	157.824.400	160.637.700	0,98248668
Ağu.94	151.701.300	189.003.300	0,80263837
Eyl.94	171.993.300	191.986.700	0,89586049

Eki.94	167.019.000	205.953.500	0,8109549
Kas.94	165.803.000	224.822.400	0,73748434
Ara.94	230.532.200	270.500.000	0,85224473
Oca.95	154.971.100	209.710.200	0,73897741
Şub.95	155.066.000	228.266.100	0,6793212
Mar.95	165.598.900	247.398.600	0,6693607
Nis.95	186.074.300	298.481.300	0,62340354
May.95	150.359.800	258.402.300	0,58188259
Haz.95	183.477.900	304.648.900	0,60226018
Tem.95	178.997.400	287.639.100	0,62229857
Ağu.95	174.812.300	319.202.700	0,54765295
Eyl.95	175.003.100	306.637.300	0,57071693
Eki.95	193.676.100	321.255.700	0,6028721
Kas.95	205.908.800	357.400.300	0,57612934
Ara.95	239.758.600	431.858.700	0,55517835
Oca.96	175.243.900	315.453.200	0,55553058
Şub.96	177.985.600	286.052.200	0,62221371
Mar.96	200.911.700	374.273.900	0,53680393
Nis.96	182.751.300	366.363.600	0,49882494
May.96	162.345.100	389.973.400	0,41629788
Haz.96	174.657.400	342.192.000	0,51040761
Tem.96	191.465.000	391.332.300	0,48926449
Ağu.96	194.221.300	352.137.700	0,55154929
Eyl.96	189.696.800	331.972.800	0,57142272
Eki.96	210.234.900	360.439.200	0,58327424
Kas.96	222.964.100	394.369.200	0,56536895
Ara.96	239.968.800	458.104.000	0,5238304
Oca.97	204.441.400	361.358.200	0,5657583
Şub.97	185.709.000	310.008.100	0,59904564
Mar.97	217.628.600	383.144.500	0,56800659
Nis.97	202.632.900	350.351.200	0,57837079
May.97	219.130.600	431.907.500	0,50735539
Haz.97	213.161.500	387.263.400	0,55043028
Tem.97	215.002.800	413.372.700	0,52011853
Ağu.97	213.834.200	415.874.500	0,51417964
Eyl.97	222.350.900	435.757.100	0,5102634
Eki.97	238.980.700	437.390.800	0,54637798

Kas.97	252.310.900	435.327.800	0,5795883
Ara.97	240.923.200	494.115.800	0,48758449
Oca.98	219.386.500	310.560.200	0,70642181
Şub.98	206.385.200	387.501.300	0,53260518
Mar.98	247.747.000	436.369.800	0,56774552
Nis.98	191.728.100	363.369.400	0,52763964
May.98	241.791.300	417.476.000	0,57917413
Haz.98	226.173.200	416.746.000	0,54271235
Tem.98	220.936.700	419.246.200	0,52698558
Ağu.98	223.738.800	372.941.000	0,59993082
Eyl.98	220.802.400	365.981.100	0,6033164
Eki.98	249.537.500	363.766.500	0,68598263
Kas.98	225.260.300	351.168.300	0,64145966
Ara.98	223.907.600	387.012.900	0,57855332
Oca.99	188.331.400	222.651.000	0,84585921
Şub.99	219.447.500	278.810.100	0,78708591
Mar.99	240.224.200	304.514.900	0,78887503
Nis.99	195.300.300	333.408.500	0,58576881
May.99	222.559.400	340.930.700	0,65279953
Haz.99	212.232.300	358.651.600	0,5917506
Tem.99	225.496.400	361.806.700	0,62325103
Ağu.99	193.983.600	317.833.400	0,61033107
Eyl.99	227.376.800	364.373.800	0,62402072
Eki.99	265.857.000	355.904.700	0,74698929
Kas.99	244.775.100	384.818.500	0,63607935
Ara.99	223.137.700	443.422.700	0,50321668
Oca.00	212.309.800	322.906.600	0,65749601
Şub.00	226.341.800	393.149.500	0,57571433
Mar.00	231.691.700	416.405.200	0,55640924
Nis.00	243.860.100	449.149.300	0,54293773
May.00	233.818.600	469.803.300	0,49769467
Haz.00	232.580.000	496.450.800	0,4684855
Tem.00	228.832.800	467.750.900	0,48921937
Ağu.00	204.408.300	487.902.700	0,418953
Eyl.00	240.329.800	464.351.900	0,51755964
Eki.00	224.478.300	502.413.600	0,44679981
Kas.00	249.936.300	536.247.900	0,4660835

Ara.00	248.902.600	443.749.700	0,56090765
Oca.01	223.640.200	407.158.000	0,54927129
Şub.01	251.577.100	359.447.500	0,69989943
Mar.01	254.610.200	310.897.400	0,81895249
Nis.01	261.605.000	303.798.900	0,8611124
May.01	288.468.000	355.881.000	0,81057432
Haz.01	256.164.000	329.894.000	0,77650397
Tem.01	248.378.600	343.656.700	0,7227521
Ağu.01	257.946.700	350.214.400	0,73653939
Eyl.01	259.573.400	342.497.600	0,75788385
Eki.01	281.254.500	336.447.800	0,83595286
Kas.01	284.173.200	355.943.700	0,79836558
Ara.01	266.030.100	344.070.700	0,77318441
Oca.02	260.731.900	343.218.800	0,75966672
Şub.02	238.377.200	303.817.000	0,78460784
Mar.02	291.894.300	393.869.600	0,74109375
Nis.02	274.285.700	421.257.000	0,6511125
May.02	300.032.500	430.448.700	0,69702266
Haz.02	277.069.300	393.673.100	0,70380552
Tem.02	310.385.100	459.992.700	0,67476093
Ağu.02	297.588.800	441.881.600	0,67345823
Eyl.02	321.820.600	450.988.700	0,71358905
Eki.02	350.112.800	483.010.400	0,72485561
Kas.02	359.360.400	496.230.400	0,72418054
Ara.02	324.249.500	536.991.200	0,60382647
Oca.03	353.370.500	442.555.600	0,79847707
Şub.03	292.346.000	418.602.300	0,69838603
Mar.03	390.825.500	575.554.800	0,67904134
Nis.03	366.218.300	521.110.200	0,70276556
May.03	386.047.100	553.185.400	0,69786205
Haz.03	379.611.300	572.724.400	0,66281671
Tem.03	423.611.400	626.743.300	0,67589299
Ağu.03	382.872.600	597.476.600	0,64081606
Eyl.03	411.467.700	620.552.800	0,66306638
Eki.03	482.438.800	657.538.700	0,73370404
Kas.03	396.969.700	524.496.200	0,75685906
Ara.03	459.504.200	823.428.400	0,55803783

Oca.04	461.966.000	632.995.600	0,72980918
Şub.04	366.450.300	613.944.100	0,59687893
Mar.04	521.804.200	845.188.700	0,61738189
Nis.04	507.246.200	793.203.400	0,6394907
May.04	517.006.100	799.055.300	0,64702168
Haz.04	528.438.300	846.776.400	0,62405884
Tem.04	563.213.800	872.846.600	0,64526092
Ağu.04	470.749.100	788.336.100	0,59714264
Eyl.04	565.628.300	848.655.100	0,66649962
Eki.04	586.734.200	808.759.100	0,72547462
Kas.04	573.390.800	856.813.900	0,66921277
Ara.04	654.087.400	1.047.401.500	0,62448583
Oca.05	499.727.900	721.967.900	0,69217468
Şub.05	565.174.100	832.373.600	0,6789909
Mar.05	659.185.900	1.019.635.200	0,6464919
Nis.05	612.813.100	959.550.000	0,63864634
May.05	597.722.600	981.162.000	0,60919868
Haz.05	603.853.400	994.749.800	0,60704048
Tem.05	576.346.600	959.612.300	0,6006036
Ağu.05	555.286.700	1.027.218.100	0,54057332
Eyl.05	681.426.800	1.036.593.800	0,65737109
Eki.05	677.217.800	1.008.981.100	0,67118978
Kas.05	594.257.500	967.312.800	0,61433851
Ara.05	724.627.800	1.168.257.700	0,62026366
Oca.06	513.304.800	814.553.400	0,63016716
Şub.06	605.825.100	979.622.000	0,61842741
Mar.06	741.110.100	1.160.502.600	0,63861132
Nis.06	645.609.000	1.158.710.100	0,55717906
May.06	704.154.300	1.269.420.100	0,55470549
Haz.06	781.543.400	1.246.572.400	0,62695388
Tem.06	706.741.100	1.170.938.400	0,60356813
Ağu.06	681.120.200	1.227.608.700	0,55483494
Eyl.06	760.655.100	1.215.297.800	0,62590017
Eki.06	688.881.200	1.119.955.600	0,61509688
Kas.06	864.147.400	1.289.657.400	0,67005966
Ara.06	860.375.300	1.304.778.200	0,65940349
Oca.07	656.455.900	1.059.188.500	0,6197725

Şub.07	765.695.100	1.138.317.700	0,67265501
Mar.07	895.785.100	1.323.419.200	0,67687177
Nis.07	831.331.200	1.291.928.100	0,64348101
May.07	914.762.000	1.493.515.500	0,61248912
Haz.07	898.024.700	1.426.594.600	0,62948836
Tem.07	893.774.100	1.521.403.300	0,58746691
Ağu.07	873.668.900	1.468.166.700	0,59507473
Eyl.07	903.874.300	1.445.908.400	0,62512556
Eki.07	989.521.600	1.562.653.200	0,63323174
Kas.07	1.131.879.800	1.663.188.200	0,68054824
Ara.07	972.401.700	1.611.987.400	0,60323158
Oca.08	1.063.220.700	1.633.858.800	0,6507421
Şub.08	1.107.789.900	1.602.652.000	0,69122299
Mar.08	1.142.858.700	1.681.208.800	0,67978392
Nis.08	1.136.396.300	1.788.946.900	0,63523199
May.08	1.247.796.800	1.930.613.300	0,64632146
Haz.08	1.177.063.400	1.947.656.800	0,60434847
Tem.08	1.259.542.600	2.055.742.800	0,61269464
Ağu.08	1.104.683.000	1.925.133.500	0,5738215
Eyl.08	1.279.314.800	1.788.456.100	0,71531798
Eki.08	972.270.800	1.494.245.400	0,65067679
Kas.08	939.587.200	1.207.350.400	0,77822246
Ara.08	772.194.800	1.140.492.100	0,67707159
Oca.09	788.449.300	928.113.700	0,84951801
Şub.09	843.511.500	907.466.300	0,92952377
Mar.09	815.548.500	1.052.203.800	0,77508606
Nis.09	756.169.600	1.012.031.900	0,74717961
May.09	734.640.700	1.086.769.800	0,67598557
Haz.09	832.969.200	1.250.059.000	0,66634391
Tem.09	905.573.300	1.285.628.500	0,70438179
Ağu.09	783.990.800	1.281.116.500	0,61195902
Eyl.09	848.070.800	1.248.500.400	0,67927155
Eki.09	1.009.576.800	1.277.250.600	0,79042969
Kas.09	890.301.000	1.261.753.500	0,70560613
Ara.09	1.005.459.100	1.501.947.500	0,66943691
Oca.10	782.874.800	1.169.124.800	0,66962466
Şub.10	826.323.700	1.178.161.100	0,70136733

Mar.10	988.648.800	1.502.222.300	0,65812417
Nis.10	939.600.600	1.494.341.500	0,62877234
May.10	979.995.800	1.472.609.200	0,6654826
Haz.10	954.290.700	1.523.311.400	0,62645806
Tem.10	956.468.200	1.607.847.800	0,59487484
Ağu.10	852.345.100	1.543.403.700	0,55225026
Eyl.10	890.923.000	1.564.375.700	0,56950706
Eki.10	1.096.358.600	1.729.667.900	0,63385497
Kas.10	938.236.900	1.713.476.800	0,54756324
Ara.10	1.182.255.100	2.055.890.500	0,57505743
Oca.11	955.108.400	1.690.538.400	0,56497291
Şub.11	1.005.912.600	1.752.018.600	0,57414493
Mar.11	1.181.108.500	2.164.347.900	0,54571102
Nis.11	1.187.326.900	2.095.345.800	0,56664962
May.11	1.094.336.400	2.110.702.500	0,51847022
Haz.11	1.134.995.300	2.160.530.500	0,52533176
Tem.11	1.186.000.400	2.106.130.800	0,56311811
Ağu.11	1.124.512.400	1.967.942.100	0,57141539
Eyl.11	1.075.062.600	2.120.368.700	0,50701682
Eki.11	1.190.721.900	1.991.920.900	0,59777569
Kas.11	1.107.852.400	1.864.930.900	0,59404474
Ara.11	1.247.748.600	2.059.389.900	0,60588265
Oca.12	1.034.818.700	1.746.897.500	0,59237517
Şub.12	1.174.800.000	1.778.729.200	0,66047153
Mar.12	1.320.857.200	2.067.749.500	0,63878976
Nis.12	1.263.022.600	1.927.281.300	0,655339
May.12	1.313.153.000	2.175.044.800	0,60373607
Haz.12	1.323.119.800	2.043.793.800	0,64738419
Tem.12	1.283.067.500	2.083.520.200	0,61581716
Ağu.12	1.283.139.400	1.882.847.700	0,68148868
Eyl.12	1.295.265.100	1.992.430.500	0,65009299
Eki.12	1.319.076.900	1.878.669.600	0,70213352
Kas.12	1.375.305.200	2.094.798.300	0,65653347
Ara.12	1.260.547.600	1.982.750.900	0,63575692
Oca.13	1.148.152.100	1.880.256.700	0,61063582
Şub.13	1.238.569.000	1.939.511.300	0,6385985
Mar.13	1.312.205.800	2.055.935.400	0,63825245

Nis.13	1.246.820.200	2.282.514.100	0,54624863
May.13	1.327.720.900	2.324.530.000	0,57117822
Haz.13	1.239.997.300	2.101.283.400	0,59011426
Tem.13	1.305.951.900	2.296.586.400	0,56864915
Ağu.13	1.111.830.000	1.819.836.600	0,61095046
Eyl.13	1.306.037.100	2.062.081.900	0,6333585
Eki.13	1.205.370.400	1.948.263.600	0,61868959
Kas.13	1.420.122.700	2.141.421.900	0,6631681
Ara.13	1.317.485.700	2.313.903.000	0,5693781

Kaynak: TCMB, EVDS

Ek 2. ABD Doları Alış, Satış Kuru ve Ortalama Dolar Kuru Serileri

Tarih	Dolar Alış	Dolar Satış	Ortalama Kur
Oca.92	0,00531	0,00532	0,005315
Şub.92	0,00566	0,00567	0,005665
Mar.92	0,00609	0,00610	0,006095
Nis.92	0,00642	0,00643	0,006425
May.92	0,00670	0,00672	0,006710
Haz.92	0,00688	0,00689	0,006885
Tem.92	0,00694	0,00695	0,006945
Ağu.92	0,00709	0,00710	0,007095
Eyl.92	0,00727	0,00728	0,007275
Eki.92	0,00755	0,00757	0,007560
Kas.92	0,00811	0,00812	0,008115
Ara.92	0,00834	0,00836	0,008350
Oca.93	0,00869	0,00871	0,008700
Şub.93	0,00903	0,00905	0,009040
Mar.93	0,00937	0,00939	0,009380
Nis.93	0,00954	0,00956	0,009550
May.93	0,00996	0,00998	0,009970
Haz.93	0,01054	0,01056	0,010550
Tem.93	0,01116	0,01119	0,011175
Ağu.93	0,01162	0,01165	0,011635
Eyl.93	0,01186	0,01188	0,011870
Eki.93	0,01248	0,01251	0,012495
Kas.93	0,01335	0,01338	0,013365
Ara.93	0,01403	0,01406	0,014045
Oca.94	0,01516	0,01519	0,015175
Şub.94	0,01770	0,01774	0,017720
Mar.94	0,02059	0,02063	0,020610
Nis.94	0,03216	0,03222	0,032190
May.94	0,03383	0,03390	0,033865
Haz.94	0,03168	0,03175	0,031715
Tem.94	0,03097	0,03103	0,031000
Ağu.94	0,03166	0,03173	0,031695
Eyl.94	0,03392	0,03398	0,033950
Eki.94	0,03488	0,03495	0,034915
Kas.94	0,03626	0,03633	0,036295

Ara.94	0,03740	0,03748	0,037440
Oca.95	0,04016	0,04024	0,040200
Şub.95	0,04098	0,04111	0,041045
Mar.95	0,04166	0,04187	0,041765
Nis.95	0,04220	0,04241	0,042305
May.95	0,04296	0,04317	0,043065
Haz.95	0,04308	0,04329	0,043185
Tem.95	0,04435	0,04457	0,044460
Ağu.95	0,04650	0,04674	0,046620
Eyl.95	0,04765	0,04789	0,047770
Eki.95	0,04987	0,05013	0,050000
Kas.95	0,05225	0,05252	0,052385
Ara.95	0,05659	0,05687	0,056730
Oca.96	0,06029	0,06059	0,060440
Şub.96	0,06389	0,06421	0,064050
Mar.96	0,06811	0,06845	0,068280
Nis.96	0,07236	0,07273	0,072545
May.96	0,07653	0,07692	0,076725
Haz.96	0,07948	0,07988	0,079680
Tem.96	0,08250	0,08291	0,082705
Ağu.96	0,08470	0,08512	0,084910
Eyl.96	0,08862	0,08907	0,088845
Eki.96	0,09349	0,09396	0,093725
Kas.96	0,09823	0,09873	0,098480
Ara.96	0,10444	0,10497	0,104705
Oca.97	0,11182	0,11236	0,112090
Şub.97	0,11891	0,11948	0,119195
Mar.97	0,12456	0,12516	0,124860
Nis.97	0,13059	0,13122	0,130905
May.97	0,13677	0,13743	0,137100
Haz.97	0,14373	0,14443	0,144080
Tem.97	0,15283	0,15356	0,153195
Ağu.97	0,16299	0,16378	0,163385
Eyl.97	0,16974	0,17056	0,170150
Eki.97	0,17748	0,17833	0,177905
Kas.97	0,18657	0,18747	0,187020
Ara.97	0,19905	0,20001	0,199530

Oca.98	0,21114	0,21216	0,211650
Şub.98	0,22269	0,22377	0,223230
Mar.98	0,23480	0,23593	0,235365
Nis.98	0,24490	0,24608	0,245490
May.98	0,25131	0,25252	0,251915
Haz.98	0,26006	0,26131	0,260685
Tem.98	0,26763	0,26892	0,268275
Ağu.98	0,27326	0,27457	0,273915
Eyl.98	0,27463	0,27595	0,275290
Eki.98	0,27795	0,27929	0,278620
Kas.98	0,29354	0,29496	0,294250
Ara.98	0,30617	0,30765	0,306910
Oca.99	0,32051	0,32206	0,321285
Şub.99	0,34034	0,34198	0,341160
Mar.99	0,35913	0,36086	0,359995
Nis.99	0,37845	0,38027	0,379360
May.99	0,39409	0,39599	0,395040
Haz.99	0,41151	0,41349	0,412500
Tem.99	0,42557	0,42762	0,426595
Ağu.99	0,43397	0,43606	0,435015
Eyl.99	0,45231	0,45450	0,453405
Eki.99	0,46556	0,46781	0,466685
Kas.99	0,49450	0,49689	0,495695
Ara.99	0,52584	0,52837	0,527105
Oca.00	0,54388	0,54650	0,545190
Şub.00	0,56240	0,56511	0,563755
Mar.00	0,57938	0,58217	0,580775
Nis.00	0,59441	0,59728	0,595845
May.00	0,61609	0,61906	0,617575
Haz.00	0,61510	0,61807	0,616585
Tem.00	0,62642	0,62944	0,627930
Ağu.00	0,64429	0,64740	0,645845
Eyl.00	0,66311	0,66630	0,664705
Eki.00	0,67575	0,67901	0,677380
Kas.00	0,68292	0,68621	0,684565
Ara.00	0,67771	0,68098	0,679345
Oca.01	0,67062	0,67386	0,672240

Şub.01	0,73811	0,74167	0,739890
Mar.01	0,96597	0,97063	0,968300
Nis.01	1,20695	1,21278	1,209865
May.01	1,12979	1,13523	1,132510
Haz.01	1,21268	1,21853	1,215605
Tem.01	1,31733	1,32368	1,320505
Ağu.01	1,39758	1,40432	1,400950
Eyl.01	1,46632	1,47339	1,469855
Eki.01	1,59631	1,60401	1,600160
Kas.01	1,51755	1,52487	1,521210
Ara.01	1,44870	1,45569	1,452195
Oca.02	1,36589	1,37248	1,369185
Şub.02	1,34673	1,35322	1,349975
Mar.02	1,35373	1,36026	1,356995
Nis.02	1,31457	1,32091	1,317740
May.02	1,38621	1,39290	1,389555
Haz.02	1,52027	1,52761	1,523940
Tem.02	1,64912	1,65708	1,653100
Ağu.02	1,63550	1,64339	1,639445
Eyl.02	1,64301	1,65093	1,646970
Eki.02	1,64690	1,65484	1,650870
Kas.02	1,60389	1,61163	1,607760
Ara.02	1,58361	1,59125	1,587430
Oca.03	1,65584	1,66382	1,659830
Şub.03	1,62323	1,63106	1,627145
Mar.03	1,65539	1,66337	1,659380
Nis.03	1,62720	1,63504	1,631120
May.03	1,49038	1,49757	1,493975
Haz.03	1,41910	1,42594	1,422520
Tem.03	1,39711	1,40385	1,400480
Ağu.03	1,39710	1,40384	1,400470
Eyl.03	1,37235	1,37896	1,375655
Eki.03	1,42127	1,42813	1,424700
Kas.03	1,47245	1,47956	1,476005
Ara.03	1,42912	1,43601	1,432565
Oca.04	1,34342	1,34990	1,346660
Şub.04	1,32383	1,33021	1,327020

Mar.04	1,31586	1,32220	1,319030
Nis.04	1,35137	1,35788	1,354625
May.04	1,50134	1,50858	1,504960
Haz.04	1,48875	1,49593	1,492340
Tem.04	1,44824	1,45522	1,451730
Ağu.04	1,46737	1,47444	1,470905
Eyl.04	1,49834	1,50557	1,501955
Eki.04	1,48478	1,49194	1,488360
Kas.04	1,44542	1,45239	1,448905
Ara.04	1,39334	1,40006	1,396700
Oca.05	1,35004	1,35654	1,353290
Şub.05	1,31016	1,31648	1,313320
Mar.05	1,30496	1,31125	1,308105
Nis.05	1,35351	1,36004	1,356775
May.05	1,36505	1,37163	1,368340
Haz.05	1,35468	1,36122	1,357950
Tem.05	1,33273	1,33915	1,335940
Ağu.05	1,33663	1,34308	1,339855
Eyl.05	1,33421	1,34064	1,337425
Eki.05	1,35120	1,35771	1,354455
Kas.05	1,35369	1,36021	1,356950
Ara.05	1,34571	1,35220	1,348955
Oca.06	1,32793	1,33434	1,331135
Şub.06	1,32016	1,32654	1,323350
Mar.06	1,32873	1,33514	1,331935
Nis.06	1,33092	1,33735	1,334135
May.06	1,41385	1,42066	1,417255
Haz.06	1,59285	1,60054	1,596695
Tem.06	1,55078	1,55827	1,554525
Ağu.06	1,46219	1,46925	1,465720
Eyl.06	1,47214	1,47925	1,475695
Eki.06	1,47624	1,48337	1,479805
Kas.06	1,45102	1,45802	1,454520
Ara.06	1,42640	1,43327	1,429835
Oca.07	1,41980	1,42666	1,423230
Şub.07	1,39025	1,39694	1,393595
Mar.07	1,40287	1,40963	1,406250

Nis.07	1,35528	1,36182	1,358550
May.07	1,33186	1,33828	1,335070
Haz.07	1,31520	1,32155	1,318375
Tem.07	1,27597	1,28213	1,279050
Ağu.07	1,30828	1,31460	1,311440
Eyl.07	1,26131	1,26739	1,264350
Eki.07	1,19659	1,20237	1,199480
Kas.07	1,18475	1,19046	1,187605
Ara.07	1,17296	1,17863	1,175795
Oca.08	1,17044	1,17609	1,173265
Şub.08	1,18817	1,19390	1,191035
Mar.08	1,23238	1,23833	1,235355
Nis.08	1,29671	1,30297	1,299840
May.08	1,24700	1,25301	1,250005
Haz.08	1,22780	1,23372	1,230760
Tem.08	1,20995	1,21579	1,212870
Ağu.08	1,17267	1,17833	1,175500
Eyl.08	1,22964	1,23558	1,232610
Eki.08	1,47327	1,48037	1,476820
Kas.08	1,58785	1,59551	1,591680
Ara.08	1,53881	1,54623	1,542520
Oca.09	1,58905	1,59673	1,592890
Şub.09	1,65236	1,66034	1,656350
Mar.09	1,70454	1,71276	1,708650
Nis.09	1,60415	1,61190	1,608025
May.09	1,55176	1,55925	1,555505
Haz.09	1,53978	1,54722	1,543500
Tem.09	1,51369	1,52099	1,517340
Ağu.09	1,47922	1,48635	1,482785
Eyl.09	1,48523	1,49240	1,488815
Eki.09	1,46214	1,46918	1,465660
Kas.09	1,48002	1,48717	1,483595
Ara.09	1,49951	1,50674	1,503125
Oca.10	1,46632	1,47340	1,469860
Şub.10	1,50556	1,51283	1,509195
Mar.10	1,52831	1,53568	1,531995
Nis.10	1,48787	1,49505	1,491460

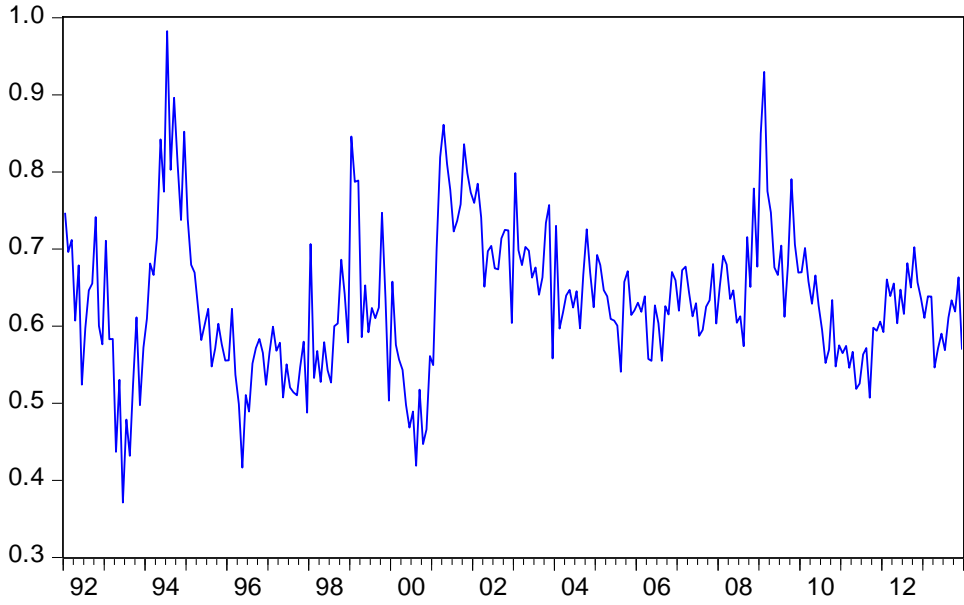
May.10	1,53481	1,54221	1,538510
Haz.10	1,57029	1,57786	1,574075
Tem.10	1,53631	1,54373	1,540020
Ağu.10	1,50163	1,50888	1,505255
Eyl.10	1,48892	1,49611	1,492515
Eki.10	1,41846	1,42530	1,421880
Kas.10	1,42953	1,43642	1,432975
Ara.10	1,51315	1,52044	1,516795
Oca.11	1,55382	1,56131	1,557565
Şub.11	1,58283	1,59047	1,586650
Mar.11	1,57467	1,58227	1,578470
Nis.11	1,51562	1,52294	1,519280
May.11	1,56416	1,57170	1,567930
Haz.11	1,59401	1,60170	1,597855
Tem.11	1,64671	1,65466	1,650685
Ağu.11	1,74424	1,75265	1,748445
Eyl.11	1,78652	1,79514	1,790830
Eki.11	1,82708	1,83590	1,831490
Kas.11	1,80378	1,81246	1,808120
Ara.11	1,85885	1,86782	1,863335
Oca.12	1,83894	1,84781	1,843375
Şub.12	1,75109	1,75953	1,755310
Mar.12	1,77930	1,78788	1,783590
Nis.12	1,77984	1,78842	1,784130
May.12	1,79695	1,80563	1,801290
Haz.12	1,81607	1,82483	1,820450
Tem.12	1,80489	1,81359	1,809240
Ağu.12	1,78584	1,79444	1,790140
Eyl.12	1,79563	1,80428	1,799955
Eki.12	1,79414	1,80278	1,798460
Kas.12	1,78545	1,79405	1,789750
Ara.12	1,77909	1,78768	1,783385
Oca.13	1,76386	1,77237	1,768115
Şub.13	1,76993	1,77604	1,772985
Mar.13	1,80720	1,81046	1,808830
Nis.13	1,79647	1,79969	1,798080
May.13	1,82278	1,82605	1,824415

Haz.13	1,89451	1,89792	1,896215
Tem.13	1,93048	1,93397	1,932225
Ağu.13	1,95471	1,95822	1,956465
Eyl.13	2,01715	2,02079	2,018970
Eki.13	1,99032	1,99388	1,992100
Kas.13	2,02175	2,02540	2,023575

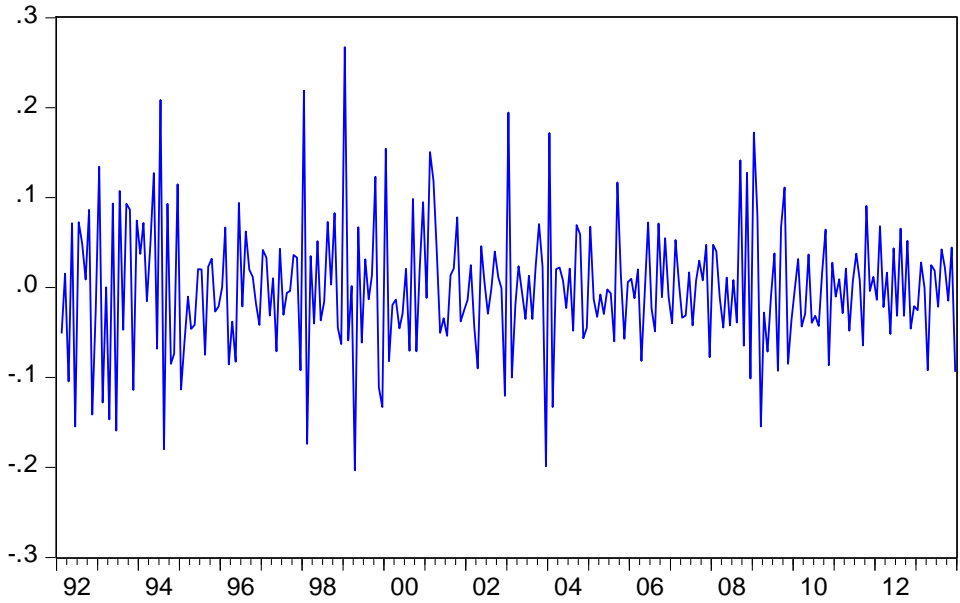
Kaynak: TCMB, EVDS

Ek 3. İİKO ve DK Serilerinin Durağanlık Grafikleri

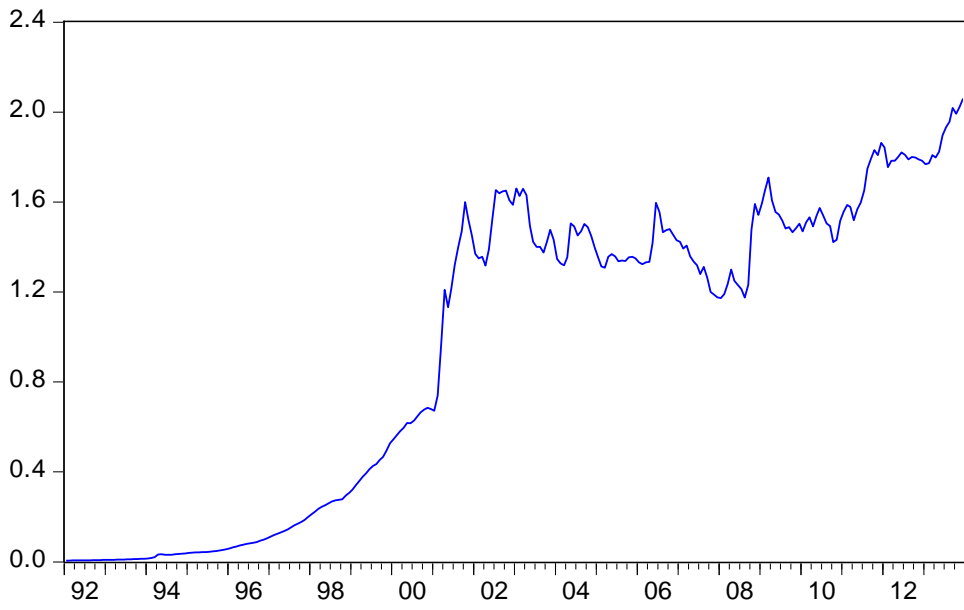
İİKO

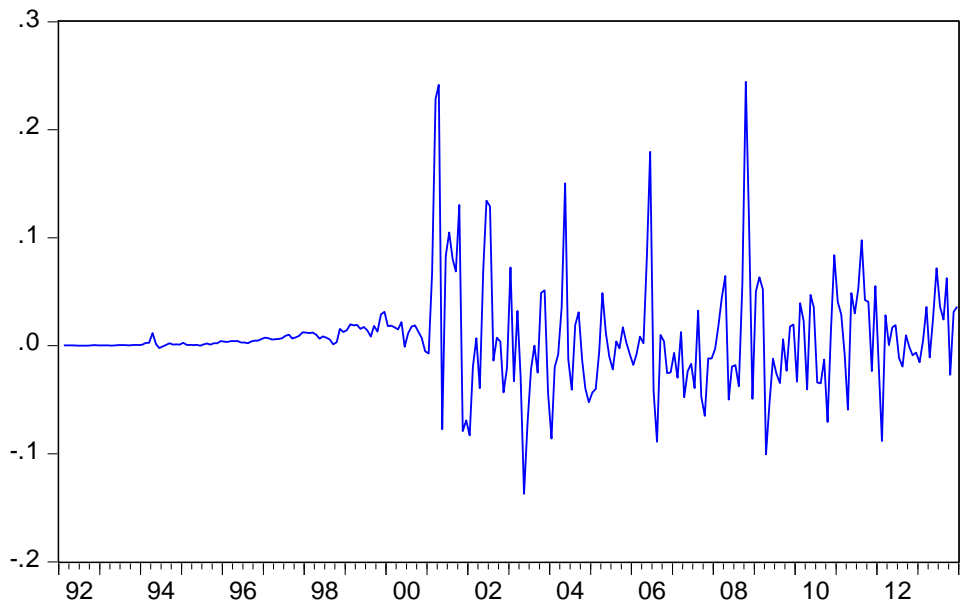
İİKO1

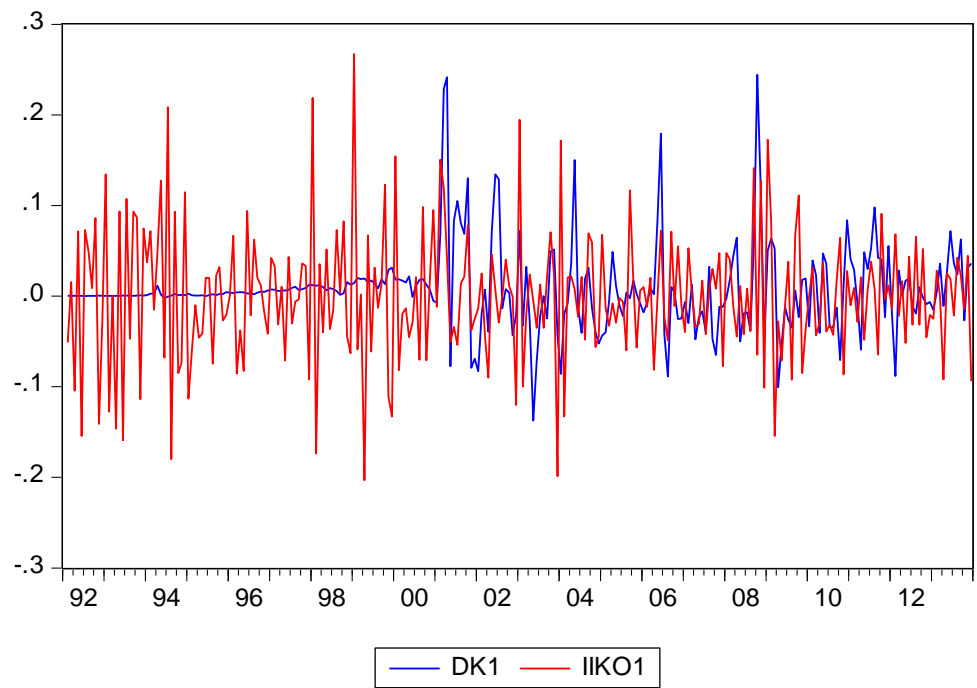
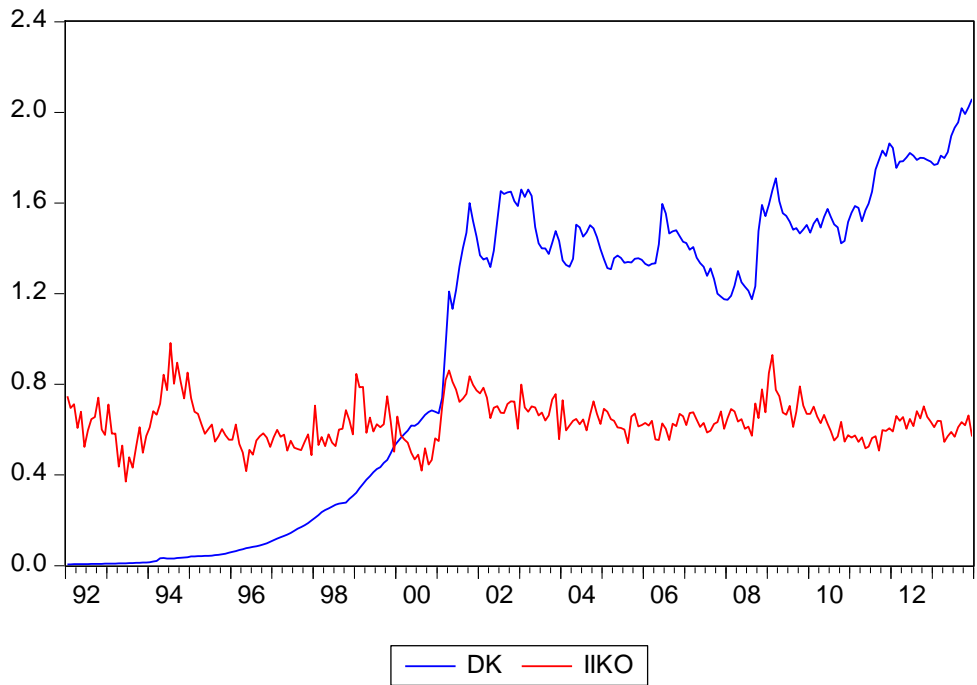

DK

DK1

Ek 4. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonucu

Date: 02/19/15 Time: 12:02

Sample (adjusted): 1992M04 2013M12

Included observations: 261 after adjustments

Trend assumption: Linear deterministic trend

Series: IIKO DK

Lags interval (in first differences): 1 to 2

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized		Trace	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.065036	17.73901	15.49471	0.0226
At most 1	0.000718	0.187585	3.841466	0.6649

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized		Max-Eigen	0.05	
No. of CE(s)	Eigenvalue	Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.065036	17.55143	14.26460	0.0146
At most 1	0.000718	0.187585	3.841466	0.6649

Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b*S11*b=I):

IIKO	DK
-12.47671	0.324790
0.316732	-1.487584

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(IIKO)	0.016261	-7.74E-05
D(DK)	0.002705	0.001119

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood 812.4114

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

IIKO	DK
1.000000	-0.026032
	(0.02814)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(IIKO)	-0.202878
	(0.04822)
D(DK)	-0.033745
	(0.03360)

Ek 5. Vector Error Correction (VEC) Modeli

Vector Error Correction Estimates

Date: 01/15/15 Time: 23:16

Sample (adjusted): 1992M05 2013M12

Included observations: 260 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

Cointegrating Eq:		CointEq1	
I(KO(-1))		1.000000	
DK(-1)		-0.021077 (0.02722) [-0.77425]	
C		-0.611939	
Error Correction:		D(I(KO))	D(DK)
CointEq1		-0.210652 (0.04971) [-4.23776]	-0.031779 (0.03441) [-0.92361]
D(I(KO(-1)))		-0.353743 (0.07056) [-5.01331]	0.071375 (0.04884) [1.46133]
D(I(KO(-2)))		0.000733 (0.07350) [0.00997]	0.025732 (0.05088) [0.50574]
D(I(KO(-3)))		0.047200 (0.06371) [0.74086]	-0.047688 (0.04410) [-1.08138]
D(DK(-1))		0.141357 (0.09151) [1.54471]	0.406357 (0.06334) [6.41514]
D(DK(-2))		-0.113013 (0.09640) [-1.17232]	-0.219029 (0.06673) [-3.28236]
D(DK(-3))		0.113235 (0.09023) [1.25493]	0.158336 (0.06246) [2.53507]
C		-0.001300 (0.00399) [-0.32570]	0.005191 (0.00276) [1.87843]
R-squared		0.264392	0.172048
Adj. R-squared		0.243959	0.149050
Sum sq. resids		0.979212	0.469180
S.E. equation		0.062336	0.043149
F-statistic		12.93913	7.480798
Log likelihood		356.6955	452.3446
Akaike AIC		-2.682273	-3.418035
Schwarz SC		-2.572714	-3.308476
Mean dependent		-0.000145	0.007897
S.D. dependent		0.071691	0.046775

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Arif ARAL
Doğum Yeri ve Tarihi : İZMİR – 24.08.1990

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler
-SCI :
-Diğer :
Bildiriler
-Uluslararası :
-Ulusal :
Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :

İLETİŞİM

E-posta Adresi : arifaral90@gmail.com
Telefon :
Tarih :